

Aguaitar envers la incertesa

Els reptes de futur de les capitals
de comarca: El cas de Borriana (II)

Joan R. Monferrer
Antoni Gil
(eds.)

Dades catalogràfiques

ANUARI de l'Agrupació Borrianea de Cultura: Revista de recerca humanística i científica. - 1 (1990).

- - Borriana: Agrupació Borrianea de Cultura, 1990;

v. ; 23 cm

Descripció basada en: n. 31 (2020)

I. Agrupació Borrianea de Cultura (Borriana).

10

Director: Joan Garí

Consell de redacció

Ivan Cabrera (Universitat Politècnica de València)
V. García Edo (Universitat Jaume I)
Antoni Gil (Universitat Jaume I)
Amanda Meliá (Universitat de València)
Eugenia Moliner (Roosevelt University, Chicago)
Joan R. Monferrer (Universitat Jaume I)
Joan L. Monterde (Universitat de València)
Philippe Reynés (Université de Picardie-Jules Verne)
Carmen Ripollés (Metropolitan State University of Denver)
Antoni Roig (Universitat Jaume I)
Roser Sabater (Universitat Politècnica de València)
Joan Verdegal (Universitat Jaume I)

Consell assessor

Matilde Alonso (Université Lumière-Lyon 2)
Lola Badia (Universitat de Barcelona)
M. Carmen Irlés (Universitat d'Alacant)
Jacek Karwowski (Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Torun)
Louis Groarke (St. Francis Xavier University, Antigonish)
Josep Marco (Universitat Jaume I)
Tomàs Martínez (Institut d'Estudis Catalans, Universitat Jaume I)
Josep Planelles (Universitat Jaume I)
Vicent Salvador (Universitat Jaume I)

Edita: Agrupació Borrianea de Cultura <<http://www.borriana.org/>>
Encarnació, 45, entresòl - Apartat 155. 12530 Borriana (País Valencià)

Assessorament lingüístic: Servei de Llengües i Terminologia (Universitat Jaume I)

Coberta: Variació sobre un original d'Andreu Alfaro

Fotocomposició i impressió: Imprenta Sichert, SL

DL: CS-355-1993

ISSN paper: 1130-4235

ISSN electrònic: 2340-4787

PRINTED IN SPAIN

L'*Anuari* està indexat en: ISOC-CCHS, CBUC, MIAR, ULRICH'S, MLA, COPAC, SUDOC, CARHUS PLUS, DICE, CIRC, GOOGLESCHOLAR, LATINDEX, EZB.

La versió electrònica de l'*Anuari* està disponible en:

<<http://www.raco.cat/index.php/AnuariABC>>

<<http://repositori.uji.es/xmlui/handle/10234/4033>>

<<http://www.borriana.org/>>

Cap part d'aquesta publicació (inclosos els elements gràfics) no pot ser reproduïda, emmagatzemada o transmesa en qualsevol forma o per qualsevol mitjà, ja siga electrònic, mecànic, per fotocòpia, per registre o per altres mètodes sense el permís previ i per escrit de la casa editora.

ANUARI

DE L'AGRUPACIÓ BORRIANENCA DE CULTURA

REVISTA DE RECERCA HUMANÍSTICA I CIENTÍFICA
NÚM. 31 • ANY 2020

*Aguaitar envers la incertesa.
Els reptes de futur de les capitals de comarca:
el cas de Borriana (II)*

*Joan R. Monferrer
Antoni Gil
(eds.)*

Objectius

L'*Anuari* és una publicació creada per l'Agrupació Borriana de Cultura que compta amb la col·laboració de la Universitat Jaume I. Amb la vocació de servir de complement de formació o de manual universitari, i des d'una perspectiva divulgadora, pluralista i de rigor científic, l'*Anuari* pretén promoure el debat i oferir temes monogràfics als lectors de llengua catalana, però sempre des d'una orientació universalista.

Normes per a la redacció d'articles

Els articles que es proposen a l'*Anuari* seran originals, inèdits i s'ajustaran a les normes següents:

1. La llengua vehicular serà la catalana, en qualsevol de les seues variants diatòpiques.
2. Es presentaran en paper i en suport informàtic, amb el processador de textos Word o compatible.
3. Extensió màxima: 5.000 paraules o 10 pàgines, inclosa la Bibliografia.
4. Tipus de lletra: Times New Roman 12 pt. Interlineat senzill.
5. La primera pàgina inclourà, per aquest ordre i en línies successives: Títol del treball (centrat i en negreta), seguit de dues línies en blanc de separació. Nom i cognoms de l'autor o autors (versaletes i alineat a la dreta) i correu electrònic (entre parèntesis). Centre de procedència (alineat a la dreta). Dues línies en blanc. Resums de l'article en català, castellà, francès i anglès (màxim 100 paraules cadascú). Paraules clau (cinc màxim) en les llengües dels resums.
6. Els apartats de l'article es numeraran en negreta: 1., 1.1., 1.2., 2., 2.1., 3., etc.
7. Els paràgrafs començaran amb la primera línia a 1 cm.
8. Les notes aniran numerades amb xifres aràbigues consecutives i disposades a peu de pàgina. Cal reduir-les al màxim, ja que les referències bibliogràfiques han d'anar incorporades al text, segons el format (Autor, any: pàgines); exemple: Badia, 1999: 9.
9. Els títols dels llibres i els noms de revistes o altres publicacions periòdiques, així com les paraules estrangeres (a excepció de les llatines d'ús convencional) han d'anar en cursiva.
10. Els títols de capítols de llibres, de poemes o contes que formen part d'un volum superior, així com els d'articles inclosos en revistes o recopilacions, s'han de posar entre cometes angulars («»). Igualment han d'anar entre cometes angulars les citacions curtes (de menys de tres línies). Les citacions més llargues aniran en paràgraf a part i sagnades (en Times New Roman 10 pt.).
11. Els elements gràfics que, ocasionalment, puguin acompanyar els treballs han de ser enviats tal com han d'aparèixer publicats, sense requerir elaboracions ulteriors.
12. La Bibliografia (en Times New Roman 10 pt.) anirà al final i només inclourà les referències citades en l'article. S'ordenarà alfabèticament per cognom i any; segons es tracte de monografies, articles en revistes o pàgines web, la presentació seguirà els exemples següents:

GENETTE, G. (1972): *Figures III*, París, Seuil.

MIRÓ, A. (2004a): *La filla del Ganges*, Barcelona, La Magrana.

— (2004b): *Les dues cares de la lluna*, Barcelona, La Magrana.

RINCÓN, J.M. i altres (1994): «Reciclado de residuos industriales como ecoproductos vitrocerámicos: parte I», *Técnica cerámica*, abril, 222, 220-229.

STAPLETON, K. i J. WILSON (2004): «Gender, Nationality and Identity: a Discursive Study», *European Journal of Women's Studies*, 11, 45, <<http://ejw.sagepub.com/cgi/content/abstract/11/1/45>>.
13. Tots els articles han de fer constar, en full a part, el nom, adreça electrònica, currículum complet de l'autor i nota biogràfica (màxim 300 paraules).
14. El termini per a l'enviament d'originals serà el 30 de setembre, a l'adreça [aina.monferrer@uji.es].
15. La direcció de l'*Anuari*, segons els informes dels assessors i avaluadors, comunicarà als autors la decisió raonada sobre l'acceptació dels articles.
15. En enviar el seu treball a la redacció de l'*Anuari*, l'autor cedeix a l'editor els drets de reproducció, publicació i comunicació, tant per a l'edició impresa en paper com per a una versió electrònica accessible per mitjà de la xarxa Internet.

SUMARI

Proemi	
Joan R. Monferrer Daudí, Antoni Gil Trilles	5
1. <i>L'excursió de mossén Alcover a Borriana (1901)</i>	
Glòria Olivares Muñoz	9
2. <i>Mn. Trinitari Mariner (1863-1933) i el Diccionari dels dialectes</i>	
Òscar Pérez Silvestre	17
3. <i>Passeig literari a Borriana</i>	
Pau Piqueras i Blasco	37
4. <i>Tendència universitària en la Borriana del segle XXI</i>	
Antoni Gil Trilles	47
5. <i>Un recorregut succint per la meua vida</i>	
Norbert Mesado Oliver	61
6. <i>Les alqueries del terme de Borriana</i>	
Ivan Cabrera Fausto, Ernesto Fenollosa Forner, Begoña Serrano Lanzarote, Ricardo Perelló Roso	79
7. <i>Travesses d'aigua al terme de Borriana: de la toponímia a la hidronímia</i>	
Joan R. Monferrer Daudí	91
8. <i>L'ocàs de la vida religiosa a Borriana</i>	
Guillem Ríos i Canós	111
Resums	133

PROEMI

Després de sis números ens retrobem amb la temàtica borriana i, sobretot, amb les aportacions dels autors locals. L'Anuari núm. 25, de 2014, va ser el primer editat per Joan R. Monferrer i Antoni Gil, ara, després de sis anys, arriba el núm. 31 de l'Anuari, també de temàtica local i autors majoritàriament borriancs.

Si bé la temàtica és ben diversa, el fil conductor d'aquest número torna a ser Borriana, com en el número 25. Tots dos números són hereus d'una llarga tradició de publicacions d'estudis de caire local que va iniciar l'Ajuntament de Borriana fa més de cinquanta anys amb els vint-i-cinc números de la col·lecció papers que va rematar amb els dos volums de Burriana en su Historia. No debades, hem convidat en aquest número el director d'aquelles publicacions perquè fes una síntesi del que va ser el seu pas pel Museu Arqueològic i, sobretot, per la cultura i la història de Borriana dels últims vuitanta anys. Per la seua banda, l'Agrupació Borriana de Cultura amb la revista Buris-ana i amb l'Anuari ha continuat aquella tradició amb la publicació de petits grans tresors en forma d'estudis d'àmbit local i comarcal.

Aquest Anuari s'ha acabat d'elaborar mentre estàvem confinats a causa de la pandèmia provocada per la Covid-19. Ara ja no estem tancats a casa, però el virus segueix 'entre' nosaltres i no sabem si ens haurem de tornar a recloure cadascú a casa seua o si es trobarà la manera de dominar la malaltia. Açò, que podria ser un fet anecdòtic, és una conseqüència més de la globalització. Entre la plèiade mundial de dirigents polítics actuals tenim el millor de cada casa: Trump als EUA, Bolsonaro al Brasil, Boris Jonhson al Regne Unit, Puting a Rússia, entre d'altres, i entre ells s'acusen o acusen la Xina d'haver inventat el virus. No sabem si en realitat aquesta acusació és amb la intenció d'assenyalar els altres perquè ells també fan el mateix o perquè si ho haguessen fet ells haurien tingut ja la vacuna amanida per a fer-se rics venent-la. En qualsevol cas, la globalització pot ser un problema o pot ser una solució, segons com es mire.

La globalització, si en algun cas és positiva, és quan respecta, manté i no oblida les característiques pròpies de cada lloc o de cada grup de persones, el que coneixem com a diversitat. La globalització afavoreix la igualtat i l'intercanvi en tots els àmbits (econòmic, social, cultural); tanmateix, la diversitat, la diferència, enriqueix la societat i la millora. Tot i que al final pugua ser una proclamació d'intencions molt allunyada de la realitat, com és el cas de l'article 3 de la Constitució espanyola, que en l'apartat 3 diu: «La riquesa de les diferents modalitats lingüístiques d'Espanya és un patrimoni cultural que serà objecte d'especial respecte i protecció». La globalització és perversa quan tracta d'uniformar el món, o un territori extens, perquè sempre amaga interessos econòmics que no respecten els aspectes positius de la diversitat, i això en relació amb la cultura, la llengua, les tradicions, també passa, i la diversitat es ven com un entrebanc per al progrés, el que no sabem és al progrés de qui es refereixen.

La universalització de l'ensenyament, almenys en les societats occidentals, juga a favor de la globalització, en general. El control del currículum és un tema de discussió molt

antic que torna cíclicament a la primera línia del debat polític empès per les posicions més centralitzadores i reaccionàries de l'estat burgés i jacobí, potser més pròpies d'ideologies de dreta però, de vegades, també d'esquerres. Ara per ara, el govern central a través del Ministeri d'Educació estableix la major part del currículum, especialment aquell que fa referència a les assignatures troncales. Les comunitats autònomes completen la resta del currículum amb els continguts de la llengua pròpia i continguts específics en la resta de matèries. Finalment, és la voluntat dels equips docents la que farà que l'alumnat d'un centre incloga en el currículum les referències més pròximes (culturals, geogràfiques, econòmiques o comercials) que faciliten un aprenentatge significatiu per a l'alumnat en la mesura que siguin capaços de relacionar els coneixements adquirits amb la realitat més pròxima, la pròpia, la nostra.

Habitualment, es considera que els estudis locals són estudis menors i la realització d'aquests treballs és pròpia de persones investigadores que estan formant-se o, simplement, de persones aficionades o de principiants, sense cap valor científic i sense rellevància. Però amb el temps t'adones que són aquelles coses irrellevants, les coses que has tingut sempre ben a prop, les que realment tenen interès en el teu dia a dia, i és aleshores quan valores el significat real de les 'teues coses'. Ben al contrari d'aquella creença popular, els estudis locals signifiquen la contextualització de la realitat i de la història en l'entorn més pròxim de les persones. La descoberta del medi, les rondalles, les cançons, els embarbussaments, les excursions i les visites a espais municipals o comarcals són activitats que ens apropen a un model cultural i a una manera de viure que s'ha consolidat al nostra entorn i que ens defineix com a poble o grup humà, en comparació amb altres pobles i grups humans. La globalització, per contra, ens allunya de les nostres arrels i ens fa esclaus i dependents d'una cultura desnaturalitzada que només beneficia els interessos econòmics i manipuladors de les grans multinacionals. Els mitjans digitals, la televisió, el cinema ens menen cap a una societat neutra, amorfa i uniformada, canviem Tots Sants per Halloween, introduïm el Black Friday, qualsevol dia farem el Thanksgiving Day i la nit de sant Roc ja no sabem ni quan és (del 14 al 15 o del 15 al 16 d'agost) o que a Borriana la Nit de Nadal, a poqueta nit, la xicalla eixia pels carrers amb rastreres de pots de llanda per fer soroll i anunciar la festa.

El món canvia i la societat, la cultura, els costums... també canvien, es tracta d'una evidència. Amb tot i això, la globalització no ha de convertir-se en un procés d'alienació i de substitució cultural, sinó que ha de conuiu i compartir espai amb la diversitat local de cada territori. És bo embeure's d'altres cultures i d'altres punts de vista, però sense bandejar ni oblidar la del nostre poble, la nostra. Per totes aquestes raons volem agrair a les persones i a les institucions que han col·laborat en l'edició d'aquest Anuari i en el sosteniment de l'Agrupació Borriana de Cultura. Perquè la publicació d'estudis locals aporte aquella visió i els sabers que mai no aportaran els estudis generals o les publicacions d'altres organismes o institucions que no siguin l'ABC o l'ajuntament de Borriana.

Parlant de canvis, el nostre Anuari també canvia. Després de 30 anys, aquest serà el darrer número en format paper, a partir d'ara l'Anuari es publicarà només en suport digital. Com sempre, es podrà llegir i consultar a través d'internet en la pàgina web de l'Agrupació Borriana de Cultura <http://www.borriana.org>, juntament amb

totes les publicacions de l'entitat. Una decisió necessària que, a més de contribuir al manteniment del medi ambient, permetrà un estalvi econòmic en benefici d'altres projectes de l'Agrupació sense menystenir la tasca divulgativa i investigadora de l'Anuari. Com deia Joan Verdegall, a nosaltres (Toni i Joan Ramon) ens toca una vegada més propiciar el canvi de model de l'Anuari, com ja ho férem amb el canvi de direcció de Joan Verdegall a Aina Monferrer, amb una publicació propera i nostrada, tant pel que fa a la temàtica com als autors. Un número variat amb articles molt interessants sobre aspectes diversos del nostre poble, alguns dels quals, sens dubte, faran parlar els muts, si més no, d'això es tracta.

Els dos primers articles fan referència a un personatge cabdal per a la cultura i la llengua catalana, mossèn Antoni Maria Alcover. Iniciador del projecte més ambiciós de la lexicografia catalana que es va fer realitat molts anys després, sota la direcció de Francesc de Borja Moll, amb la publicació del Diccionari català-valencià-balear. Mossèn Alcover va visitar tots els territoris de l'àmbit lingüístic del català i, a més d'entrevistar molts parlants nadius, va establir una xarxa de col·laboradors que va facilitar la realització d'un diccionari descriptiu de deu volums que ha estat l'enveja de moltes llengües no minoritzades. Tot tenint en compte que aquests viatges van començar fa més de cent anys i el primer volum es va publicar els anys seixanta, evidentment, els recursos d'aleshores eren molt escassos i l'esforç va ser molt gran. Aquest diccionari es pot consultar a través d'internet en l'adreça <https://dcvb.iec.cat/>.

Mossèn Antoni Maria Alcover, canonge de la Seu de Mallorca, va parar poc per Borriana, probablement perquè els capellans de l'època que hi havia a Borriana mostraren poc d'interès en els seus projectes lingüístics; concretament, hi va vindre en 1901 i es va entrevistar amb dues dones majors que, suposadament, van ser l'únic contacte del canonge amb els borrianencs. Així ho reflecteix Glòria Olivares en el seu article «L'excursió de mossèn Alcover a Borriana (1901)» i així ho demostren les poques referències a Borriana, lèxiques i fonètiques, que trobem en el diccionari. Òscar Pérez, per la seua banda, en referència als viatges i al projecte de mossèn Alcover, aporta un estudi sobre un dels col·laboradors més destacats a la Plana Baixa, mossèn Trinitari Mariner, natural de Nules, que va participar amb un bon grapat d'aportacions al Diccionari català-valencià-balear. En l'article «L'aportació lexicogràfica de mossèn Trinitari Mariner en el diccionari dels Dialectes de primeries del segle XX», Òscar Pérez recull propostes lexicogràfiques i correspondència epistolar que mostren la rellevància del mossèn de Nules.

En aquesta línia temàtica lingüísticolliterària, trobem el tercer article de l'Anuari, producte del treball de recerca del jove autor borrianenc Pau Piqueras «Passeig literari a Borriana». Una proposta sobre rutes literàries centrada a Borriana i, bàsicament, amb autors borrianencs, espais i edificis significatius a través de les produccions literàries de J. Palomero, C. Rufino, J. J. Pla, V. Franch, V. Abad, J. Garí, G. Olivares, J. L. Gil i les paraules d'altres personatges com A. M. Alcover, J. Dalrymple o Jaume I. La ruta literària que ens proposa Pau, per les àrees urbanes i pel terme, ens descobreix edificis històrics i espais en relació amb la història i la rellevància econòmica de Borriana.

Tot seguit, Toni Gil, bon coneixedor del món universitari com a professor de matemàtiques i com a coordinador general de les proves d'accés a la universitat del

Sistema Universitari Valencià, actualment EBAU, fa una anàlisi exhaustiva i una bona reflexió sobre els canvis actuals en les preferències de l'alumnat universitari borrianenc pel que fa als estudis universitaris en el Sistema Universitari Valencià. La societat evoluciona i les tendències en la formació de l'estudiantat també: la tria dels estudis, la tria de la universitat, la formació universitària complementària; factors tots ells que han canviat i molt en les darreres dècades i així ens ho demostra aquest estudi.

El cinquè article és un article diferent. Es tracta d'una anàlisi personal a partir de l'experiència viscuda pel seu autor, Norbert Mesado, síndic d'honor de l'ABC, fundador del Museu Arqueològic de Borriana, alma mater de les publicacions d'estudis locals de l'Ajuntament de Borriana, en definitiva, un treballador i amant de la història i la cultura que des de les institucions i, de vegades, contra les persones que dirigeixen les institucions (polítics i capellans), ha hagut de batallar per defensar moltes coses que encara conservem a Borriana. «Un recorregut senzill per la meua vida» és una visió subjectiva d'un període històric interessant i complex, des del final de la Guerra Civil fins a l'actualitat, però, sobretot, és la mirada de la història d'una persona a qui no se li pot negar la vàlua, la dedicació i la seua aportació a la cultura del nostre poble. Personatges, fets històrics i detalls que la història oblida però que són necessaris per a conèixer el rerefons de la història.

Ivan Cabrera, director de l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura i membre del consell de redacció de l'Anuari participa en aquest número, amb la col·laboració dels seus companys Ernesto Fenollosa, Begoña Serrano i Ricardo Perelló, amb l'article «les alqueries del terme de Borriana». Un estudi de l'evolució històrica d'aquest tipus d'edificacions tan característiques del nostre terme municipal, que hem relacionat sempre amb el modus vivendi agrícola. Característiques morfològiques, arquitectòniques, classificació, tipus d'alqueries. Un estudi i una reflexió sobre aquestes construccions que omplien els nostres camps, i que en alguns casos no passen pels millors moments, però que, sens dubte, són el nucli del patrimoni arquitectònic rural del terme de Borriana i una opció habitacional de futur per a la societat actual.

«Travesses d'aigua al terme de Borriana: de la toponímia a la hidronímia» és l'article que presenta Joan Ramon Monferrer, filòleg, director de l'EOI Plana Baixa i professor de Didàctica de la Llengua a la Universitat Jaume I. Es tracta d'una reflexió sobre els noms de la xarxa de reg del terme de Borriana, des del pantanet d'Almassora fins a la mar. Séquies, braçals, filloles, ullals, guals, sequiols... noms comuns i noms propis de les canalitzacions que distribueixen des de fa segles l'aigua pel terme de Borriana. Primer de fang, després d'obra, l'evolució de les séquies de Borriana traspua una història de molts segles regant la terra amb l'aigua del Millars. El llaurador borrianenc, al llarg dels segles, ha canviat el conreu, però no li ha faltat mai l'aigua, amb un sistema de reg complex que li ha permès aprofitar cada racó del terme i fer arribar l'aigua al seu tros per poder matar la fam, fins i tot en les èpoques més roïnes de la història.

Finalment, l'article vuitè retrata la situació de crisi actual dels ordes religiosos, incapaços de mantindre la xarxa d'edificis i instal·lacions que van construir i ocupar a finals del s. XIX amb aportacions i donacions dels patricis de Borriana, i que ara es veuen abocats a l'especulació urbanística. Guillem Ríos, Llicenciat en Dret, empresari i, sobretot, escorcollador i cronista de la història de Borriana, ens dibuixa el panorama

històric des de l'arribada dels ordes religiosos a la nostra ciutat fins al declivi actual a partir de dos casos molt significatius: els frares Carmelites i les monges Dominiques. Ambdós ordes amb grans edificacions, el convent de les Dominiques i el convent dels Freres, tot i que en el segon cas està ocupat pel col·legi Illes Columbretes, ara es planteja un dilema sobre el futur dels edificis.

Com a editors, volem agrair la col·laboració especial de les persones que ens han ajudat a endreçar i polir aquest número de l'Anuari abans de publicar-lo. A Josep Maria Chordà Fandos, tècnic lingüístic del Servei de Llengües i Terminologia de la Universitat Jaume I, per la feixuga tasca de revisió lingüística de cadascun dels articles i, especialment, pel seu 'saber fer'. A Clàudia Llopis, cap del Departament d'Anglès de l'EOI Plana Baixa, per la traducció a l'anglès dels resums dels articles i a Joan M. Verdegàl, professor de francès del Departament de Traducció de l'UJI, per la traducció al francès. A Joan Garí, síndic major de l'ABC, pels seus ànims constants i la seua insistència perquè isquera el número malgrat la pandèmia i, sobretot, per la feinada d'impremta que suposa l'edició d'aquest Anuari.

És cert que quan planteges un número de l'Anuari sobre Borriana, amb un recull d'articles diversos que puga associar les inquietuds i la curiositat de les persones de Borriana, obris un ventall de temes quasi inabastable que la realitat dels autors s'encarrega de destriar, fins arribar al final amb una selecció d'articles que és la que conforma el número. En aquest cas, estem convençuts que el resultat final del núm. 31 de l'Anuari ha estat molt satisfactori i, segurament, serà un dels més citats i comentats, malgrat la pandèmia i el confinament per la Covid-19, però, d'això, ja en parlaran uns altres.

Joan R. Monferrer Daudí (joan.monferrer@uji.es)

Antoni Gil Trilles (agil@uji.es)

Universitat Jaume I

L'excursió de mossén Alcover a Borriana (1901)¹

GLÒRIA OLIVARES I MUÑOZ

Mossén Antoni Maria Alcover i Sureda (Manacor, 1862 – Palma, 1932) es considera el pare de la dialectologia catalana. Fou l'artífex del *Diccionari català-valencià-balear*, l'obra que recull el lèxic viu, arcaic, col·loquial, culte i literari de tots els dialectes catalans. Per dur a terme eixa comesa, mossén Alcover inicià una sèrie d'eixides arreu del domini de la llengua amb la finalitat d'aplegar material lingüístic i establir contactes externs amb col·laboradors i corresponsals (Alcover, 2001: 6).

Maria-Pilar Perea, filòloga i catedràtica de la Universitat de Barcelona, documenta que el manacorí viatjà pel País Valencià sis voltes. La primera excursió fou l'any 1900, i en els seus escrits no especifica quines poblacions hi visità. El segon viatge a terres valencianes tingué lloc durant la primavera de 1901 i, després de passar per Barcelona, Tortosa, la Ribera d'Ebre i Calaceit, anà a Vinaròs, Morella, Forcall, Benicarló, Alcalà de Xivert, Castelló de la Plana, Vila-real, Onda, Borriana, Nules, Sagunt (Morvedre), el Puig, València, Rafelguaraf, Gandia, Alcoi i Alacant (Perea, 2005: 22-36).

El canonge deixà constància de les localitats que visità el 1901 en trenta-cinc articles, titulats «Impresiones de viaje», que aparegueren publicats en el *Diario de Mallorca* (Perea, 2005: 23). El dilluns 22 d'abril de 1901 mossén Alcover visità Borriana. La crònica de l'excursió fou redactada a València el 24 d'abril i publicada el 14 de maig. Hi dona fe dels tarongerars, dels carrers, de l'església parroquial i de la mentalitat i la parla dels borrianencs. Crida l'atenció, però, la minuciositat amb què comenta l'església parroquial, donant curs als seus coneixements artístics i capacitat d'observació. De fet, bona part de l'article és una descripció del temple, on l'opinió personal sobre els elements i estils arquitectònics té un paper primordial. El pas per Borriana fou més aïna una eixida d'exploració, amb més interès per l'arquitectura que no per la filologia (Pérez Silvestre, 2005: 65).

El diumenge 21 d'abril el dialectòleg havia estat a Vila-real i a Onda. La crònica de l'excursió a les dos poblacions acaba així: «No'm doldría gens estarme per assí un parell de dies, però encara'm falta massa territori de la regió valenciana que recórrer, y ja fogir toquen cap á Borriana!» (Alcover, 2001: 187).

El dia 22 davallà d'Onda en el tren fins a l'estació de Vila-real, d'on muntà a la diligència cap a Borriana. L'article comença planyent-se de les incomoditats del viatge: «La [diligència] que nos dugué a Borriana, ample y amb cara de nova, feya pegar unes satsades tan seques y fortes que par que nos haguésem de desjuntar tota la córpora». Havia caigut aigua amb ànima i els carrers estaven tan plens de fang i tolls que esdevenien intransitables: «Y, com a Borriana havia plogut també a voler, y els carrers son per l'estil de Vila-real, estaven tan intransitables y tan bruts com els d'allà».

En aquella saó, Borriana era una població pròspera «d'un tres mil ànimes,

¹ Vull expressar el meu agraïment al filòleg i investigador Òscar Pérez Silvestre.

riquíssimes per els taronjersals sens fi» amb carrers «drets y plans» i «les cases moltes renovades».

Feta eixa introducció, mossén Alcover s'esplaia descrivint fil per randa l'església parroquial, l'única que visità per mor del fangar dels carrers. En l'explicació de l'edifici fa palés el seu rebuig pels estils renaixentista i barroc i derivacions com el xurriguerisme: «L'ábside, per lo que vaig poder veure de defora, era ogival; però en passá'l barroquisme, y feu maig (...) posen vergarons y birimboyes xurrigueresques». En canvi, li encisa el retaule «de gust plateresch ben pur» de l'altar major, «una verdadera joya del art pintoresch». El canonge manifesta el seu entusiasme pels retaules platerescs perquè «estan inspirats per una idea profundament artística, profundament llògica», ja que complixen la funció d'«encuadrar les figures dels sants». Considera que bona part dels retaules renaixentistes i barrocs són «obras d'art sense raó ni motiu, amb una paraula aberracions artistiques». Sobre la resta de retaules de la parroquial diu: «no tenen res de particular: xurriguerisme mes o manco tirador, si be renovats y endiumenjats».

A continuació, l'escriptor retrata la religiositat dels borrianencs i la marginació dels descreguts: «els impíos van ben per els recons y no representen casi res». Li crida l'atenció que en moltes cases hi haja la imatge del Cor de Jesús.

Mossén Alcover dedica les tres darreres línies a les qüestions relacionades amb la lingüística. Segons el relat, tingué l'oportunitat de parlar amb dos dones longeves («una de norante dos anys y un altre de norante set»), i sobre eixa conversa prengué notes per a l'estudi filològic². Al remat descriu que el parlar borrianenc «encara no es valencià pur, sino molt consemblant a-n el de Benicarló, Vinaròs y Tortosa». Anys més tard, el manacorí corregí eixa filiació gràcies a la formació que realitzà a l'estranger.

La crònica seguix amb la partida cap a Nules el mateix dia 22 d'abril. Mossén Alcover tornà al País Valencià el 1902, 1910, 1918 i 1921, però en cap d'eixos quatre viatges novingué a Borriana. Pel que acabem de veure, a Borriana només parlà amb dos iaies i no es posà en contacte amb capellans, com era habitual³. Podem concloure, per tant, que no hi tornà mai més perquè establí col·laboradors i corresponsals centralitzats en altres pobles que li podien donar dades sobre altres localitats pròximes, com ara Josep Pascual i Tirado des de Castelló de la Plana (Pérez Silvestre, 2005: 65).

Oferim tot seguit la crònica de l'excursió del canonge a Borriana tal com ell la redactà (Alcover, 2001: 188-189). Cal recordar alguns trets de l'ortografia d'Alcover que diferixen

² Mossén Alcover recollí les observacions referides a les qüestions filològiques, folklòriques i sociolingüístiques en quaderns de camp. Eixe material s'ha conservat inèdit durant molts anys a l'Arxiu Alcover-Moll (Perea, 2005: 36-46). La Dra. Maria-Pilar Perea s'ha encarregat d'estudiar-ne el contingut i digitalitzar-lo en un CD-ROM (Vegeu: PEREA [2001; 2002]). Des de l'any 2011, a més, podem consultar els quaderns de camp en el *Portal Antoni M. Alcover* de l'Institut d'Estudis Catalans [https://alcover.iec.cat/]. En el quadern de camp III apareixen les anotacions fetes a Borriana l'any 1901. En el present article no publiquem totes eixes dades. A tall d'exemple, però, en proposem unes quantes: fonèticament hi trobem «fan sonar molt clara la -r final», «fan sonar molt be la i davant la x»; quant al lèxic, «güilopo», «cabirons», «caganiu»; pel que fa a la morfologia, «usen molt l'article "lo"», «anaeu: anaveu», «no 'u sè»; en estructures sintàctiques, «Com li ha demanat una cosa, l'ha feta», «Ha fetes les filles reynes», «Es de bon prou?»; en antropònims, «Safont», «Saporta» (Perea, 2002).

³ Trobem un exemple ben immediat a Nules, on aconseguí la col·laboració d'uns quants eclesiàstics. Literalment, la crònica diu així: «El Rector es una persona de gran cultura eglesiàstica, y de gust literari ben format. Ell y tres o quatre capellans se son oferits a esser col·laboradors del obra del Diccioniari que teniem en projecte» (Alcover, 2001: 190).

de l'actual: l'accentuació vacil·lant (àbside, *eglesiàstica*), la *h* final arcaitzant (*fanch*, *barrochs*), les neutralitzacions vocàliques (*riquíssimas*, *norante*), la *y* en els diftongs (*feya*, *jayes*) i com a conjunció (*drets y plans*), l'ús de l'apòstrof per a marcar elisions (*passá'l barroquisme*)... Afegim un glossari per a explicar alguns tecnicismes, alguna locució en desús o algunes paraules desconegudes en la nostra parla.

Martes 14 mayo 1901

IMPRESIONES DE VIAJE

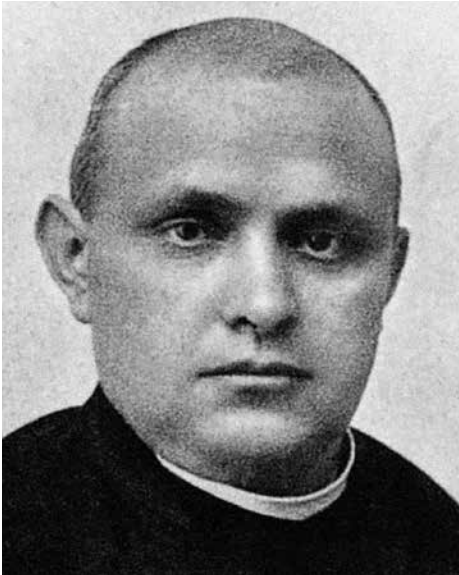
VIII

València, 24 d'Abril, 901

Senyor director del DIARIO DE MALLORCA,

Amich benvolgut: diumenge passat a Onda vaig tenir aygua casi tot lo die. Devall del tren a Vila-real, y prenc la diligencia de Borriana a l'Estació meteixa; y fonch per mi una gran sort; així me vaig alliberar del fanguer de llot de les basses ferestes que hi havia per els carrers de Vila-real, que com no estan empedregats y el pis es terra broixa de camp, no li dich res. No me tornaré queixar pus del fanch dels carrers de Mallorca, ni tampoch de les carreteres. La que nos dugué a Borriana, ample y amb cara de nova, feya pegar unes satsades tan seques y fortes que par que nos haguéssim de desjuntar tota la córpora. Y, com a Borriana havia plogut també a voler, y els carrers son per l'estil de Vila-real, estaven tan intransitables y tan bruts com els d'allà.

Borriana es una població d'unes tretze mil ànimes, riquíssimas per els taronjers sens fi; tot es terra grossa. Els carrers son drets y plans; les cases moltes renovades. No vaig poder trescar gens perque no hi havia qui anás per mitx. Just vaig arribar a l'església parroquial, qui es moderna, ample y baixeta. Les voltes son de mitx punt amb llunets. L'àbside, per lo que vaig poder veure de defora, era ogival; però en passá'l barroquisme, y feu maig. Ara estuquen tot l'interior y posen vergarons y birimboyes xurrigueresques per les arestes y panys de les voltes, pilastres, arcades y gornisaments. Per assí encara, desgraciadament, la reacció arqueològica, artística, del bon gust, no es arribada. Lo notabilíssim es el retaule de l'altar major, de gust plateresch ben pur. Ve a esser un triptich, de tres compartiments verticals y quatre horitzontals, enquadrats per unes feixes delicioses. Les verticals son parells de columnetes molt ayroses, sobreposades, que tenen al mitx dos nitxets, un demunt l'altre, amb figures de sants ben garrides; les faixes horitzontals son els gornisaments d'aquelles columnetes, poch sortits, amb fullatjes en el fris, de casi gens de relleu. Els compartiments de demunt el socle son una serie de nitxets, amb figures de sants; els altres compartiments son baixos relleus del misteri(s) de la vida del Bon Jesús y la Puríssima, essent mes grossos els centrals, y son tots una delícia de dibuix y de talla. Corona aqueix triptich tan gallart, un átich senzillíssim: un tauler amb Sant Cristó, flanquetjat per dues columnetes, qui sostenen una mica de gornisament y un frontinet, lo mes gentil. Es aqueix retaule una verdadera joia del art pintoresch. ¿Per

Mossén Antoni Maria Alcover. Imatge extreta de: https://ca.wikipedia.org/wiki/Antoni_Maria_Alcover_i_Sureda.

que m'entusiasmen tant aquest y els altres retaulos per l'estil?

Perque estan inspirats per una idea profundament artística, profundament lògica. Els retaulos son radicalment per encuadrar les figures dels sants; aqueixa es la seva raò d'esser. Desde el moment que deixen d'esser això, desde el moment que l'idea qu'expressen no es això, son una aberració, una atrocitat. Tendrán mes o manco art y primors en los detalls; serán una maravella d'execució, de dibuix, d'ornamentació; però serán casos fora del lloch, obras d'art sense raò ni motiu, amb una paraula aberracions artistiques. La major part dels retaulos barrochs y del renaixament son això. En canvi, moltíssims del plateresch son allò altre: son encuadraments de les figures, son per les figures, y no les figures per ells com succeix a-n els barrochs y pseudo clàssichs.

Els altres retaulos de la parroquial de

Borriana no tenen res de particular: xurriguerisme mes o manco tirador, si be renovats y endiuenjats. Hi ha hagudes moltes deixes per iglesies en aquest poble, y n'hi ha encara. Llástima que no les aprofitin mes conforme els bons principis de l'art cristià. Hi ha una capella de comunió, prou gran, formant una cúpula, barroca, sense gens de gracia. L'esterior de l'iglesia no té res de particular mes que l'ábside, que se veu que per temp(e)s es estat ogival. Les altres iglésies no les he pogudes veure per amor del fanch y de la brusca que feya des-y-ara.

La gent de Borriana es molt piadosa; els impíos van ben per els reconys y no representen casi res. Es casi casi com a Vila-real. A moltíssimes fatxades se veuen plaques del cor de Jesús.

He fets mes estudis filologichs demunt la conversa amb dues jayes, una de norante dos anys y un altre de norante set. El llenguatge encara no es valencià pur, sino molt consemblant a-n el de Benicarló, Vinaròs y Tortosa.

Die 22 vaig cap a Nules (...)

GLOSSARI

Birimboya Birimboia: cosa vana o de poca importància, de pura aparença (DCVB).

Broix –a Pelat, erm (DNV).

Brusca Pluja menuda (DNV).

Maig Matx:destroça, dany considerable (DCVB).

Ferest –a Que fa feredat (DNV).

Frontinet Frontó: acabament triangular d'una façana o d'un pòrtic (DCVB).

Gallart Gallard: ben plantat, d'aspecte sa i vigorós (DNV).

Gornisament Cornisament: conjunt de motllures que coronen un edifici, i que sol estar compost d'arquitrau, fris i cornisa (DCVB).

Llunet Lluneta: buit en forma de mitja lluna, obert en una volta per donar-li claror (DCVB).

Nintxet Nínxol: concavitat feta en una paret per a col·locar-hi una imatge o un altre objecte (DNV).

Per amor de Per mor de: a causa de (DNV).

Socle Sòcol: membre arquitectònic sortint, situat al peu d'una paret o pilar, sota la base d'una columna, d'una estàtua o d'altre element (DCVB).

Terra grossa La que té molta gruixa i és molt productiva (DCVB).

Trescar Recórrer caminant (DCVB).

Vergaró Vergueró: Cadascuna de les barretes que serveixen per a subjectar els vidres d'una finestra o porta vidriera (DCVB).

Xurrigueresc Del xurriquerisme: modalitat de l'arquitectura i l'escultura del barroc hispànic, caracteritzada per la combinació carregada d'estils diversos (DNV).

BIBLIOGRAFIA

ALCOVER, A. M. (2001): *Dietaris de les eixides (1900-1902)*, a cura de Maria Pilar Perea, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, vol. I.

PEREA, M. P. (2001): «Els quaderns d'Antoni M. Alcover: una font abundosa d'informació lingüística», dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes, Miscel·lània Giuseppe Tavani*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 91-132.

— (2002): *Quaderns de camp (Antoni M. Alcover, Francesc de B. Moll, J. Benejam, Jaume Sastre)*, Palma de Mallorca, Conselleria d'Educació i Cultura. Govern de les Illes Balears, edició en CD-ROM [Reeditat a Perea (2005)].

— (2005): *Antoni M. Alcover dialectòleg, gramàtic, polemista*, Barcelona, Fundació Germà Colón Domènech i Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

PÉREZ SILVESTRE, Ò. (2005): «La visita de Mn. Alcover a Vila-real (1901)», *Cadafal 2005*, 65-67.

BIONOTA

Glòria Olivares i Muñoz (Borriana, 1975) és diplomada en Magisteri per la Universitat Jaume I i llicenciada en Filologia Catalana per la Universitat Oberta de Catalunya. De 1997 a 2009 exercí de mestra d'escola i de 2009 ençà exercix de professora de secundària. Ha guanyat diversos premis literaris en la modalitat de narrativa i ha publicat la novel·la juvenil *Tractes amb el diable* en Tabarca Llibres, el llibre d'investigació *Iconografia devocional de Borriana. Memòries de carrer* en l'Agrupació Borriana de Cultura –juntament amb Joan Manuel Verdegà– i el relat *La jove i el mariner* en Perifèric Edicions. A més, col·labora en la revista *Buris-ana* de l'Agrupació Borriana de Cultura, de la qual n'és la directora. L'any 2019 l'Ajuntament de Borriana li concedí el Premi Dia de la Dona en reconeixement al seu treball en pro de la llengua i cultura valencianes.

Mn. Trinitari Mariner (1863-1933) i el *Diccionari dels dialectes*

ÒSCAR PÉREZ SILVESTRE (ospesil@gmail.com)
Investigador independent. Universitat de València

La presència de Nules en els diccionaris de tipus dialectal s'inicia amb el segle xx, quan Mn. Antoni Maria Alcover visita la vila els dies 22 i 23 d'abril de 1901 i hi estableix uns col·laboradors per a l'Obra del Diccionari que ell impulsa. A Nules trobà una magnífica acollida i interès per part dels eclesiàstics de la localitat, i així ho deixà escrit en la seua crònica:

El Rector es una persona de gran cultura eclesiàstica, y de gust literari ben format. Ell y tres o quatre capellans se son oferits a esser col·laboradors del obra del Diccionari que tenim en projecte. Amb la seva cooperació he pogut fer de lo millor mos estudis sobre'l llenguatge d'aqueix poble, que ja es casi valencià de tot. Succееix lo que en los demás: l'element lexicogràfic se conserva prou be; la sintàxis está malementot, desnaturalisada.¹

Aquells preveres eren el rector Mn. Agustí Martorell Sanz i els vicaris Mn. Trinitari Mariner Gimeno, Mn. Antoni Guardiola Izquierdo, Mn. Jaume Castelló Bruno, Mn. Vicent Llombart Nogueres i Mn. Plácido Pastor. De tots ells, només consten en la llista de col·laboradors del futur *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB) Mn. Trinitari Mariner (número 269) i Mn. Antoni Guardiola (número 270). Tot indica que, a la curta, Mn. Trinitari fou l'únic col·laborador i corresponsal; i, d'una manera o d'una altra, va prestar la seua ajuda fins al 1917 a diversos treballs lexicogràfics mampresos per Alcover i pel tàndem Pere Barnils-Antoni Griera per a la nounada Secció Filològica de l'IEC.

En aquest paper volem fer una aproximació inèdita a la faceta lingüística de Mn. Trinitari, un personatge nuler imprescindible en la història religiosa i social de la vila, i pel que anem sabent una figura rellevant de la cultura. Ens centrarem en la seua contribució dialectal per als treballs de Barnils i Griera, que finalment deixaren un rastre més visible en el *Butlletí de Dialectologia Catalana* (1914-1937) i en la posterior obra en 14 volums *Tresor de la llengua, de les tradicions i de la cultura popular catalana*, dirigida i publicada per Griera entre 1935-1947. En les pròximes pàgines presentem les conclusions de com es va gestar i concretar la col·laboració per mitjà d'enquestes dialectals i fem una valoració de la presència de Nules en aquestes dues obres cabdals per a la filologia i la cultura compartida.

¹ «Impresiones de viaje», publicada en el *Diario de Mallorca* el 14 de maig de 1901. Nota: en tot moment reproduïm literalment els textos, molts dels quals provenen de publicacions anteriors a l'aprovació de les *Normes ortogràfiques* de 1917.

1. Trajectòria pastoral i cultural de Mn. Trinitari Mariner Gimeno (1863-1933)

Mn. Trinitari Mariner Gimeno va nèixer el 13 de juliol de 1863 al carrer de Sant Fèlix de Nules. Era el major dels sis fills del teixidor Trinitario Mariner Bruno i de María Rosa Gimeno Gozalbo. De tan llarga família només van sobreviure tres dels germans, que a més quedaren orfes en 1893.

Als nou anys va ingressar en el Seminari de Tortosa, i més tard va continuar els estudis eclesiàstics al Col·legi de Sant Tomàs de Villanueva de València (1884), d'on va eixir doctor en Teologia i Dret Canònic l'any 1893. En ser ordenat prevere al febrer de 1888, prengué possessió del càrrec de coadjutor durant uns mesos de la parròquia de la Serra d'en Galceran; entre 1888 i 1892 el trobem a Sant Mateu; a Alфонdeguilla entre 1892-1895; a Nules (1895-1926); de nou a Sant Mateu, on substituï el cultíssim arxipreste Mn. Manuel Betí Bonfill, finat el 17 de març del 1926,² i a Nules novament en 1931,³ en demanar el trasllat per motius de salut, on va morir el 23 de novembre de 1933.⁴

Mn. Trinitari Mariner és un dels fills il·lustres del seu poble natal, Nules, on té un carrer dedicat per l'impuls que va imprimir, entre altres, a la direcció d'obres del temple arxiprestal com a vicari i beneficiat a les ordres del rector Mn. Agustí Martorell Sanz,⁵ a la institució i fixació de les festes de la Soledat (1909),⁶ a la restauració de la seua ermita (1919) i al planejament de la de Sant Xotxim (1926). Així mateix, tot i no estar ja a Sant Mateu quan s'esdevingué l'incendi devastador de l'ermita de la Mare de Déu dels Àngels (12 de desembre de 1918), se li encomanà la direcció de les obres i de la decoració.⁷ Des del punt de vista de les lletres, és autor d'algunes peces poètiques en valencià destinades a les devocions de Sant Vicent i la Soledat⁸ de Nules i a la Mare de Déu dels Àngels de Sant Mateu;⁹ a més, redactà uns *Breves y piadosos ejercicios consagrados á celebrar la divina hermosura de las cinco más ricas perlas que adornan la corona de la Santísima Virgen en el inefable misterio de su Soledad* (València, 1909) i una inèdita *Sencilla narración histórica de la devoción de los hijos de la Villa de Nules (Castellón) a su Excelsa Patrona la Santísima Virgen de la Soledad*.¹⁰

L'aspecte cultural, però –el lingüístic, concretament–, és la faceta menys estudiada ni esmentada en les poques aproximacions que s'han publicat sobre la seua figura.¹¹

² *Heraldo de Castellón* (12-5-1926).

³ *Heraldo de Castellón* (7-10-1931).

⁴ *Heraldo de Castellón* (25-11-1933). L'arterioesclerosi i la insuficiència cardíaca li van fer difícils els últims anys de vida, per això demanà el trasllat a Nules.

⁵ Mn. Agustí Martorell era fill de Benicarló. Des del 1887 el trobem com a arxipreste a Nules, on va fer investigacions sobre la seua història. Fou el fundador del Cercle Catòlic d'Obrers de Nules, inspirat pel Pare Vicent.

⁶ Vicent Felip i Sempere, «Orígenes de las fiestas de la Soledad». *Mediterráneo* (12-10-1982).

⁷ Les obres de l'ermita de la patrona santmatevana es van allargar entre 1919 i 1925.

⁸ «Salve a la Mare de Déu de la Soledat, patrona de Nules». Javier Torres Miralles (1985: 132).

⁹ «Himne a la Mare de Déu dels Àngels, patrona de Sant Mateu». Javier Torres Miralles (1985: 132-133). En la revista mensual *Los Ángeles*, fundada en 1919 per Mn. Manuel Betí, trobareu diverses referències a Mn. Trinitari, sobretot relacionades amb els seus treballs de direcció arquitectònica i els donatius econòmics per a l'ermita.

¹⁰ Text mecanografiat, c. 1931-1933.

¹¹ El llibre amb més ambicions és el de Javier Torres Miralles (1985): *Mossén Trinitari. Un apòstol de María*. Nules. Aquest autor va tindre l'ocasió de consultar l'arxiu personal de Mn. Trinitari.

El seu germà menut, Vicent, li dedicà uns versos elegíacs –i elogiosos alhora– l’any 1933:¹²

Era Mossén Trinitari
 baró de virtuts molt grans;
 versat en ciències i lletres,
 devot de les belles arts;
 de preclara intel·ligència,
 de férrea voluntat,
 d’activitat incansable
 i d’un esperit tan gran,
 que molt difícils empreses
 conseguí realisar.

2. Del contacte amb Mn. Alcover a la Secció Filològica (1901-1917)

L’any 1900, el mallorquí Mn. Antoni Maria Alcover Sureda iniciava la presentació de la «Lletra de convit» per a la recerca i el reclutament de col·laboradors per a l’Obra del Diccionari. Entre els anys 1901-1906 va aconseguir 1.643 ajudants (col·laboradors i corresponsals) entre les altes figures de la intel·lectualitat, del clergat i de les capes mitjanes instruïdes de tot el territori lingüístic, alguns dels quals li aportaren prop de 900.000 cèdules lexicogràfiques per a la Calaixera. El seu esforç, orientat a recollir i sistematitzar el lèxic viu i el literari de tot el domini de la llengua catalana, es va veure sobretot plasmat en el popular *Diccionari català-valencià-balear*, publicat entre 1926-1962. Sabia que no podia ser una tasca personal, per això va establir contactes allà on va ser possible a partir de tres instruments: les excursions i eixides filològiques, la publicació del *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana* i una ingent correspondència epistolar.

L’any 1911 es van crear al si de l’Institut d’Estudis Catalans la Secció Filològica i la Secció de Ciències. De fet, la creació de l’IEC (1907) ja era un dels acords adoptats en el Congrés Internacional de la Llengua Catalana, organitzat per Alcover en 1906 a Barcelona. Quan es crea la Filològica, Mn. Alcover ja feia uns anys que teixia una xarxa de col·laboradors per a la recollida de lèxic que acabaria en un diccionari general de la llengua, per això n’és nomenat primer president. A poc a poc, en la Romanística va imposant-se l’estudi científic de les llengües; en el cas de la nostra llengua, havia de conduir a l’establiment d’una normativa lingüística comuna, i per això, l’any 1913 s’aproven les *Normes ortogràfiques*, el 1917 es publica el *Diccionari ortogràfic* i en 1932 veu la llum el *Diccionari general*.

Abans, però, d’arribar a aquestes grans fites cabdals per a la fixació de l’idioma s’havien fet dues grans missions de recollida del lèxic: la de Mn. Alcover (1901-1918) i la reformulada a partir del 1913 per l’IEC amb una metodologia més moderna i sistemàtica. A primeries de març d’aquell any es posava en funcionament l’Oficina de l’Obra del *Diccionari general de*

¹² Vicent Mariner Gimeno era vint anys menor que Trinitari. Vivia a Barcelona, on publicà aquesta elegia «La mort del capellà» que fou repartida profusament a Nules. La podeu trobar reproduïda en el llibre de Javier Torres Miralles (1985: 127-131).

la llengua catalana, amb el següent personal: Pere Barnils, Antoni Griera, Pompeu Fabra i Manuel de Montoliu, i amb diversos projectes a la cartera, dos dels quals eren l'*Atlas lingüístic de Catalunya* (1923-1964) i el *Diccionari dels dialectes catalans*.

El període que va del 1918 al 1923 és de gran activitat interna en la Filològica: tenint al cap l'objectiu principal d'elaboració d'un *Diccionari general de la llengua catalana*, l'IEC projecta tres obres complementàries del corpus: el *Diccionari del català antic*, el *Diccionari dels dialectes* (o *Tresor de la llengua catalana*) i el *Diccionari de la llengua literària*, aquest darrer de caràcter normatiu. Els problemes econòmics i les interferències polítiques –recordem l'esclat de la dictadura de Primo de Rivera– provoquen que s'haja d'ajornar *sine die* la publicació de tants treballs i es prioritza la preparació del *Diccionari general*, redactat personalment per Pompeu Fabra a partir dels materials recollits per al nonat *Diccionari de la llengua literària*.

Una gran part dels materials recollits queden, de moment, al calaix a l'espera de temps més favorables. Si bé la publicació dels volums no és possible, els responsables de la sistematització van donant a la premsa diversos estudis parcials, com és el cas dels extensos articles que prepara Antoni Griera per al *Butlletí de Dialectologia Catalana*, revista de romanística de la Secció Filològica. És allà on trobarem les primeres al·lusions a Nules i a la resta dels pobles i col·laboradors valencians que participaren en el *Diccionari dels dialectes*. Ho veurem detingudament en les pàgines que segueixen.

2.1. DE LES EXCURSIONS I LES CÈDULES D'ALCOVER ALS QÜESTIONARIS DE L'IEC

Hem parlat més amunt dels inicis de la dialectologia catalana de la mà de Mn. Alcover i dels primers contactes amb informadors i col·laboradors arran de les excursions filològiques que enceta en 1901. Amb el seu nomenament com a president de la Secció Filològica, en 1914 se centralitza l'enviament de cèdules en l'IEC i es trasllada a Barcelona la famosa Calaixera en 1915. Cap al maig de 1918, després d'uns mesos d'enfrontaments per diferències de criteris i un cert bandejament, es trenquen les relacions entre els fabristes i Alcover, i el manacorí se l'emporta a Mallorca. Es tallava així la seguida de cooperació i la unitat d'acció en pro de l'elaboració de les eines bàsiques per a la normativització i la normalització de la llengua, però els treballs no s'aturen per la força dels personalismes.¹³

En els començos, l'IEC estimava en el seu primer *Butlletí* el valor immens de les labors d'Alcover i de l'*Inventari Aguiló*, però no ocultava els buits que calia atendre:

¹³ Francesc de Borja Moll ho conta així en la introducció al DCVB: «Les úniques divergències que ací interessa de tractar són les referents a la tècnica filològica. Eren prou greus i profundes. La més important afectava la manera d'enfocar la feina lexicogràfica: Alcover defensava de sempre la idea de fer un sol diccionari que contingués la totalitat de la llengua catalana en el temps i en l'espai; és a dir, que fos ensem dialectal, històric i literari. Els altres membres de la Secció Filològica opinaven que calia fer tres diccionaris: el dels dialectes, el de la llengua literària moderna i el de la llengua antiga. Les discussions es feien interminables, i Mossèn Alcover en treia la impressió que hom volia boicotejar el seu gran projecte de diccionari integral substituint-lo per empreses parcials i difícils de delimitar.

»Hi havia també discrepàncies sobre el mètode a seguir per a preparar l'*Atlas Lingüístic de Catalunya*, en el qual treballaven Alcover i Griera. El resultat va ser que Alcover es retirà de l'empresa de l'*Atlas*, la qual romangué totalment a les mans de Mn. Griera».

L'existència d'aquests dos reculls ajuda poderosament l'Institut en l'encomanada missió, però sobretot la llengua parlada sol·licita encara extensament l'activitat dels estudiosos, car en aquelles obres les diferents contrades de llengua catalana hi són molt desigualment representades, i llurs materials no es troben aplegats en agrupaments lògics, ço que en dificulta i àdhuc impedeix l'aprofitament.

L'Institut de la Llengua Catalana, a l'empendre la tasca d'estudi i coordinació del tresor lèxic de les nostres interessantíssimes literatures mig-eval i moderna, com dels nostres dialectes variats, la coneixença dels quals és destinada a precisar i enriquir les conclusions de la filologia romànica, ha cregut escaient adoptar el sistema que implantà el professor L. Gauchat dins el *Glossaire des Patois de la Suisse romande*, que seguit per Salvioni al *Dizionario della Svizzera italiana* i per von Planta en el *Lèxic reto-romà*, ofereix els resultats més perfectes i copiosos.¹⁴

El científisme que amera llavors l'estudi filològic es trasllada, evidentment, al mètode. Per això,

Mitjançant aquest sistema, tots els col·laboradors del Diccionari que per l'Institut de la Llengua Catalana foren designats en tot el domini català —sense que naturalment es pretengués excloure les contribucions espontànies— treballaràn en el mateix capítol del lèxic, i l'oficina rebrà igualment tot aquest material ensem. L'agrupament lògic presidirà a l'enquesta, la qual demanarà en qüestionaris separats i successius, de ben concretes delimitacions, tot el món real i moral (agricultura, caça, pesca, divisió del temps, família, etc.). Els col·laboradors, àdhuc inconscientment, completaràn els punts que no arribin a precisar del tot les preguntes; situada l'atenció del col·laborador dins un marc característic, s'intensificarà la seva associació d'idees; i ses respostes, tot i essent múltiples, romandran ben clares i concretes. El col·laborador tindrà el marge de temps suficient per a reaccionar degudament a les preguntes, salvant-se així l'escull de les enquestes dialectals dels filòlegs, de vegades en part infructíferes per la llur forçosa rapidesa. Els col·laboradors, doncs, respondran metòdicament als qüestionaris i retornaran els carnets a l'oficina que els haurà ja suficientment franquejats. Damunt aquesta organització vetllarà la direcció de l'oficina, a les ordres d'una comissió especial constituïda per membres de l'Institut de la Llengua Catalana, i la dita direcció tindrà cura d'examinar els carnets, completar-los o fer-los completar, resoldre dubtes i dificultats, visitant si cal els col·laboradors, i comprovar i arrodonir els materials en freqüents excursions filològiques.¹⁵

Quan es publicaven aquestes línies a la primavera de 1914, feia quatre mesos que havia començat l'enviament dels qüestionaris als col·laboradors. Prèviament, Barnils i Griera s'havien ocupat de reprendre els contactes amb personal reclutat ja en 1901 per Alcover i d'altres de nous. En una carta de Pere Barnils a Mn. Alcover (Tortosa, 4-4-1912) escrivia:

Que consti que per l'antic Regne de València teníam ja “contractats a destall” y de sobres la corantena de col·laboradors que somíavem. Ademes dels que porte anotats per Alacant i València, ne tenim per Castelló en Nules, Castelló, Alcalá de Xivert, Albocàsser, Sant Mateu y Morella y altres.

¹⁴ «Als lectors». BDC I (1914), p. 3-4.

¹⁵ *Ibidem*.

El 10 de setembre de 1912 escrivia Pere Barnils a Enric Prat de la Riba:

Ab En Griera tenim per axis dir-ho ja á tots els col·laboradors del «Diccionari» preparats per lo que respecta á Catalunya y Mallorca. Ens manca preparar ara y donar instruccions als de les tres provincies valencianes. Aquesta tasca penso portarla á cap jo per lo que queda fins a l'acabament del present any. De manera qu'al començ del 1913 podrà comensarse probablement la repartició dels carnets-questionaris qu'ara tenim en estudi a punt de donar á l'impresma.

El pla de treball va seguir el calendari previst: per les cròniques del *Butlletí de Dialectologia Catalana* sabem que en 1913 s'havien expedit els diplomes de nomenament de col·laboradors, i a finals d'agost s'havia iniciat el repartiment dels qüestionaris o interrogatoris, que arribaren a la quantitat de 157.¹⁶ Les instruccions per a les respostes o per a la redacció de cèdules lexicogràfiques eren aquestes:

Advertiments

Preguem als nostres col·laboradors:

1. Que *no ens envïin les cèdules soltes, separades del bloc*, per no originar confusions en la feina de classificació.
2. Que escriguin les respostes amb tinta.
3. Que *no incloguin res de correspondència en els carnets* que retornen, per evitar-nos reclamacions i despeses.
4. Que, si a primers de cada mes no reben el corresponent *interrogatori*, tinguin la bondat de comunicar-ho a les Oficines.
5. Que procurin, abans de donar els *qüestionaris* per contestats, informar-se bé amb les persones velles nades a la població. *Sobretot, que el bon desig de retornar aviat els plec a les Oficines no sigui causa que quedin preguntes sense respondre!*
6. Que expliquin breument el sentit de les paraules o refranys que anotin, o bé que hi acompanyin el corresponent modisme castellà o francès per aclaració, si bonament el coneixen.
7. Que no es descuidin de posar el *nom* respectiu de col·laborador a la primera cèdula.
8. Que tinguin la bondat de remetre'ns, en el terme més breu possible, els *Qüestionaris* no contestats encara.¹⁷

Quedem-nos en 1913, quan Mn. Trinitari Mariner renova el seu compromís amb la recollida de lèxic, ara per mitjà de les gestions que fa la Secció Filològica amb antics col·laboradors d'Alcover. El 19 d'octubre de 1912, Barnils havia iniciat un viatge de sud a nord des d'Alacant. Així ho narra Alcover:

¹⁶ BDC 1 (1914), p. 65.

¹⁷ Cite per BDC 1 (1914), p. 73. En altres butlletins posteriors es van refer algunes d'aquestes primeres condicions. Per exemple, s'hi va afegir «9. Que procurin retornar contestat, dintre de cada mes, el carnet corresponent, per no endarrerir-se insensiblement en la feina. 10. Que es valguin de l'ortografia que els sigui més familiar per a les respostes als qüestionaris. Que per un excés d'escrúpol en l'escriure no deixin de respondre.». BDC 7 (1919), p. 95. Les despeses de franqueig de la correspondència entre els col·laboradors amb les Oficines eren abonades en segells de correu dins de la següent comunicació.

L'eixida filològica del Dr. Barnils

Ja diguérem dins el *BOLLETÍ* d'octubre que aquest bon amic desde Eivissa era arribat a Alacant dia 19 de dit mes; doncs no vos cregueu que perfantetjàs gota dins l'antic reyne de València! Figuraus que se'n va anar de poble en poble i de ciutat en ciutat, estudiant de prim conte els dialectes de cada punt per ont passava i cercanhi col·laboradors efectius per la nostra *Obra*; i va fer aqueixa vida, sens may parar, fins dia 12 de desembra qu'arribà a Barcelona cansat i mort. Vetasí els pobles aont estudià els dialectes valencians i hi trobà col·laboradors que's demostraren ben resolts a col·laborar de casta granada a la gran replega de mots qu'anam a fer per completar els centenars de mils de cèdules que ja tenim dins la *Calaixera*: Alacant, Elx, Xixona, la Vila Joiosa, Benidorm, Callosa d'En Sarrià, Altea, Benissa, Pego, Dénia, Gandia, Alcoi, Cocentaina, Biar, Novelda, Monòver, Ontinyent, Albaida, Cullera, Sueca, Alzira, Alberic, Carlet, València, Llíria, Sagunt, Vila-real, Castelló de la Plana, Lluçena, Albocàsser, Sant Mateu, Vinaròs, Alcalà de Xivert, Tortosa, Gandesa, Falset, Reus, Tarragona, Montblanc, Valls i el Vendrell. De més a més, el Dr. Barnils trobà col·laboradors per altres pobles sensa anarhi, com son Vall de Gallinera, Olocau, Borriana, Nules, Morella, Ulldemolins, Santa Coloma de Queralt, Constantí, Mont-roig, Móra d'Ebre, Benigànim.¹⁸

Queda clar, per tant, que no es produeix cap trobada entre el dialectòleg i Mn. Trinitari, que degueren entendre's per carta. El ben cert és que, gràcies als materials que serva l'Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans, sabem com es van desenvolupar els treballs de recol·lecció de lèxic i fins i tot la data de les trameses i les respostes entre 1913 i 1915.¹⁹ Això s'esdevé mentre és beneficiat a la parròquia de Nules, una llarga etapa d'estada al seu poble entre 1895-1926 com hem vist adés.

Si combinem les informacions que consten en la seua fitxa personal i en la llibreta de col·laborador obtenim aquesta cronologia, tot i que ens fa la sensació que no hi van anotar alguns dels qüestionaris als quals també va respondre i en tenim evidències, com ara el 17 (Segar), 18 (Batre), 23 (La son i el dormir), 24 (La llet) i 100 (La llum i el foc).²⁰

1913

26 de setembre: respon el qüestionari I (Mesos i dies de la setmana).

23 d'octubre: respon el qüestionari II (Termes de parentiu).

1914

30 de gener: li envien el qüestionari V (Parts de la casa: obertures).

18 de febrer: respon el qüestionari IV (Classes d'edificis i parts de la casa).

28 de febrer: li envien el qüestionari VI (La teulada i la llar).

30 de març: li envien el qüestionari VII (La cuina i els seus atuells).

30 d'abril: li envien el qüestionari VIII (La cuina).

¹⁸ BDLC VII (1912-1913), p. 191. A partir del BDC 16 (1928) sabem que molt prop, a Borriana, van col·laborar amb l'IEC Francesc Garcia Collado (qüestionaris 1, 2 i 12-15) i Vicent Nadal (qüestionaris 25-157); a Vila-real, foren Mn. Benet Traver (1-157) i el metge Joaquín Tuixans Pedregosa (50-157).

¹⁹ Vull agrair ben sincerament la col·laboració del personal del Servei de Documentació i Arxiu de l'IEC, en especial a Eulàlia Miret i Raspall.

²⁰ Oficialment, segons el BDC 16 (1928), Mn. Trinitari va col·laborar en els qüestionaris 4-8, 11, 17, 18, 23 i 24, però hem detectat aportacions seues a aquests altres camps lèxics no apuntats en la llibreta personal.

30 de maig: li envien el qüestionari IX (La cambra).

25 de juny: li comuniquen que no es repartiran nous qüestionaris fins a l'octubre.

14 d'agost: li envien a Nules el número 1 del *Butlletí de Dialectologia Catalana*.

3 de setembre: «Li preguem que's posi al corrent dels qüestionaris».

18 de setembre: «Escriu en resposta a la nostra del dia 3 sincerant-se del seu silenci degut solzament a una greu malaltia. Promet tan aviat el seu estat li permeti, posar-se al corrent de la enquesta. Li responem encoratjant-lo.»

30 de setembre: li envien el qüestionari X (Els mobles).

30 d'octubre: li envien el qüestionari XI (La cultura de la vinya).

16 de desembre: respon el qüestionari V (Parts de la casa: obertures).

20 de desembre: l'IEC li felicita les festes de Nadal.

1915

14 de gener: respon el qüestionari VI (La teulada i la llar).

Les respostes que Mn. Trinitari envia a l'IEC, juntament amb els milers de qüestionaris d'altres col·laboradors, són estudiades i sistematitzades per Barnils i Griera; en el cas del primer, fins a l'any 1917, que és quan abandona les Oficines del Diccionari.²¹ Griera continuà la tasca de coordinació i estudi dels qüestionaris remesos fins al juny de 1926, que és quan es tanca la fase d'anàlisi per a la preparació de dos projectes cabdals: l'*Atlas Lingüístic de Catalunya* i el *Diccionari dels dialectes*. La sort, però, fou diversa per a tots dos. Mentre que, per una banda, l'IEC anava traient alguns volums de l'*Atlas* des de 1923 –amb períodes d'interrupció– i es reprén en 1962 per a completar-se en 1964,²² el *Diccionari dels dialectes* roman al calaix per altres prioritats i parers diversos de la institució.

No és estrany que Griera continuara en 1928 reivindicant la importància i la publicació de l'obra que havia d'anar a càrrec seu, «convençuts que solament serà possible un *Diccionari català* el dia que tindriem reunits tots els materials del català antic, de la producció del català literari modern i de la parla viva».²³

I afegim encara al final d'aquesta ressenya retrospectiva:

La importància d'aquest *Diccionari dels dialectes catalans*, escrit per tots els senyors que acabem de citar, i redactat completament, el qual espera que arribi l'hora de la seva publicació, ha estat reconeguda de tots els romanistes. No es publica investigació de caràcter lexicològic interromànic, o no es prepara tesis doctoral de tipus semasiològic, en els quals no figuri una contribució grossa o petita d'aquesta obra en preparació.

Els materials nostres, posats a disposició de tots els investigadors, han contribuït a la solució de múltiples problemes etimològics i historico-culturals.

²¹ Així ho explicava Griera el 1928: «Fins a l'any 1917 el Dr. P. Barnils va compartir amb el que subscriu la direcció de les enquestes per al Diccionari. Aprofitem aquesta avinentesa per manifestar-li públicament la nostra reconeixença», BDC 16, p. 53.

²² Els primers volums es van publicar al si de l'IEC; els que apareixen amb la represa de 1962 són publicats per l'Institut Internacional de Cultura Romànica, fundat per Mn. Griera des de l'Abadia de Sant Cugat del Vallès, al marge de l'IEC.

²³ A. Griera: «El Diccionari dels dialectes catalans (Ressenya retrospectiva)», BDC 16 (gener-desembre 1928), p. 41.

Els materials lèxics extrets de tota la literatura catalana del Renaixament, fins al 1915, procedents dels escriptors de Catalunya, de València, de Mallorca i del Rosselló, ordenats en disposició d'ésser utilitzats, són un magnífic complement del *Diccionari dels dialectes catalans*. El lèxic del català antic, del català dialectal i del català literari modern són els tres elements indispensables per tota recerca lingüística sobre la nostra llengua.

No sabríem decidir categòricament si aquest *Diccionari* és un suplement de l'*Atlas lingüístic de Catalunya* o, al revés, si l'*Atlas* és un suplement del *Diccionari*. La fórmula Diccionari-Atlas és la que ha de caracteritzar les enquestes lingüístiques de demà.²⁴

Poc després, entre 1931 i 1932, es consuma el procés d'allunyament de Mn. Antoni Griera i la Secció Filològica, qui fins a la seua mort en 1973 va mantindre una actitud hostil envers l'IEC. Això explica en bona part que ell iniciara per compte propi l'edició del *Tresor de la llengua* en 1935, sense cap participació de la Filològica, que al capdavant era qui havia assumit tots els costos de formació, manteniment, nòmines i compensacions als col·laboradors per mitjà de la Mancomunitat de Catalunya. En poques paraules, Mn. Griera es va emportar a sa casa una còpia de la informació derivada dels qüestionaris i la sistematització posterior, pagada per la Filològica. En poc més de tres anys eixia el primer volum del *Tresor de la llengua, de les tradicions i de la cultura popular de Catalunya* (1935), nom que rebatejava aquell *Diccionari dels dialectes* inèdit en què havia estat treballant «batent-me amb tota mena de dificultats i d'obstacles»:

A l'any 1935, fa trenta anys, publicava el primer volum del 'Tresor de la llengua, de les tradicions i de la cultura de Catalunya'. La crítica catalana no n'hagué notícia. Els romanistes l'havien acollit amb entusiasme. Pel juliol del 1936 havien aparegut els cinc primers volums. Retrobat el manuscrit, després de la guerra, vaig continuar l'edició d'aquesta obra i en 1947 apareixia el volum catorze, el darrer, d'aquesta enciclopèdia de la llengua catalana.²⁵

És important de remarcar ara i ací que, pel camí, Mn. Griera havia publicat diversos treballs extensos en el *Bulletí de Dialectologia Catalana* de la Secció Filològica en què anava avançant sistematitzacions i conclusions. En aquests que citem ja apareixen unitats lèxiques i fraseològiques emanades des de Nules:

- 1919: «Foc, focs», BDC vol. VII, p. 80-88.
- 1928: «Feines i costums que desapareixen», BDC vol. XVI, p. 1-39.
- 1929: «Tríptic. La naixença, les esposalles, la mort», BDC vol. XVII, p. 79-135.
- 1932: «La casa catalana», BDC vol. XX, p. 13-329. Reeditat en 1974 en llibre per Edicions Polígrafa (Barcelona).

²⁴ *Ibidem*, p. 51-52.

²⁵ Pròleg de Mn. Griera a la segona edició de 1966 en Ediciones Polígrafa, SA (Barcelona). La primera edició (1935-1947), l'havia feta l'impressor Fidel Rodríguez en Edicions Catalunya. Resulta curiós que, tot i anomenar-lo com *Tresor...*, en el pròleg l'esmenta diverses vegades com *Diccionari dels dialectes*.

2.2. LES DADES DIALECTALS I DE CULTURA POPULAR DE NULES EN EL *TRESOR DE LA LLENGUA*

El rastreig complet del *Butlletí de Dialectologia Catalana* (BDC) ens aboca 117 incidències de Nules, publicades entre 1919-1932 com hem dit, que en conjunt amb el *Tresor de la llengua* puguen a 231. Per motius d'espai oferim tan sols la llista alfabètica de les veus principals referides a Nules, entre les quals trobem entrades principals, accepcions, fraseologia aplicable, costums i cultura popular, amb la referència al volum i pàgina i la definició literal. En la majoria de casos prioritzem l'entrada en el *Tresor*, i si no hi apareix, esmentem on es troba en el BDC. A més, aportem alguns dels dibuixos que il·lustren aquestes entrades.

Abans, però, convé aclarir que no tots els materials que Mn. Trinitari va remetre a l'IEC tenen un reflex en el *Tresor de la llengua*, ja siga perquè són mots d'ús general en l'àmbit lingüístic o bé perquè Mn. Griera va considerar que eren formes dialectals deturpades d'una de més estesa i les descartà.

Abrilera (I, 42): Pulmonia que s'agafa pel mes d'abril.

Acotar (I, 59): 2. Tallar el mallol arran terra...

Agost (I, 94): «Agost i verema no tots els dies aplega».

Agostader (I, 95): Camp o rostoll on pasturen els ramats per l'agost.

Agostejar (I, 95): Pasturar els ramats pels rostolls pel mes d'agost.

Agoster (I, 96): Cap de bestiar que neix a l'agost.

Agüelet (I, 101): Persona molt vella i decaiguda.

Agüelot (I, 101): Persona vella; és nom despectiu.

Almud (I, 170): 2. La quarta part de la barcella.

Alqueria (I, 171): La casa per a viure en el camp.

Armari (I, 285): 3. Els racons, forats o llocs tancats amb portes per a guardar roba.

Auelo/Auela (I, 343): 2. Persona vella: *a*) d'edat no precisada, però avençada, o que, essent encara jove, està delicada o acabada.

Banc de potes (II, 43): Espai comprès entre les dues primeres fileres de ceps on giren els animals en llaurar.

Barana (II, 57): L'ampit de l'escala quan és de rajola.

Barandat doble (II, 59): La paret feta de dues rajoles dretes de gruix.

Barra (BDC 20, 119): 1. Tronc de roure o d'alguna fusta forta, de vegades obrada, que es posa entravessat darrera la porta un cop tancada, i encaixa amb dos forats fets a la paret, un a cada costat dels muntants.

Barraca (II, 76): És una construcció pròpia de l'horta de València.

Barral (II, 82): 7. Porró per a portar el vi a taula.

Becar (II, 130): Oblidar-se d'algun afer.

Besnetolí (II, 150): El besnet, descendent de la quarta generació.

Bolló (II, 216): 2. Els trossos d'espigues que no han quedat ben desgranades i els grans de blat que queden amb el capell.

Bord (II, 225): El fruit il·legítim de la paternitat.

Botella (II, 256): 7. Objecte de test porós per tenir l'aigua fresca a la taula. Va damunt un plat del mateix test.

- Botija* (II, 260): 3. Ampolla de terrissa de forma panxuda.
- Branca* (BDC 20, 142): 1. Els dos costats del portal. També es diu branques del balcó, de la finestra, etc.
- Brançal* (BDC 20, 142): La paret inferior del portal.
- Brull* (II, 305): 3. El mató; quan s'ha fet el formatge, es fan bullir els residus i se separa la part presa.
- Bunyoler* (II, 326): Cassó de ferro amb un mànec llarg, amb el fons alçat en forma de caputxa, per donar forma als bunyols i coure'ls a la caldera.
- Cabironar* (III, 20): Posar cabirons a la casa.
- Caients* (III, 48): Els pendents de la teulada.
- Calçar l'era* (III, 68): Posar noves capes d'argila damunt l'era per alçar o bé engruixir el paviment.
- Cambra* (III, 99): 15. Departament [de la casa] on es crien els cucs de seda.
- Canal* (III, 122-123): 3. Les teules que formen la barbacana de la teulada. // 30. Espècie de taula amb baranes que té la figura rectangular i un dels costats més estrets i allargats en punta truncada. Les dues cames de la punta són més curtes. Al damunt s'aboca la llet per fer el formatge.
- Canalera* (III, 124): 1. El conducte de zenc, de llauna o de terrissa, col·locat horitzontalment al cim de la façana per a recollir les aigües de la teulada.
- Canaló* (III, 124): 2. Els escopidors de llauna o pedra que tiren l'aigua fora la teulada.
- Canó* (III, 139): 7. La canya de la clau que té la meitat buida.
- Cantarella* (III, 145): 3. Atuell de terrissa blanca que té la forma d'un càntir petit i serveix per guardar l'aigua fresca.
- Cantiret* (III, 149): Càntir petit, amb dues anses, i un broc per beure.
- Capçal* (III, 178): 10. La pedra que sosté la llenya del foc. // 12. El tronc gros de llenya que sosté les estelles. // 13. El tió de Nadal que crema durant totes les festes.
- «Qui vulga bon Nadal, procuri bon capçal».
- Casa* (III, 272-276): «fer casa»: ésser molt curós. // «no li caurà la casa damunt»: es diu del qui fa poca vida de família. // «Qui en la casa entra molt bé, mira sempre per on ve»: al·ludint la procedència de les persones que entren a la casa. // «En la casa que es treballa, jamai falta pa ni palla». // «La casa que no té pau, moltes nits no es tanca amb clau». // «La casa de dues portes, fa de mal guardar».
- Cavalló* (III, 333): 10. Munt que es fa amb la batuda d'espigues tallades, que té la forma de cavalló.
- Celler* (IV, 18): 2. Departament per a guardar l'oli.
- Clau* (IV, 70): 2. Parts de la clau. *maneta*: la canya de la clau quan és massissa.
- Coberta* (IV, 92): 2. La part de la casa que cobreix cada un dels pisos. En els cabirons d'aquestes cobertes hi ha costum de plantar-hi claus per penjar les panotxes del país, els melons, etc.
- Colaor* (II, 318): Departament de la casa on es fa la bugada.
- Colostre* (IV, 121): 2. La primera llet que porten les ovelles.
- Conxador* (IV, 187): Filador de cordes.
- Corbella* (IV, 196): 1. Mena de falç.

Corbella brossera (IV, 196): Nom que es dóna al volant o falç sense dents.

Corbella de colze (IV, 196): La corbella amb un genoll o doblec perquè es pugui segar arran terra.

Cueta (IV, 294): 3. El feix de sarments tallades del cep.

Cuina (IV, 297): «Diputat de cuina, advocat de cuina»: els qui parlen pretenciosament i amaguen la cara quan ve l'hora de presentar-se.

Cuineta (IV, 297): Els fogons en forma d'armari, que sol haver a prop del banc de la cuina.

Cullera (de fusta) (BDC 20, 289): Antigament a València s'usaven unes culleres planes (Cocentaina, Nules).

Cullerer (IV, 309): 2. Armari de fusta per col·locar-hi les culleres. // 3. Escudeller de fusta, amb osques al caire, en les quals es col·loquen les culleres després de netejar-les.

Desbordejar (V, 66): Tallar els brots inútils que neixen fora les brocades.

Desbromadora (BDC 20, 256): Esbromadora. Llossa foradada de porcellana o d'altre metall per a treure la bromera del brou.

Desgust (V, 104): Disgust.

Desllunat (V, 109): Claraboia de les cases.

Destapa parades (V, 126): Insecte que es cria davall les pedres i en terrenys humits; té antenes tallants. Travessa els marges amb molta facilitat, i talla les arrels de les plantes.

Dilluns (V, 166): «Per al Quim, tots els dies són dilluns» (fer festa un dia de feina qualsevol).

Dimarts (V, 168): «Entre dilluns i dimarts, molt poquet avençaràs», això és, tant se val una cosa com una altra.

Dissabte (V, 186): «Dia de barba», pel costum d'afaitar-se en dissabte.

Diumenge de la Rosa (V, 200): El primer diumenge de maig.

Diumenge del Roser (V, 200): El primer diumenge d'octubre.

Divendres (V, 201): «ésser divendres»: no tenir carn per menjar. // «menjar de divendres»: és fer de magre.

Dolentejar (V, 212): Estar malalt de certa gravetat.

Dormir (V, 233-234): «dormir prim». // «dormir a bon so». // «dormir com les llebres». // «dormir de les dos», es diu dels cucs de seda, que dormen tres vegades abans de filar el capoll.

Eixida (V, 262): 11. El rem que mena cada segador en el tros: «este camp té quatre eixides»: en aquest camp, hi poden segar quatre segadors.

Eixobrir (V, 263): 1. Obrir un clot entorn del cep perquè s'ompli d'aigua quan plou i per evitar que el raïm toqui a terra.

Enllistonar (VI, 40): 1. Posar llistons de fusta sobre les bigues per a construir la teulada.

Entabacar (VI, 66): 1. Col·locar les teules damunt la llistonada, tot aferrant-les amb guix.

Enteular (VI, 77): Posar les teules sobre l'entabacat, aferrant les unes a les altres amb morter.

Escorredor (VI, 200): 8. La lleixa de l'escudeller.

- Escorredora* (VI, 201): 6. El lloc on es col·loquen els plats després de rentats.
- Espitllera* (VI, 277): 7. L'obertura que dona llum a una habitació, quan és estreta i llarga, horitzontal o vertical.
- Estable* (VI, 306): És la part última de la casa.
- Estaca* (VI, 309): 14. Barra puntuda per a plantar els ceps.
- Fadrí* (VII, 11): 2. El jove de setze anys als vint-i-dos o vint-i-tres.
- Fadrinalla* (VII, 13): 2. Reunió de molts joves.
- Fadrinejar* (VII, 13): Fer actes propis de la joventut.
- Falla* (VII, 30): 9. La foguera encesa per la revetlla de les festes de Sant Antoni i Sant Josep. // 10. La foguera encesa davant la casa d'un vidu o vídua, per la revetlla d'un casament. A vegades va acompanyada de fressa d'esquelles, cargols, llaunes, etc.
- Falleba* (VII, 32): 3. La balda de dalt o de baix, col·locada vertical en les portes, per a subjectar-les tancades al marc.
- Faucella* (VII, 59): El motllo de fer el formatge: «...ser de la faucella»: ésser del mateix pensar.
- Ferrat* (BDC 20, 243): 5. Atuell de terrissa per a munyir (Nules, Carlet).
- Fill* (VII, 146): 4. Fill legítim: «Tots fills d'un ventre, i cada un de son temps»; vol dir que no és per ésser germans surten els caràcters per un estil. // 7. Fill de llet: el noi o la noia, criats fora de casa, respecte de la seva dida.
- Finestró* (VII, 152): 1. L'obertura de petites dimensions feta a la paret per a donar llum i ventilació. // 3. El porticó de la finestra.
- Foc* (VII, 180-184): «per amagat que es faci el foc, sempre ix el fum». // «fugir del foc i caure a les brases». // «trobar-se entre dos focs». // Foc de barril. El foc que s'encén dins un barril col·locat al mig de la plaça per les festes populars. // Foc de Sant Antoni. La foguera que s'encén per la revetlla de Sant Antoni de gener.
- Fogata* (VII, 193): 1. El foc de la llar que fa grans flames.
- Fonament* (VII, 200): 1. Les rabasses que es fan davall terra per sostenir fort les parets.
- Forqueta* (VII, 230): 5. Forquilla de ferro, amb quatre pues i mànec de banya.
- Frontera* (VII, 259): «fer la frontera», encalcinar o pintar la fatxada.
- Frontissa* (VII, 269): Frontissa de llibre. És la frontissa que té la forma pareguda a un llibre.
- Fum* (VII, 271): «Fer la del fum», desaparèixer. // «Quedar tot en fum de canyes». // «Té els fums molt agres»: té mal temperament.
- Fumar* (VII, 273): 4. Enfadar-se. «Està molt fumats».
- Gamella* (VIII, 39): 1. Atuell de fusta de pi en forma de pastera, en el qual es posa el menjar cuit per als porcs.
- Ganiveta* (VIII, 45): 13. El punyal dels carnisers per a tallar la carn.
- Garberó* (VIII, 56): 2. Garbera de poques garbes i de forma cilíndrica.
- Garró* (VIII, 68): 10. Una de les dues cuixeres de finestra rematada per dalt en un forat rodó i per baix en punta de la mateixa fusta o en ferro. El garró va dins un forat de la solera.
- Garronera* (BDC 20, 162): 3. Punta de la part inferior de la cuixera de la finestra que descansa damunt el dau.

Gener (VIII, 99): «El giner, la gallina al seu lloquer».

Germà (VIII, 111): 3. Germà carnal: el fill d'un mateix pare i una mateixa mare, amb altres germans.

Gitar-se (VIII, 130): «Qui amb xics se gita, embrutat se lleva». Sempre surt perjudicial tractar amb gent de poca formalitat o experiència.

Goniet (VIII, 151): Conillet.

Got (VIII, 161): 3. El forat de la solera.

Graelles (VIII, 168): 3. Atuell de ferro que té la forma de reixa amb un mànec per a sostenir-la. Serveix per a fregir la carn.

Griva (VIII, 202): 4. Garbell petit, per a passar el blat i netejar-lo de les pedres i de la terra.

Fer dos hores (VIII, 272): 1. Interrupció de dues hores que, durant els mesos de juny, juliol i agost, els treballadors del camp fan en les seves feines al migdia per poder dinar i dormir una estona. La dita interrupció del treball és assenyalada, en tots els pobles de la Plana, per «la campana de les dos hores» que es branda a les dotze, a tres quarts de dues i a les dues.

Jàsena (BDC 20, 188): 1. La biga més grossa que les ordinàries, damunt la qual s'apunten les bigues dels dos vessants de la teulada.

Juliol (IX, 75-76): «Al juliol garbes o eugues a l'era i els bous en el sol». // «En juliol la cistella en el mallob»: les vinyes joves s'avancen i aviat maduren.

Juny (IX, 81-82): «A Sant Joan bacoress, és veritat; lo mateix que en maig roses i per juny blat». // «En juny, visc conforme vullc».

Llar (IX, 138): 1. El lloc de la cuina on es fa el foc. // 3. La part de terra damunt la qual es fa el foc.

Lletada (IX, 174): 3. Barreja de calç, aigua i arena.

Madrastra (X, 14): «De sucre feren una madrastra, i encara amargava; feren de fusta un fillastre, i encara parlava».

Maig (X, 24-31): «El mes de les flors». // «Per a Julià sempre és maig»: dit de qui malgrat els anys conserva un bon color. // «anirem a l'església a fer el mes de maig»: a les devocions del mes de Maria. // «Parèixer un maig»: dit d'una persona guapa i vestida amb robes de colors fins. // 6. El maig és una espècie de flor rogenca, pròpia del mes, que es fa pels camps. // «Fer un maig», que trobem amb el sentit de «adornar o vestir un altar de flors» (Nules).

Mantornar (X, 82): 2. Llaurar la vinya per segona vegada.

Manyet (X, 85): 1. El germà menor respecte del major.

Manyo/Manya (X, 85): 1. El germà o la germana major respecte de la més petita.

Màquina (X, 87): 14. Aparell que servia per a passar el blat. Actualment està en desús.

Març (X, 92-93): «Març marcer, carasser i ventaler». // «En març aborrascat ni corders ni ovelles ha deixat».

Mare (X, 100-101): «La mare massa cuidadosa cria una filla melindrosa». // «Qui la criança de sos fills oblida, no és mare, sinó dida».

Mas (BDC 20, 46): El mas és una casa enclavada en una gran propietat en la qual viuen els masovers encarregats de treballar-la tot l'any.

Mitger (X, 192): 3. El que mena una vinya a parts, sigui a mitges, al terç, al quart o al cinquè.

Mola (X, 208): 8. Munt de garbes que es fa a l'era el dia abans de batre.

Monyicotada (X, 221): Sortida pròpia d'infants.

Munyidor (BDC 16, 11): Lloc on es muny el bestiar.

Munyidora (BDC 16, 11): 1. Olla de dues o de quatre anses, per a munyir.

Nora (X, 309): «A la filla, pa i cadira; a la nora, pa i fora».

Oró (BDC 20, 231): 1. Atuell de llata d'esparg de tres o quatre cafissos de cabuda (Nules).

Padrí (XI, 76): 15. Persona que dispensa protecció singular a una altra. (...) «El que troba bon padrí ja ha corregut mig camí».

Paella (XI, 78): «Anar de paella»: sortir a fora a menjar una paella.

Paelló (XI, 79): 2. Paella sense mànec i amb dues anses que serveix per a coure la paella valenciana.

Paller (XI, 104): 3. Munt de palla de forma cilíndrica amb coberta de terra de forma cònica.

Palleta (XI, 106): 4. Els mistos d'encendre. Antigament la palleta era una canamuixa untada de sofre per les dues puntes (Nules). // «No vals una palleta». // «Vés a fer palletes»: engegar amb menyspreu alguna persona.

Pany (BDC 20, 167): 2. El pany és el conjunt de peces que formen la tancadura de la porta. // *Pany de bufetó*: El pany de cop aplicat a una porta de cambra. Duu una mena de maneta per a moure la molla sense necessitat de la clau (Nules). // *Pany de fustell*: El pany que no té sinó un fustell el qual, mogut per la clau, tanca o obre (Nules). // *Pany pla*: El pany que no necessita canó perquè la clau entri (Nules).

Parcer (XI, 142): 3. El que té un camp arrendat juntament amb altres.

Pare (XI, 145, 150): «El pare guanya el real, i el fill lo gasta mal». // «Qui té lo pare alcalde, segur se'n va al juí». // *Pare dido*: El didot.

Paret (XI, 156-158): La construcció de pedra, rajola, tàpia o fusta en forma plana i vertical, formant part d'una construcció. // «Les parets tenen orelles»: advertiment que es parli baix i amb precaució. // «No saps quina paret toques»: es diu al qui no està informat de la qüestió que es parla. // «Estar entre quatre parets»: estar empresonat. // «Pegar de cap contra les parets»: estar enutjat sense atendre raons. // «Arrimar-se u a les parets»: es diu d'aquell que està borratxo o poca cosa li falta. // *Paret aterrossada*: És la paret tal com queda després d'aixecada. // *Paret de morter*: La paret feta de pedra i mescla de calç i arena.

Pastador (BDC 16, 19): El lloc de la casa destinat a pastar i guardar la pastera; tots els menesters d'aquesta feina.

Pernat (BDC 20, 158): La barra de ferro que serveix per a assegurar la porta de la part baixa una vegada s'ha tancat.

Pestell (XI, 297): «Ésser flux de pestell»: significa anar-se'n fàcilment de l'orina quan un riu.

Picaport (BDC 20, 169): 2. Espècie de baldó de ferro que ajusta la porta per la banda interior i que es pot obrir per fora mitjançant una maneta de ferro que travessa la fusta.

Pitxera (BDC 20, 232): 1. Gerro de vidre o de cristall amb dues anses i un bec per a abocar, per a portar aigua a la taula.

Planta baixa (BDC 20, 176): En la planta baixa es troba: 1. Porta del carrer. 2. Porta de la cambra. 3. Porta del corral. 4. Porta de l'establia. 5. Cuina. 6. Escala. 7. Corral. 8. Establia: a) Taula de ventalles per a ornament de l'entrada i per a convits; b) Safa i tovalló per a les mans; c) Cadires de fusta forta amb seti de corda d'espart (Nules).

Plat (BDC 20, 232): *Plats d'arrimar*: Plats grans que es posaven a l'escudeller de la cuina per ornament de la casa. Eren pintats i solament sortien a taula en dies de gran festa (Nules). // *Plats fins*: Els plats de fang i vernís fi; n'hi ha de plans, profunds i de fruita (Nules). // *Plat de foc*: 1. Plat de fang i vernís negre que serveix per a escalfar i coure al forn alguns guisats (Inca, Lluçmajor, Nules). // *Plat polla*: El plat que serveix per a presentar a taula el rostit (Nules).

Porta (XI, 372-380): Serveix per a entrar a un lloc o passar d'una habitació a l'altra, i per a entrar o eixir de la casa i de cada compartiment. // L'armadura que, engolfada o engarronada, tanca les obertures. // «Tirar la porta pels nassos»: no atendre una pretensió, especialment quan es pretén ésser gendre d'una casa. // «Tocar-li u a la porta»: sol·licitar l'auxili o el favor d'algú. // «Tancar-se-li totes les portes»: quedar faltat de tota mena de recursos. // «Si una porta es tanca, altra se n'obre»: mai, però, no es tanques totes les portes. // *Porta d'una galta*: La porta de carrer que té una sola fulla.

Portalada (BDC 20, 134): El portal gran, arcada.

Portella (BDC 20, 135): La part inferior de la porta partida.

Quall (cuall) (BDC 16, 13): Suc per a fer prendre la llet.

Quarto (XII, 19): 1. Nom d'una habitació qualsevol. // 3. L'habitació del matrimoni o pares de la família.

Rascle (XII, 64): 11. El tiràs d'apilar el gra de la batuda.

Rebesnét/a (XII, 81): 1. El fill o la filla del nét o de la néta.

Rebost (XII, 85): 4. El departament on es guarden les gerres de l'oli, les fruites, etc.

Ribàs (XII, 190): 5. Paret que separa una vinya d'altra.

Sadoleco (XIII, 17): Peça de vestir de les dones.

Sarpell (XIII, 60): Cèrcol de fusta amb reixat de fil que es troba en les cases que no tenen pastador, destinat a guardar el pa.

Senyalar (XIII, 94): Tirar un cordell d'un extrem a l'altra de la vinya per a plantar les tires de ceps.

Serrar (XIII, 109): 4. Tallar el vencill que lliga la garba.

Setrilla (XIII, 123): El setrill gran de llauna de vuit a deu litres de cabuda.

Somiar fort (XIII, 170): 4. Pensar en coses irrealitzables.

Sortidor (XIII, 180): 1. La porta petita i secundària d'una peça, que comunica amb una altra habitació.

Taleca (XIV, 12): 1. Sac fet amb drap de cànem que servia per a portar el blat al molí. «Ha caigut com una taleca»: ha caigut estirat.

Talecó (XIV, 13): Taleca curta de dues o tres barcelles de cabuda que serveix per a donar el blat a moldre quan el moliner passa a buscar les moltures.

Teula catalana (BDC 20, 199): La teula plana pastada de fang (Nules).

Tinell (BDC 20, 237): El cobert de maó pla que es construeix al cap de l'escala per a tapar el buit que quedaria al darrer pis.

Tira dobla (XIV, 101): 2. Les quatre tires de vinya que arriben a les quatre vores.

Tocar a foc (XIV, 111): Sonar amb les campanes un toc especial amb el qual s'anuncia que hi ha foc en alguna casa, pallissa o bosc.

Torrador (BDC 20, 254): 3. Instrument de ferro que s'usava per a rostir l'aviram. Tenia la forma de punxo que travessava l'animal i reposava damunt dos cavallets de ferro (Nules).

Tragallum (BDC 20, 116): El finestró al sòl de terra per a donar llum a les parts profundes de la casa, com són el celler, soterranis, etc.

Trill (XIV, 174): 3. Armatosta de fusta amb pues de ferro clavades en la part inferior que serveix per a tallar les espigues de la batuda.

Vas (BDC 20, 238): 2. Receptacle de suro de forma cilíndrica tapat dels dos caps. Està sostingut per dos cercles de llauna. En la part superior té l'ansa i els dos brocs del mateix metall (Nules).

Vessana (BDC 20, 208): El pendent de la teulada (Nules).

Vinyador (XIV, 293): 3. El que guarda la vinya perquè no furtin el raïm.

Volada (BDC 20, 116): La part de la teulada eixint, construïda de rajols, teules o pedra.

Xic/Xica (XIV, 332): Els fills que tenen prop de deu anys.

Ximenera (BDC 20, 280): 1. El conducte del fum de la llar fins a la teulada.

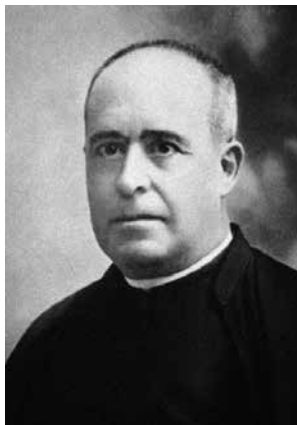

Fig. 93 - Cantiret (Nueles).

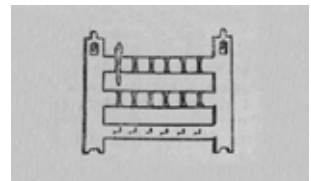

Fig. 194 - Culleter (Nueles).

Exemple d'un dels qüestionaris de l'IEC que va respondre Mn. Trinitari Mariner entre 1913-1916 per al *Diccionari dels dialectes catalans*. Arxiu de la Fundació Carles Salvador (Benassal).

BIBLIOGRAFIA

- ALCOVER, ANTONI M. (1902-1932). *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*.
- (1918). «Dietari de l'eixida p'el Reyne de València i Catalunya occidental», *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana X*, p. 165-252.
 - (1922). «Dietari de l'Eixida Filològica per tot Catalunya i el Reyne de València de dia 26 de juny a 23 de novembre de 1921», *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana XII*, p. 145-335.
 - (1983). *Per la llengua* (a cura de J. Massot i Muntaner), Palma i Barcelona: Secció de Filologia Catalana i Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
 - (1961-1969). *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB). Palma de Mallorca: Ed. Moll.
- JULIÀ I MUNÉ, JOAN (1986). *Mossèn Antoni M. Alcover i l'obra del diccionari a la llum dels epistolaris de Barnils, Griera i Montoliu*. Tarragona: Diputació de Tarragona.
- (2000a). *L'inici de la lingüística catalana. Bernhard Schädcl, Mn. Antoni M. Alcover i l'Institut d'Estudis Catalans. Una aproximació epistolar*. Barcelona: Curial-Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
 - (2000b). *Pere Barnils: l'home, el lingüista i el mestre (1882-1933)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MOLL, FRANCESC DE B. (1962). *Un home de combat (Mossèn Alcover)*. Palma: Ed. Moll.
- (1963). *Mossèn Alcover al País Valencià*. València: Lo Rat Penat.
 - (1983). *Aspectes marginals d'un home de combat (Mossèn Antoni M. Alcover)*. Barcelona: Curial.
- PEREA, MARIA PILAR (2001a). «Els quaderns d'Antoni M. Alcover: una font abundosa d'informació lingüística». Dins J. Massot (coord.), *Estudis de llengua i literatura catalanes/XLII. Miscel·lània Giuseppe Tavani 1* (91-140). Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

- (2001b). «La metodologia de l'enquesta dialectal d'A. M. Alcover i F. de B. Moll aplicada a *La flexió verbal en els dialectes catalans*», *Zeitschrift für Katalanist. Revista d'Estudis Catalans* 14, p. 98-127.
 - (2001c). *Dietaris de les eixides (1900-1902)* (2 vol.) [Edició a cura de Maria Pilar Perea]. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
 - (2001d). *Dietaris* (edició en CD-ROM) [Edició a cura de Maria Pilar Perea]. Palma: Conselleria d'Educació i Cultura. Govern de les Illes Balears.
 - (2005). *Antoni M. Alcover: dialectòleg, gramàtic, polemista*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- PÉREZ SILVESTRE, ÒSCAR (1998): «Fidelitat lingüística del clergat valencià. Diòcesi de Tortosa, anys 20». *Actes del V Congrés d'Història i Filologia de la Plana*. Nules, p. 335-346.
- (2005): «La visita de Mn. Alcover a Vila-real (1901)». Vila-real: *Cadafal*.
 - (2007a): «Un mallorquí per Morvedre. Les cròniques artístiques i filològiques de Mn. Alcover». Sagunt: *Llibre de l'AC Falla Santa Anna de 2007*, p. 63-68.
 - (2007b): «Lletres, llengua i arrelament en l'Església de la diòcesi de Tortosa (1894-1939)» dins el catàleg *Els escriptors castellanencs del primer terç del segle xx i les Normes del 32*. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, p. 122-142.
 - (2016): «Les visites filològiques de Mn. Alcover a Lliria (1902 i 1918)». *Mirades al Camp de Túria* 6. Bétera: IDECO Camp de Túria, p. 35-39.
 - Torres Miralles, Javier (1985): *Mossén Trinitari, un apòstol de Maria*. València.

Premsa periòdica: *El Ebro*, *Las Provincias*, *El Restaurador*, *Heraldo de Castellón*, revista *Los Angeles*, *Butlletí de Dialectologia Catalana*, *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*.

BIONOTA

Òscar Pérez Silvestre (Eslida, 1973) és llicenciat en Filologia Catalana i Diploma d'Estudis Avançats per la Universitat de València. Des de 1995 dedica la seua labor investigadora a camps diversos com la literatura, la història social de la llengua, la cultura tradicional i la història local del seu poble i de la serra d'Espadà. Entre els seus llibres destaquem *Paraula de la terra* en homenatge a Enric Valor (1997), *Una veu en el camp valencià. Aproximació a la història de la JARC* (1998), *Seidia* (2000), *Història de la Unió de Llaoradors i Ramaders del País Valencià* (2001), l'edició del drama històric *Romeu!* (2007) i una intensa col·laboració com a comissari adjunt de l'Any Enric Valor de l'AVL (2010-2011). Ara mateix té en procés d'edició un llibre sobre el mestre i escriptor Francesc Boix Senmartí (Publicacions UJI) i acaba de publicar *Llenguatge + gestos cap a la Igualtat. Una guia de carrer*. És col·laborador de diverses publicacions d'investigació arreu del País Valencià i ha guanyat premis d'investigació idiomàtica, històrica i de literatura. Professionalment, és tècnic de l'administració local, assessor lingüístic i docent de cursos i conferències de llengua i literatura.

Passeig literari a Borriana

PAU PIQUERAS I BLASCO (paupiquerasiblasco@gmail.com)
Institut Torras i Bages de l'Hospitalet de Llobregat

Sempre et mirava, Borriana, com
fores, un temps, d'il·luminat gravat,
carregant tones al vaixell, al port,
de mandarina.

(Estellés, 2018: 297)

1. Introducció

La importància històrica de Borriana és indiscutible: el nom del poble, d'etimologia àrab, ja apareix al *Llibre dels fets* de Jaume I. Segles més tard, durant el XIX, esdevé el màxim exportador de taronges, i d'aquesta capitalitat econòmica se'n deriva la rellevància cultural: d'ací els edificis d'estil modernista que trobem en alguns carrers del centre o, i aquest és el tema que ens ocuparà en aquest article, la seua aparició en diversos textos literaris. A partir d'aquests escrits, propose un recorregut pel poble on les lletres s'impregnen del paisatge urbà.

2. Al poble

Iniciem el recorregut al carrer de Sant Ernest, on vivia quan era xicoteta la poeta borrianenca Carme Rufino. Al poema VIII, «A l'asfalt blanc del carrer de Sant Ernest», del llibre *Psalms d'Heber*, conta records d'infantesa:

[...]

Ara, mentre escric, penso que res no canvia, ni el temps,
que continuo dibuixant somnis en un paviment de paper.
A fora de la meua cambra, la llum a poc a poc enfosqueix les
[finestres
d'un altre carrer que també és meu
i jo, amb un altre clarió a la mà, somio mantenir blanca la vorera,
ratllat asfalt
en un temps que en el record encara no es mou. (Rufino, 2003: 27)

Aprofitant que som prop del Camí d'Onda, podem contemplar l'edifici roig que va inspirar Joan Pla per a *Don Fabrizio i un cadàver al Prince Building* (2011). La novel·la té com a eix principal l'aparició d'un cadàver al pàrquing d'un edifici senyorial: aquest

fet alça un gran aldarull a la comarca, perquè el cos correspon al d'un regidor i diputat provincial amb competències en obres públiques. L'entrellat argumental de la novel·la té tristes similituds amb la política valenciana, fins al punt que el lector es pot acabar preguntant si el que narra podria tenir algun vincle amb la realitat.

Anem en direcció al centre del poble, agafant el carrer de Sant Pasqual i trencant després pel carrer de Sant Xutxim: aquests dos carrers ressegueixen el traçat de l'antiga muralla àrab, de la qual no es conserven vestigis coneguts. Però l'interès d'aquest recorregut va més enllà d'açò: les façanes de banda i banda tenen un regust de l'opulència de cent anys

Casa premodernista del carrer Sant Xotxim. (Foto: P. Piqueras).

ençà. L'estil arquitectònic ve d'un temps d'esplendor econòmica, quan Borriana era el major exportador de taronges a l'exterior, principalment al nord d'Europa. Estem parlant de les darreres dècades del segle XIX i les primeres del XX, quan es popularitza entre els exportadors de primera classe fer-se construir cases d'un estil premodernista eclecticista. Això, faig un incís, també ho trobem al Barranquet, que conserva el traçat arrodonit de la muralla.

Josep Palomero, a *Pell de taronja*, repassa totes les cases que es construeixen entre els anys 1890 i 1940 que resten als nostres carrers com una reminiscència miraculosament conservada de les glòries del passat:

A l'inici de la dècada dels anys seixanta, coincidint amb l'expansió econòmica general, amb l'especulació del sòl i amb la propagació de l'ascensor, la Pell de taronja començà a marcar-se, a arrugar-se i a assecar-se, i a Borriana es començaren a assolar exemplars notoris de cases, i d'altres de no tan cèlebres, alçats amb orgull feia escassos lustres. Sembla com si, durant aquells anys, hom hagués volgut diluir qualsevol vestigi de memòria històrica; ben probablement, així hagués succeït, si Borriana hagués conegut una altra font de recursos, més enllà de l'explotació comercial del taronger. No fou així, per dissort o per ventura, i aquell procés de destrucció tingué unes proporcions concretes, encara que en la major part dels casos, també ben salvatges. D'una manera o d'una altra, Pell de taronja revela, com si fos visible d'un iceberg, la voluntat dels borrianencs d'aquell mig segle d'estar a l'altura de les seues circumstàncies. Els contemporanis, potser hauríem de prendre'n nota. (Palomero, 1986: 16)

D'aquesta decadència en l'exportació de la taronja en parla també Joan Pla, a la seua novel·la *El secret del collar de diamants*. I, si ens dirigim cap a la plaça Major, hi podem veure la casa de Bernat, el protagonista, al bell mig del poble:

El pare de Bernat era fill d'antics exportadors de taronja, però ell va plegar el negoci quan va ensumar que l'exportació del daurat fruit tenia els dies comptats. Ell, amb bon ull, va desviar els estalvis cap a la promoció immobiliària. Vivien en un pis gran al centre del poble. Des del pis, Bernat podia contemplar la plaça Major, on hi havia l'ajuntament, i el gran campanar

octogonal, de pedra tallada, que s'elevava imponent per damunt de tots els edificis del voltant. (Pla, 2010: 15)

Antoni Alcover també parla de la plaça Major quan, mentre estudia les diferents varietats dialectals del català, fa una estada a Borriana després de recórrer els carrers d'Onda i de Vila-real, la qual descriu negativament com un «fanguer de llot de les basses ferestes [...]» amb els carrers fets amb «broixa de camp» (Alcover, 2010: 188), que en comparació amb els carrers borrianencs descrits com «drets y plans; les cases moltes renovades», contrasta pel nivell de vida entre poblacions veïnes. Descriu, a més a més de l'església del Salvador, el poble i la gent que hi habita. En transcriu un fragment respectant les grafies prefabrianes:

Just vaig arribar a l'església parroquial, qui es moderna, ample y baixeta. Les voltes son de mitx punt amb llunets. L'ábside, per lo que vaig poder veure de defora, era ogival; però en passá'l barroquisme, y feu maig. Ara estuquen tot l'interior y posen vergarons y birimboyes xurriguesques per les arestes y panys de les voltes, pilastres, arcades y gornisaments. Per assí encara, desgraciadament, la reacció arqueològica, artística, del bon gust, no es arribada. Lo notabilíssim es el retaule de l'altar major, de gust plateresch ben pur. Ve a esser un triptich, de tres compartiments verticals y quatre horitzontals, enquadrats per unes feixes delicioses. Les verticals son parells de columnetes molt ayroses, sobreposades, que tenen al mitx dos nitxets, un demunt l'altre, amb figures de sants ben garrides; les faixes horitzontals son els gornisaments d'aquelles columnetes, poch sortits, amb fullatjes en el fris, de casi gens de relleu. (Alcover, 2010: 188)

D'ací anem cap al Pla, on s'esdevé un dels passatges més importants de la novel·la *El jardín de las Hespérides*, de Vicente Abad:

De repente, una mujer gritó «¡Barcos, pan y trabajo!» y al instante la multitud comenzó a repetir aquellas tres palabras que, como un conjuro, galvanizaron todas las energías uniéndolas para derribar los muros que sujetaban la rabia tanto tiempo contenida. (Abad, 2005: 14)

I és també al Pla on, si fem un salt temporal i parlem d'història, Jaume I planta el campament per fer el setge a Borriana, emprant tècniques d'enginyeria preindustrials com el «castell de fust». La revista *Buris-ana*, en un article de Josep Lluís Gil, descriu amb claredat com el rei va construir, assessorat pel seu enginyer, un fonèvol, una mena de torre d'assalt per a atacar la muralla. Cite el fragment de la *Crònica o Llibre dels Feits*:

Lo castell de fust haurà dos vases de cada una part, e seran quatre, menys de dos altres que n'haurà en la frontera de cada una part, denant e detràs, e aquells fermaran les vases, e fer-los ha dos solers, la un en la mijania del castell, e l'altre sus alt: e en l'alt seran ballesters la meitat e hòmens que apedregaran a aquells sarraïns qui pujaran al mur, e puis los crestians pujaran per aquella torre derrocada, e ells no ho poran defendre, per les ballestes e per les pedres que seran en lo castell, e el castell serà en l'extrem del vall, e així porà's pendre la vila. (Jaume i, 1982: 180-181)

Aquest «castell de fust» s'havia de situar al sud del Pla, aproximadament on comença el carrer del Barranquet. I de fet, des d'aquí també es pot veure l'església major i el campanar,

que es troben a la zona per on el castell es va malmetre després d'haver-lo abandonat perquè no estava preparat per a protegir els soldats dels atacs amb sagetes que els sarraïns els llançaven des de dalt del mur (Gil, 2008: 11).

Ja que estem situats al sud del Pla, aprofitem per enfilar cap al carrer d'Ausiàs March, on es troba el col·legi de la Consolació. Ací hi ha un mapa fet amb fang i amb relleu de la península Ibèrica, impressionant si es té en compte que el van elaborar alumnes dels anys 50. Joan Garí l'evoca al llibre *On dormen les estrelles*:

I ha arribat el dia, finalment, en què la vella geografia oculta de Nuestras Vidas ha eixit una altra vegada a la llum. Acabat de pintar, protegit per una pantalla transparent de metacrilat, m'he sorprès d'entrada en no reconèixer el mateix objecte que jo vaig ajudar a modelar. Els anys juguen aquestes males passades, però aquestes muntanyes i aquests rius per on torna a circular l'aigua –no s'hi ha estalviat cap detall– són els mateixos que els de fa seixanta anys, això és evident. (Garí, 2004: 192)

Tot el procés de l'argila fou viscut amb una especial gaubança pels més menuts de la milícia cartogràfica: hi van xipollejar a pler, amb conats de batalles llançívoles que, per sort, van ser tallades en sec. Miraculosament, la faena avançà a bon ritme i la península va anar prenent forma com una estranya nau avarada enmig del pati. (Garí, 2004: 194)

Seguint el nostre camí, ara fem rumb cap a la Mercè, un dels centres culturals més importants del poble: ací és on es fan classes d'art, exposicions i on hi ha també la Biblioteca Municipal. La lectura que ens acompanya en aquesta ocasió és el llibre de Vicent Franch, *Palamarinar*, on l'autor ens conta un viatge cap al seu interior, una catarsi a través dels seus *alter ego*: l'escriptor pacient, el nacionalista esperançat, el ciutadà compromès, l'erudit de les coses de la terra, el conversador apassionat i irònic, el professor universitari, el lector intel·ligent, l'amic amatent, el malalt d'amor pel seu país, i alguns altres. Podríem descriure l'obra de Franch com un monòleg interior de caràcter autobiogràfic o memorialístic. És la seua veu la que ens parla de la infantesa, dels amics, de la geografia íntima, del compromís polític i cívic amb el país, de les lectures, dels noms de les coses que ens envolten, de les seues obsessions, etc. El llenguatge és deliciosament enrevessat.

Recupere el fragment de la descripció de la Mercè, on Franch ens la descriu a partir de la seva evolució:

El mateix em va ocórrer amb una porta sempre tancada a l'antic Convent de la Mercè, desamortitzat el 1837, i des d'aleshores ençà les seues activitats civils. Aquell antic convent, ara Casa de la Cultura, després d'haver-se sotmès a una reconstrucció que només ha aprofitat els espais definits i els murs exteriors i interiors de l'edifici, havia estat emprat pels menesters més diversos en èpoques

Ubicació aproximada del «castell de just». (Foto: P. Piqueras).

successives: ara escoles municipals, adés Casa de la Vila, en uns temps presó i, recentment, seu de les organitzacions del *glorioso movimiento nacional*. (Franch, 1994: 106-107)

No gaire lluny de la Mercè hi ha la casa de Maria, el personatge protagonista femení d'una altra novel·la de Joan Pla, *El secret del collar de diamants*, també marcada històricament per l'exportació de la taronja:

Els pares de Maria, el senyor Tomàs i la senyora Maria, vivien en una casa tradicional situada al barri popular de la Mercè. La casa havia pertangut a l'avi matern, el senyor Balaguer, antic comerciant de taronja. Els pares de Maria, tot i la construcció de grans i còmodes pisos al centre de la ciutat o a l'eixampla, s'havien negat a abandonar la casa pairal i bescanviar-la per un luxós pis en l'eixampla de les noves, assolellades i amples avingudes, com havia fet la major part de la classe burgesa. Es trobaven a gust en aquest barri de gent sobretot gran i modesta. (Pla, 2010: 9)

3. Al terme

Ara que ja hem visitat uns quants racons literaris del poble, podem fer via cap als afores. Anem cap al terme de Borriana, en direcció cap a Almassora i agafem la CV-18 cap a Nules. El primer lloc que visitarem és l'alqueria del Batle, un casalici del segle XVII ubicat al costat del cementeri, a la dreta de la carretera que, de fet, es va desviar a posta per no enderrocar la casa. Apareix al llibre de Glòria Olivares, *Tractes amb el diable*:

Els fars d'algun que altre cotxe que passava per la carretera em permeteren distingir alguns detalls de l'edifici. Constava de planta baixa i dos altures. Unes enormes portes de ferro rovellat constituïen l'entrada principal, rematada per dos guardacantons calcaris cònics i un brancal de pedra. Els carreus de la base de la façana encaixaven a la perfecció. De la cantonada esquerra, la més pròxima a l'autovia, eixia un permòdol senzill. Les finestres que flanquejaven la porta formaven dos rectangles enreixats simètrics. Dalt de les planxes de metall oxidat hi havia un balcó que havien transformat en una finestra amb un ampit de fusta. Més amunt, unes finestres rectangulars contigües a la volada de la teulada indicaven que allà era la pallissa. El parament de la dreta, cap a la banda del cementeri, es perllongava amb el mur d'un pati al qual s'accedia gràcies a una porta de barrots. Només la façana estava pintada amb calç blanca. La resta de l'alqueria tenia el color roig dels bolos barrejats amb fang. (Olivares, 2003: 27-28)

Continuem pel terme de Borriana, per aquests camins i carreteres envoltats de tarongers. Ara anem de camí a l'alqueria de Mascarós, que també descriu Vicente Abad a *El jardín de las Hespérides*:

Marsenta había nacido con el siglo en la alquería de Mascarós, un inhóspito caserón próximo al Camí de Carnissers, enclavada en medio de la propiedad de la que su

Casa del Batle. (Foto: P. Piqueras).

padre, al igual que había sido su abuelo, era medianero. Y esto era motivo de orgullo familiar porque, como le había contado su progenitor una cálida noche de verano sentados bajo la enorme higuera que crecía delante de la casa, su abuelo y el señor Mascarós fueron los primeros que plantaron un huerto de naranjos en el término municipal. (Abad, 2005: 7-8)

Després de la visita a Casa Mascarós, ens n'anirem prop de les alqueries de Santa Bàrbara, on es troba el castell de canyes que menciona Joan Garí a *On dormen les estrelles*. Aquest castell no és pròpiament una construcció arquitectònica, sinó un espai natural a la desembocadura del riu Millars, on hi ha molt de canyís. Ací és on s'oculta el protagonista de la història en temps de repressió, quan afusellen altres habitants de la contornada:

El nostre Castell de Canyes estava en un indret privilegiat, des del qual podríem haver assistit, amb obstinació i perspicàcia, a tot aquest festival macabre, però aquesta perspectiva, ara, m'ha resultat horrible. [...]

La primera vegada que vaig veure un home mort a trets em va sorprendre la força terrible amb què el seu cos s'arrapava a terra, com si, en haver-se-li extirpat la vida violentament, s'haguera exacerbada en ell el principi de la gravetat. (Garí, 2004: 111)

Una vegada eixim del Millars, a mà esquerra ens trobem amb La Cotorra, una alqueria que va pertànyer a José Iturbi. La descriu Jean Dalrymple, una dona americana que va fer-li de secretària, a *September Child*, el seu llibre de memòries. I és així com un poble xicotet com Borriana apareix a una obra nord-americana:

“La Cotorra”, as Iturbi's finca or huerto is called, seemed at the end of nowhere and still does. It is a huge orange and tangerine grove on the Mediterranean Sea near the little town of Burriana, half-way between Valencia and Castellon-de-la-Plana, several miles off the Valencia-Barcelona main road, and I have often wondered how he ever found it. (Dalrymple, 1963: 172-173)

4. A la platja i al port

Amb això hem finalitzat l'etapa del terme i ens podem dirigir cap al Grau. Arribar-hi és senzill: solament hem de passar entre les alqueries de Santa Bàrbara, sempre prioritzant els caminets que es dirigeixen a la mar, com el camí d'Etxebarria. I recuperem dos textos més de la poeta borrianea Carme Rufino: «vi. Una flaire de salnitre i aigua» i «ix. Les pedres de la platja del grau no tenen rostre», també del poemari *Psalms d'Heber*. En cite alguns fragments:

vi. Una flaire de salnitre i aigua

[...]

Mentre ressegueixo els límits de la vorera,
m'absorbeix la sina tot el deler viu de l'aigua

i sé que la mar em venç en eròtica brisa

esquitxant-me els ulls amb blaus dissenys d'abraçada.

L'aigua viva m'atrau i esdevé bull l'esquena,
adés més templada.
La calor fixa els marges dels pensaments;
en una ment opalina i ara ardent,
desperta l'ànima fresca, blanca
onades de llimes, torbada plenamar d'escumes.

Ací, en passar junt a l'espigó nou
que trena al Grau una cabellera cana,
he vist més joves les pedres de la vora, més
clares les arrugues de sorra, vestigis d'una besada ben llarga. (Rufino, 2003: 23)

ix. Les pedres de la platja del grau no tenen rostre
[...]
Ensopidament cegues s'amunteguen en el tacte,
cruixen ensalivades amb l'obstinada violència,
indolents a l'amorosa embranzida de l'aigua càlida,
rendides a l'esgarrapada cruel de la nit freda.

[...]
No,
les pedres del Grau no tenen rostre.
Blanques com els segons d'un oblit
secularment constant,
balbes d'un temps absolut i inexistent,
sense rostre també,
ni miren ni senten
des de l'enorme llosa de marbre exànime
que s'escampa sota el sol. (Rufino, 2003: 28-30)

Des del Grau continuem per l'avinguda de la Mediterrània fins a arribar a l'hotel Aloha: un enclavament important a la novel·la de Joan Pla *L'illa del faraó*, perquè és on van quedar Eduard i l'egiptòleg d'Alacant per tal d'aclarir els misteris del fill del faraó de l'illa Grogga: «—D'acord. L'esperarem a les dotze a la porta de l'hotel Aloha, que està situat al port. Suppose que el seu cotxe té matrícula d'Alacant...». (Pla, 1997: 156)

Des de l'hotel ens dirigim cap al port seguint recte i a la primera rodona girem a l'esquerra. Ací és on Eduard, Meritxell i els seus amics —també de *L'illa del faraó*— quedaven, es reunien per xerrar i fer altres activitats juvenils. El lloc exacte on quedaven era el Mur, que començava on és ara la rodona i

Platja del Grau de Borriana. (Foto: P. Piqueras).

arribava fins al final del port. Fa gairebé trenta anys que el van enderrocar, i ara solament ens el podem imaginar resseguint el traçat de la carretera.

He triat un parell de textos que evocuen el port: una anècdota ens la conta Glòria Olivares a *Maig: 10 anys de contes*. A «La jove i el mariner cubà» recorda el que li va succeir quan, fent de música, va anar amb l'Agrupació Filharmònica Borriánica a tocar al port, molt a prop del Club Nàutic, el dia de la Mare de Déu del Carme:

«Un any més la mateixa processó», pensava. «Cada any és igual. Ma vida sempre serà igual», s'entristia. Lamentant la seua infelicitat, oí una veu al tò:

—¡Tocadnos algo!

En girar el cap trobà tres hòmens forasters, el més gran dels quals estava més a prop d'ella que els altres.

—Què! —exclamà la jove desconfiada perquè no havia entès les intencions de l'interlocutor.

—Que nos toquéis algo. Nosotros somos de Cuba y antes de partir en el barco queremos escuchar la música tan bonita de este maravilloso país.

Ara sí que l'havia entès. (Olivares, 2007: 128)

I, per a cloure la ruta, ja que estem situats molt prop del Club Nàutic, ens dirigirem cap a aquest local. És ací on, com recorden a *L'illa del faraó*, arriben tots els rumors sobre el que passa al port, atesa la conversa amb el director del museu arriba al pescador: «Imagine que deu buscar alguna cosa que no heu trobat al vaixell, perquè el senyor Ballester diu que et va dur a recuperar el rellotge que et va regalar ton pare —em va dir. Ho sap tot el Nàutic». (Pla, 1997: 135).

5. Consideracions finals

Comptat i debatut, en aquesta ruta literària podem satisfer el desig de recórrer el poble en unes tres o quatre hores en bicicleta, seguint els fets que hi apareixen a les obres que hem llegit. Us imagineu parlar amb un diable, descobrir el misteri d'una mena de «faraó valencià» i al mateix temps fer un tast poètic sobre uns dels majors paradisos que tenim com és la platja del Grau? Doncs bé, tot açò és possible a Borriana, una capital cultural que, si m'ho permet Franch, és la nostra *palamarinar*, un lloc «on dormen els secrets a què tenim dret. [...] És la paraula fresca en la llengua adient; i no és el condol dels inactius. [...] És lluny i és a prop. Hi és i se'l pot trobar» (Franch, 1994: 164). I seguint la ruta marcada és possible que interioritzem una part la història literària borriánica.

BIBLIOGRAFIA

- ABAD, V. (2005): *El jardín de las Hespérides*, València, Editorial El Nadir.
- ALCOVER, A.M. (2001): *Dietaris de les eixides (1900-1902)*, vol. I, a cura de Maria Pilar Perea, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- ANDRÉS ESTELLÉS, V. (2018): «Apartament de novembre», *Obra completa*, vol. v, València, Edicions Tres i Quatre.
- DALRYMPLE, J. (1963): *September Child the Story of Jean Dalrymple*, Nova York, Editorial: Dodd, Mead & Company.

- FRANCH I FERRER, V. (1994): *Palamarinar*, Borriana, Agrupació Borrianenca de Cultura i Publicacions de la Universitat Jaume I.
- GARÍ, J. (2004): *On dormen les estrelles*, Alzira, Edicions Bromera.
- GIL I CABRERA, J.L. (2008): «"Lo castell de fust..."», enginyeria militar aplicada a la conquesta de Borriana per Jaume I», *Buris-ana*, 204, 8-13.
- JAUME I (1982): *Crònica o Llibre dels Feits*, a cura de Ferran Soldevila, Barcelona, Edicions 62.
- OLIVARES I MUÑOZ, G. (2003): *Tractes amb el diable*, València, Tabarca Llibres.
- OLIVARES I MUÑOZ, G. (2007): «La jove i el mariner cubà», *Maig: 10 anys de contes*, Catarroja, Perifèric Edicions, 127-129.
- PALOMERO, J. (1986): *Pell de taronja*, Borriana, Fundació Rafael Martí de Viciana.
- PLA, J. (2011): *Don Fabrizio i un cadàver al Prince Building*, la Pobla Llarga, Edicions 96.
- PLA, J. (2010): *El secret del collar de diamants*, València, Tabarca Llibres.
- PLA, J. (1997): *L'illa del faraó*, Alzira, Edicions Bromera.
- RUFINO, C. (2003): *Psalms d'Heber*, Barcelona, Viena Edicions.

BIONOTA

Pau Piqueras va nèixer a Borriana l'any 1989, i després de passar tota la joventut al poble va anar a estudiar a la Universitat de València la carrera de Filologia Catalana. Des de llavors, ha fet el màster per dedicar-se a la docència i el màster d'Estudis Avançats en Llengua i Literatura catalanes, especialitat en Lingüística. Més tard, va escriure de forma intermitent en diverses revistes, ha fet de corrector lingüístic i en l'actualitat, a banda de treballar com a professor, també estudia Criminologia a la UOC.

Tendència universitària en la Borriana del segle XXI

ANTONI GIL TRILLES (agil@uji.es)

Departament de Matemàtiques. Universitat Jaume I

1. Introducció

Molts són els estudis estadístics que es generen any rere any sobre els resultats de les Proves d'Accés a la Universitat i la preinscripció i admissió universitària. Però els estudis solen ser molt generals i no permeten traure conclusions sobre l'estudiantat d'una determinada ciutat. Per la transcendència social del que representa estudiar a la universitat i per la meua especial vinculació, des de fa dinou cursos acadèmics, amb el món de l'admissió universitària, que em permetia obtindre dades més concretes, em vaig decidir a fer un estudi detallat de les preferències i realitats dels estudis universitaris dels joves borrianencs i borrianenques en els últims cinc anys.

2. Els estudis de batxillerat a Borriana

Tres són els centres educatius borrianencs que imparteixen estudis de primer i segon de batxillerat i són la porta directa per a accedir a la universitat. Dos d'ells són públics, l'IES Jaume I i l'IES Llombai, i un és concertat, el Col·legi Salesians. També hi ha algunes estudiantes i estudiants del nostre poble que cursen estudis de batxillerat en centres de localitats pròximes, com ara Almassora, Vila-real o Castelló, sobretot els que desitgen estudiar estudis de caràcter artístic, atès que aquesta modalitat de batxillerat no s'imparteix en cap dels tres centres de Borriana.

Dels poc menys de 35.000 habitants (34.683) que tenia la nostra ciutat segons el cens oficial del 2019, el percentatge de joves que es presenten a les Proves d'Accés a la Universitat (PAU) per a poder estudiar un grau universitari pot semblar baix, aproximadament el 0,45 %, és a dir, menys de cinc per cada mil habitants.

Aquesta és la informació detallada dels últims cinc anys en la convocatòria ordinària de les Proves d'Accés:

2015

CENTRE	PRESENTATS A LES PAU	APTES	MITJANA DE L'EXPEDIENT DE BATXILLERAT	MITJANA DE LA FASE OBLIGATÒRIA DE LES PAU	DIFERÈNCIA BATXILLERAT I PAU
IES Jaume I	27	27	7,472	6,526	0,946
IES Llombai	52	51	7,008	6,079	0,929
Col. Salesians	54	54	7,833	6,956	0,877
Totals	133	132			

2016

CENTRE	PRESENTATS A LES PAU	APTES	MITJANA DE L'EXPEDIENT DE BATXILLERAT	MITJANA DE LA FASE OBLIGATÒRIA DE LES PAU	DIFERÈNCIA BATXILLERAT I PAU
IES Jaume I	17	17	7,769	6,743	1,026
IES Llombai	46	46	7,350	6,321	1,029
Col. Salesians	71	71	7,560	7,119	0,441
Totals	134	134			

2017

CENTRE	PRESENTATS A LES PAU	APTES	MITJANA DE L'EXPEDIENT DE BATXILLERAT	MITJANA DE LA FASE OBLIGATÒRIA DE LES PAU	DIFERÈNCIA BATXILLERAT I PAU
IES Jaume I	20	20	7,868	7,055	0,813
IES Llombai	40	38	7,498	6,393	1,105
Col. Salesians	71	71	7,396	6,560	0,836
Totals	131	129			

2018

CENTRE	PRESENTATS A LES PAU	APTES	MITJANA DE L'EXPEDIENT DE BATXILLERAT	MITJANA DE LA FASE OBLIGATÒRIA DE LES PAU	DIFERÈNCIA BATXILLERAT I PAU
IES Jaume I	29	29	7,320	6,230	1,090
IES Llombai	48	48	7,578	6,509	1,069
Col. Salesians	61	60	7,297	6,502	0,795
Totals	138	137			

2019

CENTRE	PRESENTATS A LES PAU	APTES	MITJANA DE L'EXPEDIENT DE BATXILLERAT	MITJANA DE LA FASE OBLIGATÒRIA DE LES PAU	DIFERÈNCIA BATXILLERAT I PAU
IES Jaume I	33	32	7,310	6,377	0,933
IES Llombai	59	54	7,551	6,114	1,437
Col. Salesians	62	61	7,618	6,350	1,268
Totals	154	147			

En aquests últims cinc anys, de l'estudiantat dels tres centres, un total de 679 (el 98,41 % de l'alumnat presentat) han pogut demanar titulació universitària en condicions òptimes respecte al seu aprofitament en els estudis.

En la convocatòria extraordinària, en les PAU de juliol, els números, tot i que ja no són gens significatius, són els següents:

2015

CENTRE	PRESENTATS A LES PAU	APTES	MITJANA DE L'EXPEDIENT DE BATXILLERAT	MITJANA DE LA FASE OBLIGATÒRIA DE LES PAU	DIFERÈNCIA BATXILLERAT I PAU
IES Jaume I	7	7	6,097	5,290	0,807
IES Llombai	17	15	6,003	5,692	0,311
Col. Salesians	11	11	5,922	5,310	0,612
Totals	35	33			

2016

CENTRE	PRESENTATS A LES PAU	APTES	MITJANA DE L'EXPEDIENT DE BATXILLERAT	MITJANA DE LA FASE OBLIGATÒRIA DE LES PAU	DIFERÈNCIA BATXILLERAT I PAU
IES Jaume I	12	12	6,382	5,314	1,068
IES Llombai	10	10	6,046	5,251	0,795
Col. Salesians	8	8	5,953	4,827	1,126
Totals	30	30			

2017

CENTRE	PRESENTATS A LES PAU	APTES	MITJANA DE L'EXPEDIENT DE BATXILLERAT	MITJANA DE LA FASE OBLIGATÒRIA DE LES PAU	DIFERÈNCIA BATXILLERAT I PAU
IES Jaume I	10	7	6,411	4,370	2,041
IES Llombai	8	7	6,624	5,031	1,593
Col. Salesians	6	5	5,962	4,694	1,268
Totals	24	19			

2018

CENTRE	PRESENTATS A LES PAU	APTES	MITJANA DE L'EXPEDIENT DE BATXILLERAT	MITJANA DE LA FASE OBLIGATÒRIA DE LES PAU	DIFERÈNCIA BATXILLERAT I PAU
IES Jaume I	13	9	6,348	4,422	1,926
IES Llombai	5	5	6,486	5,632	0,854
Col. Salesians	10	8	6,042	4,626	1,416
Totals	28	22			

2019

CENTRE	PRESENTATS A LES PAU	APTES	MITJANA DE L'EXPEDIENT DE BATXILLERAT	MITJANA DE LA FASE OBLIGATÒRIA DE LES PAU	DIFERÈNCIA BATXILLERAT I PAU
IES Jaume I	3	3	6,420	5,243	1,177
IES Llombai	4	4	7,173	5,421	1,752
Col. Salesians	4	1	5,725	3,712	2,013
Totals	11	8			

3. Preferència universitària de la joventut borrianea

En el capítol anterior hem estudiat el nombre d'estudiantat que ha cursat estudis de batxillerat en els tres centres educatius borrianeus, però les dades que hi consten fan referència a aquelles i aquells que han cursat estudis en els nostres centres, sense diferenciar si són o no nascuts ací, igual que també hi ha estudiantat nostre que ha estudiat en centres d'altres ciutats. En aquest apartat de la investigació, que consisteix en l'estudi de quins graus universitaris desitgen cursar, sí que ens centrarem únicament en estudiantat censat a Borriana.

L'estudi està fet a partir de les titulacions que han fet constar com a primera preferència en el moment de fer la preinscripció universitària en els últims cinc anys, des del 2015 fins al 2019. Aquesta última preinscripció és la que permetia estudiar en la universitat en l'actual curs 2019-2020.

La quantitat d'estudiantat borrianeu que ha fet les gestions pertinents per a poder cursar estudis universitaris ha sigut de 1.202; per anys: 276 en 2015, 243 en 2016, 242 en 2017, 220 en 2018, i 221 en 2019. El total és lleugerament més elevat en el primer curs perquè en aquest consten també les persones que han fet preinscripció en cursos anteriors i en 2015 en feien una segona o tercera petició. Les quantitats de cada curs són significativament majors que les dels que han estudiat en l'IES Jaume I, l'IES Llombai o el Col·legi Salesians i no corresponen exactament a la quantitat de peticions de preinscripció presentades (302 en 2015, 278 en 2016, 272 en 2017, 245 en 2018, i 249 en 2019) perquè ara s'hi inclouen els que, sent de Borriana, han estudiat batxillerat en qualsevol centre educatiu, i també els que fan preinscripció universitària però no han fet les PAU.

El centre de batxillerat de procedència de l'estudiantat que ha fet preinscripció en els últims cinc anys és el següent:

CENTRE	QUANTITAT
Col·legi Salesians	442
IES Llombai	327
IES Jaume I	215
IES Matilde Salvador	12
IES Miralcamp	12
IES Broch i Llop	11
Col·legi Santa Maria	8
IES Gilibert de Centelles	6
Col·legi Consolació	6
Col·legi Miralvent	5
IES Ribalta	5
Lledó Intern. School	5

CENTRE	QUANTITAT
IES Francesc Tàrraga	4
IES Vila-Roja	4
Col·legi Torrenova	3
Col·legi San Cristóbal II	3
IES Violant de Casalduch	2
Centre Izquierdo	1
IES Álvaro Falomir	1
IES Benigasló	1
IES Joan Baptista Porcar	1
IES Alfons XIII	1
Col·legi Sagrat Cor Mislata	1
CEED València	1

Per localitats, en són 984 de Borriana, 45 de Castelló, 23 de Vila-real, 8 de Betxí, 6 de Nules, 6 d'Almassora, 1 de la Vall d'Alba, 1 de la Vall d'Uixó, 1 de Benicàssim i 2 de la província de València. A aquests números cal afegir els 92 que fan preinscripció però directament a la Universitat Jaume I de Castelló per a millorar la seua nota de les PAU, i també els 147 que no fan aquestes proves d'accés perquè procedeixen d'estudis de cicles

formatius. En aquestes dades hi ha prou estudiantat que consta més d'una vegada perquè han estudiat batxillerat en més d'un centre educatiu.

Per titulacions, les preferències manifestades pels 1.202 estudiantes i estudiants són:

Grau en Infermeria	85
Grau en Mestre o Mestra d'Educació Primària	84
Grau en Mestre o Mestra d'Educació Infantil	80
Grau en Dret	62
Grau en Medicina	59
Grau en Psicologia	50
Grau en Enginyeria Informàtica	36
Grau en Administració d'Empreses	35
Grau en Publicitat i Relacions Públiques	35
Grau en Ciències de l'Activitat Física i l'Esport	32
Grau en Traducció i Interpretació	30
Grau en Periodisme	29
Grau en Comunicació Audiovisual	26
Grau en Economia	24
Grau en Enginyeria en Tecnologies Industrials	24
Grau en Fisioteràpia	24
Grau en Biologia	21
Grau en Estudis Anglesos	21
Grau en Criminologia i Seguretat	20
Grau en Finances i comptabilitat	18
Grau en Enginyeria en Disseny Industrial i Desenvolupament de Productes	17
Grau en Enginyeria Mecànica	17
Grau en Relacions Laborals i Recursos Humans	17
Grau en Fonaments de l'Arquitectura	15
Grau en Treball Social	15
Doble Grau en Administració i Direcció d'Empreses i Dret	14
Grau en Matemàtiques	14
Grau en Negocis Internacionals (International Business)	14
Grau en Enginyeria Aeroespacial	13
Grau en Química	13
Grau en Administració i Direcció d'Empreses	12
Grau en Educació Social	12
Grau en Belles Arts	11
Grau en Bioquímica i Ciències Biomèdiques	11
Grau en Turisme	11
Grau en Disseny i Desenvolupament de Videojocs	10
Grau en Farmàcia	9
Grau en Gestió i Administració Pública	9
Grau en Matemàtica Computacional	9
Grau en Disseny i Tecnologies Creatives	8
Grau en Enginyeria Agroalimentària i del Medi Rural	8
Grau en Enginyeria Elèctrica	8

Grau en Biotecnologia	7
Grau en Ciències Ambientals	7
Grau en Història i Patrimoni	7
Grau en Enginyeria Biomèdica	6
Grau en Estudis Hispànics: Llengua Espanyola i les seues Literatures	6
Grau en Física	6
Grau en Odontologia	6
Grau en Pedagogia	6
Grau en Administració i Direcció d'Empreses + Dret	5
Grau en Enginyeria Química	5
Grau en Farmàcia / Nutrició Humana i Dietètica	5
Grau en Història	5
Grau en Enginyeria Civil	4
Grau en Història de l'Art	4
Grau en ADE i Turisme	3
Grau en Ciència i Tecnologia dels Aliments	3
Grau en Dret + Ciències Polítiques i de l'Administració Pública	3
Grau en Dret + Criminologia	3
Grau en Nutrició Humana i Dietètica	3
Doble Grau en Dret i Criminologia	2
Doble Grau en Sociologia i Ciències Polítiques i de l'Administració Pública	2
Grau en ADE i Enginyeria Informàtica	2
Grau en Arquitectura Tècnica	2
Grau en Ciències del Mar	2
Grau en Ciències Polítiques i de l'Administració Pública	2
Grau en Criminologia	2
Grau en Enginyeria de l'Energia	2
Grau en Enginyeria Electrònica Industrial i Automàtica	2
Grau en Enginyeria en Geomàtica i Topografia	2
Grau en Enginyeria Multimèdia	2
Grau en Filosofia	2
Grau en Gestió Comercial i Màrqueting	2
Grau en Llengües Modernes i les seues Literatures	2
Grau en Òptica i Optometria	2
Grau en Sociologia	2
Doble Grau en Administració i Direcció d'Empreses i Enginyeria Informàtica	1
Doble Grau en Dret i Ciències Polítiques i de l'Administració Pública	1
Doble Grau en Comunicació Audiovisual i Enginyeria de Sistemes de Telecomunicació, So i Imatge	1
Grau Digital i Multimèdia	1
Grau en Ciència de Dades	1
Grau en Comunicació i Relacions Públiques	1
Grau en Conservació i Restauració de Béns Culturals	1
Grau en Enginyeria d'Organització Industrial	1
Grau en Enginyeria i Gestió Empresarial	1
Grau en Filologia Catalana	1
Grau en Filologia Clàssica	1

Grau en Geografia i Medi Ambient	1
Grau en Geologia	1
Grau en Podologia	1

La informació no apareix separada per universitats sinó per titulacions amb nom coincident. Però una cosa és la preferència de l'estudiantat i una altra ben diferent, que en casos està al voltant del 30 % del total de primeres preferències en la preinscripció, és la titulació que la nota d'admissió els permet estudiar. Cal dir, finalment, que hi ha part d'estudiantat que també demana preinscripció en altres comunitats autònomes, però el total d'alumnat que puga demanar en altres llocs i no en alguna titulació del ventall de graus de les universitats valencianes és mínim, i en seran ben pocs més que aquelles i aquells que desitgen estudiar Veterinària.

Passem a la part final de l'estudi, on veurem què estan estudiant realment els i les joves universitaris borrianencs.

4. En la zona sud del territori

Tot i que des de fa temps es tendeix a fer possible i afavorir la mobilitat estudiantil, les dades de quantitat de borrianencs i borrianenques que estan estudiant titulacions universitàries en zones allunyades geogràficament de la nostra ciutat ens fan pensar que poc d'alumnat cursa estudis lluny de Borriana. La típica frase «preferisc estudiar a València», que esgrimeixen els estudiants i estudiantes a l'hora d'escollir el lloc on estudiar, pel que representa independitzar-se de la família durant uns anys i també pel fet que estudiar a València ofereix més oportunitats de relacionar-se socialment i també d'oci i, sobretot, de festa, és una especial motivació que ja no es dona respecte a Alacant, i els nostres compatriotes locals no pensen en l'opció d'estudiar a la Universitat d'Alacant o a la Universitat Miguel Hernández d'Elx, llevat que siga per motius d'habitatge o de manca de nota d'admissió que permeta accedir a estudis físicament més pròxims. També sol ser aquest el motiu pel qual determinat estudiantat cursa estudis universitaris a Terol, Múrcia, Reus... per no poder accedir ací, per insuficient nota d'admissió, al grau universitari desitjat.

Sols 12 estudiants de Borriana estan matriculats actualment en les dues universitats alacantines, 8 a la Universitat d'Alacant (UA) i 4 a la Universitat Miguel Hernández d'Elx (UMH), i d'aquests, 8 són dones (5 i 3, respectivament). A més, hi ha un estudiant que està cursant un màster, en Desenvolupament Local i Innovació Territorial, en la UA.

Pel que fa als graus universitaris, en la UMH hi ha sols un estudiant o estudianta en cada titulació, un en Belles Arts, un en Periodisme, un en Ciències Ambientals i un en Medicina, curiosa aquesta última quantitat, per la gran demanda que té aquesta titulació, i en la UA, n'hi ha un en Publicitat i Relacions Públiques, un en Biologia, un en Turisme i un en Ciències de l'Activitat Física i de l'Esport, a banda dels dos en Geologia i un en Ciències del Mar, aquestes dues últimes titulacions amb la particularitat que no estan en el catàleg de titulacions de la resta d'universitats públiques valencianes, fet que ens fa pensar que el motiu d'aquests tres estudiants d'estar estudiant a Alacant no és per falta de nota d'admissió sinó per una motivació purament vocacional.

5. Estudiar a la capital, amb major ventall de ferramentes d'estudi, i també d'oci

Tal com hem comentat, hi ha joves borrianencs que, encara que puguen estudiar un grau universitari a Castelló, prefereixen anar-se'n a València pel que representa la llibertat de no estar en casa, però també hi ha que estudien allí pel fet que hi ha titulacions que no s'imparteixen a Castelló. De les dues universitats de la ciutat de València, a la Universitat Politècnica de València, la d'estudis més tècnics, n'hi ha 8 que estudien un màster, i 47 que estudien un grau. D'aquests 47, 17 són dones i 30 són homes.

GRAU	DONES	HOMES	TOTAL
Doble Grau Enginyeria Informàtica -Administració i Direcció d'Empreses	0	2	2
Administració i Direcció d'Empreses	0	1	1
Arquitectura Tècnica	0	1	1
Belles Arts	2	4	6
Ciència i Tecnologia dels Aliments	1	0	1
Ciències Ambientals	3	1	4
Disseny i Tecnologies Creatives	1	1	2
Fonaments de l'Arquitectura	4	2	6
Enginyeria Aeroespacial	0	2	2
Enginyeria Biomèdica	1	1	2
Enginyeria Civil	0	1	1
Enginyeria de l'Energia	1	1	2
Enginyeria d'Obres Públiques	0	1	1
Enginyeria d'Organització Industrial	0	1	1
Enginyeria Elèctrica	0	1	1
Enginyeria Electrònica Industrial i Automàtica	0	1	1
Enginyeria en Disseny Industrial i Desenvolupament de Productes	1	0	1
Enginyeria en Tecnologies Industrials	0	3	3
Enginyeria Forestal i del Medi Natural	2	0	2
Enginyeria Geomàtica i Topografia	0	2	2
Enginyeria Informàtica	1	1	2
Enginyeria Mecànica	0	1	1
Enginyeria Química	0	1	1
Tecnologia Digital i Multimèdia	0	1	1

A la Universitat de València-Estudi General, la primera universitat valenciana, en història i quantitat d'alumnat, hi ha matriculats un total 17 estudiants en màsters i 135 en graus, 57 dones i 78 homes:

GRAU	DONES	HOMES	TOTAL
Doble Grau Administració d'Empreses – Dret	1	0	1
Doble Grau Dret – Ciències Polítiques i de l'Administració Pública	1	0	1
Doble Grau Dret – Criminologia	0	2	2
Doble Grau Farmàcia – Nutrició Humana i Dietètica	1	1	2

Doble Grau Sociologia – Ciències Polítiques i de l'Administració Pública	0	1	1
Administració i Direcció d'Empreses	1	2	3
Biologia	1	3	4
Bioquímica i Ciències Biomèdiques	2		2
Biotecnologia	1	4	5
Ciències Ambientals	3	1	4
Ciències de l'Activitat Física i de l'Esport	6	2	8
Ciències Polítiques i de l'Administració Pública	3		3
Comunicació Audiovisual	1		1
Dret	3	3	6
Economia	2	2	4
Educació Social		2	2
Enginyeria Telemàtica	1	2	3
Estudis Hispànics	1	1	2
Estudis Anglesos	1	3	4
Farmàcia	3	5	8
Filologia Clàssica		1	1
Filosofia	1	2	3
Física	3	2	5
Fisioteràpia	3	3	6
Història	4	2	6
Història de l'Art		1	1
Infermeria	1	7	8
Llengües Modernes i les seues Literatures		1	1
Matemàtiques	3	5	8
Medicina	3	1	4
Negocis Internacionals / International Business	3	2	5
Nutrició Humana i Dietètica	1	1	2
Odontologia	1		1
Òptica i Optometria		2	2
Pedagogia		5	5
Periodisme	1		1
Psicologia		1	1
Química		1	1
Relacions Laborals i Recursos Humans		1	1
Treball Social	1	6	7

6. Estar més a prop de casa

És la Universitat Jaume I, sens dubte per la seua proximitat amb la nostra ciutat, la institució d'estudis superiors que més estudiantat borrianenc té en les seues aules. En tots els seus graus, que ara en són 31 i un doble grau, hi ha matriculat alumnat de Borriana. A més a més, hi ha un total de 40 estudiants i estudiantes cursant algun màster.

Hi ha un total de 463 estudiantes i estudiants matriculats en graus de la Universitat Jaume I, i aquesta és la informació concreta d'estudiantat en aquests graus, separats per branques de coneixement:

GRAU	BRANCA DE CONEIXEMENT	DONES	HOMES	TOTAL
Química	Ciències	6	3	9
Infermeria	Ciències de la Salut	18	4	22
Medicina	Ciències de la Salut	3	0	3
Psicologia	Ciències de la Salut	14	5	19
Arquitectura Tècnica	Enginyeria i Arquitectura	1	2	3
Disseny i Desenvolupament de Videojocs	Enginyeria i Arquitectura	2	6	8
Agroalimentària i del Medi Rural	Enginyeria i Arquitectura	2	9	11
Disseny Industrial i Desenvolupament de Productes	Enginyeria i Arquitectura	6	7	13
Enginyeria Elèctrica	Enginyeria i Arquitectura	2	6	8
Enginyeria en Tecnologies Industrials	Enginyeria i Arquitectura	2	14	16
Enginyeria Informàtica	Enginyeria i Arquitectura	3	13	16
Enginyeria Mecànica	Enginyeria i Arquitectura	1	20	21
Enginyeria Química	Enginyeria i Arquitectura	3	4	7
Matemàtica Computacional	Enginyeria i Arquitectura	1	3	4
Estudis Anglesos	Arts i Humanitats	15	6	21
Història i Patrimoni	Arts i Humanitats	2	3	5
Humanitats i Estudis Interculturals	Arts i Humanitats	2	0	2
Traducció i Interpretació	Arts i Humanitats	15	4	19
Administració d'Empreses	Ciències Socials i Jurídiques	7	17	24
Dret	Ciències Socials i Jurídiques	29	7	36
Doble Grau Administració d'Empreses - Dret	Ciències Socials i Jurídiques	4	2	6
Comunicació Audiovisual	Ciències Socials i Jurídiques	2	7	9
Criminologia i Seguretat	Ciències Socials i Jurídiques	7	3	10
Economia	Ciències Socials i Jurídiques	5	12	17
Finances i Comptabilitat	Ciències Socials i Jurídiques	12	10	22
Gestió i Administració Pública	Ciències Socials i Jurídiques	9	8	17
Mestre o Mestra d'Educació Infantil	Ciències Socials i Jurídiques	25	2	27
Mestre o Mestra d'Educació Primària	Ciències Socials i Jurídiques	26	17	43
Periodisme	Ciències Socials i Jurídiques	9	3	12
Publicitat i Relacions Públiques	Ciències Socials i Jurídiques	8	3	11
Relacions Laborals i Recursos Humans	Ciències Socials i Jurídiques	10	4	14
Turisme	Ciències Socials i Jurídiques	6	2	8
Totals		257	206	463

7. L'alternativa als estudis públics de tipus presencial. Els borrianencs i borrianenques en la Universitat d'Educació a Distància (UNED)

Els estudis universitaris públics de les cinc universitats del País Valencià queden complementats pels ofertats en la Universitat Nacional d'Educació a Distància (UNED), que té diferents seus en el territori valencià i es caracteritza per uns estudis de caràcter semipresencial o virtual, amb possibilitat de resoldre dubtes per correu electrònic o videoconferència. Aquesta metodologia d'estudi permet cursar un grau universitari a les persones que treballen o que per diferents circumstàncies no poden acudir a classe amb normalitat. És per aquests motius que la UNED és la universitat pública que més

estudiantat té de totes les de l'Estat espanyol i imparteix, en el present curs 2019-2020, un total de 28 graus.

De les diferents seus de la UNED en les comarques valencianes, 14 en total repartides en 6 a València, 5 a Alacant i 3 a Castelló, sols en dues d'elles hi ha estudiantat borrianenc, en la seu de València i en la de Vila-real. A València hi ha 6 estudiants, 1 cursa el grau en Ciència Política i de l'Administració, de la branca de Ciències Socials i Jurídiques, 3 estudien el grau en Ciències Ambientals, de la branca de Ciències, i 2 el grau en Estudis Anglesos: Llengua, Literatura i Cultura, en la branca d'Arts i Humanitats.

El centre de la UNED a Vila-Real és, per la seua proximitat, el que té la majoria de l'alumnat de la nostra ciutat que cursa estudis en aquesta universitat, amb un total de 72 borrianencs i borrianenques, a més dels 2, ambdós homes, que estan fent estudis de màster, un en el màster en Problemes Socials i un altre en el màster en Ciberseguretat.

Les preferències entre les diferents branques de coneixement de les titulacions universitàries es decanten majoritàriament per les de les titulacions de Ciències Socials i Jurídiques, amb 44 estudiants i estudiantes, dels quals 32 són dones. En Arts i Humanitats n'hi ha total de 14 matriculats (10 homes i 4 dones). Curiosament, en totes les titulacions de la branca de Ciències Socials i Jurídiques hi ha alguns estudiants i estudiantes, però ja no així en les titulacions de Ciències o d'Enginyeria i Arquitectura, atès que aquests estudis són més difícils d'estudiar de forma virtual. En la branca d'Enginyeria i Arquitectura, tot i que s'ofereixen sis graus, sols en dos d'ells hi ha estudiantat borrianenc, tres en total, tots homes. En Ciències hi ha dos xics en Física i un en Química, però cap estudia Matemàtiques, titulació amb molta demanda actualment i molta antiguitat universitària, ni Ciències Ambientals. En l'única titulació que ofereix la UNED de la branca de Ciències de la Salut, el grau en Psicologia, hi ha 4 homes i 4 dones matriculats.

Les conclusions més evidents que es podrien extraure de les dades estudiades són que l'estudiantat borrianenc que cursa estudis universitaris públics virtuals es decanta pels estudis en ciències socials i humanitats, i que les dones no solen matricular-se en estudis científics d'aquest tipus.

8. Sobre l'únic grau universitari tradicional que no s'imparteix en el sistema públic

Actualment, hi ha una gran diversitat de graus universitaris pel fet que són les universitats les que poden dissenyar nous títols segons les seues característiques, professorat i mitjans tècnics. Això ha fet que molts graus s'impartisquen en més d'una universitat, però hi ha una titulació universitària de les més antigues que encara no s'imparteix en el sistema universitari públic valencià.

No podem tindre cap informació sobre una especial titulació universitària amb forta demanda, la de Veterinària, perquè és l'única significativament important que durant anys és sol·licitada socialment per als estudis públics, pel fet que de moment no s'imparteix en cap de les cinc universitats públiques, pel seu elevat cost en infraestructures i convenis privats amb clíniques veterinàries, tot i que està en estudi la seua implantació en la Universitat de València.

9. Sobre les universitats privades i la seua nul·la cooperació

Com a coordinador general de les PAU, durant els anys en què estic exercint el càrrec, ben poques vegades he tingut necessitat de contactar amb les altres universitats de l'àmbit valencià, les privades. Actualment hi ha tres universitats més: són la Universitat Cardenal Herrera-CEU, la Universitat Catòlica San Vicente Màrtir, la Universitat Internacional de València (Valencian International University, VIU), i encara una altra més, amb una secció en terres valencianes, la Universidad Europea de Valencia.

Considerava que el treball d'investigació que havia començat a fer sols estaria complet si obtenia la informació de l'estudiantat que estava matriculat en algun dels graus de les universitats privades. Però la meua sorpresa va ser majúscula quan em vaig adonar de les dificultats que em trobava per a l'obtenció d'aquesta informació.

Primerament vaig intentar contactar per telèfon o per correu electrònic. Així com les universitats públiques tenen la seua informació de contacte a l'abast de tots, trobar una forma de contacte directe amb les universitats privades ja era complicat. Pots enviar-los un correu electrònic si ja eres un membre del seu professorat o del seu estudiantat, però si eres algú extern a elles que s'interessa per algun tipus d'informació de la seua estructura universitària, et trobes un mur que no pots saltar. Impossible contactar per telèfon o correu electrònic perquè no hi ha telèfons ni altres mitjans d'informació general.

Rebuscant entre els meus correus per algunes gestions amb personal d'una d'aquestes universitats, sí que vaig poder arribar a comentar telefònicament el que m'interessava saber del seu estudiantat borrianenc, però la resposta de la persona que em contestava des del corresponent servei d'estudiantat, i preferisc no saber qui era, era que aquesta informació que jo sol·licitava (saber quant d'estudiantat borrianenc tenien matriculat en algun dels seus graus universitaris) era confidencial i, per la llei de protecció de dades, no podien donar-me-la. Ni una mínima consulta amb un càrrec superior, resposta negativa immediata i assumpte tancat.

Conclusió: ni el màxim representant de l'accés i l'admissió a la universitat del sistema universitari valencià pot assabentar-se d'una informació tan concreta i intranscendent, des del punt de vista personal, com és saber unes dades numèriques.

Posteriorment, i per a intentar aconseguir per un altre procediment la informació que m'interessava, vaig enviar una carta, en sobre oficial de la meua universitat i firmant-la fent constar el meu càrrec institucional, a cadascuna de les quatre universitats. Resposta? Cap, de cap d'elles. Aquesta falta de col·laboració tan notòria fa pensar respecte a la seua transparència en els assumptes de l'admissió en les seues titulacions.

10. Consideracions finals

Amb tantes dades sobre preferències i matrícula en la universitat de l'estudiantat borrianenc, és complicat traure unes conclusions que engloben tota la informació estudiada, però sí que podríem dir que hi ha dades molt curioses, com pot ser que ningú estudia per a mestre o mestra fora de Castelló, que les titulacions de l'àmbit de l'arquitectura continuen amb baixa demanda, que la mobilitat de l'estudiantat és mínima, o que en les titulacions amb poca demanda, sol aconseguir-se poder cursar la titulació desitjada però en graus amb

molta demanda, el percentatge d'alumnat de la nostra ciutat que aconsegueix estudiar el que vol és molt baix. Ara podríem estudiar també fins a quin punt la titulació universitària estudiada influeix o determina el futur treball dels joves borrianencs i borrianenques, però això és, sens dubte, molt més complex d'investigar i constituiria un altre interessant estudi.

BIBLIOGRAFIA

Per a realitzar aquest article d'investigació, pel tipus d'informació que conté, no s'ha consultat cap llibre o publicació en paper, ni tampoc bibliografia en web. S'ha sol·licitat informació als serveis d'estudiantat de les cinc universitats públiques valencianes i també a les seus de la UNED en el territori valencià. Així mateix, s'ha consultat la base de dades de la preinscripció universitària dels cinc últims cursos acadèmics, informació que té la Conselleria d'Innovació, Universitats, Ciència i Societat Digital de la Generalitat Valenciana.

BIONOTA

Antoni Gil Trilles (Borriana, 7 de gener de 1962) és llicenciat en Ciències Matemàtiques per la Universitat de València, en 1985, i doctor en Àlgebra per aquesta mateixa universitat, des de 1992. És professor titular d'Universitat de l'àrea de coneixement d'Àlgebra del Departament de Matemàtiques de la Universitat Jaume I. Actualment, des de fa 19 cursos acadèmics, és el coordinador general de les Proves d'Accés a la Universitat (PAU) del sistema universitari valencià.
agil@uji.es

Un recorregut succint per la meua vida

Norbert Mesado Oliver

Als meus benvolguts fills Marc i Carles

Norbert Mesado Oliver naix la matinada del 6 de novembre de l'any 1938, fill de Vicente i Filomena, al carrer de Víctor Pradera. Anteriorment, amb la II República, de Benito Pérez Galdós, i avui, amb la democràcia, de Vicent Sales Musoles. Eren moments d'aquella guerra fratricida, en paraules d'Unamuno «incivil», en la qual l'Església es fonia amb el franquisme, cosa que ens va portar a una dictadura de quaranta anys. Sempre em van recordar que la nit en què vaig nàixer, darrere de casa va caure un obús que no va esclatar, que procedia del front de Nules/la Vilavella. Si ho hagués fet, naixement i mort hauria estat el mateix.

Vaig tindre dos germans, Araceli i Gerard (†). Gerard, violinista, deixeble del també borrianenc Abelard Mus Sanahuja, va ingressar en el Gran Teatre del Liceu de Barcelona; després, en l'Orquestra Nacional Alemanya de Koblenz.

Sempre he pensat que el que va ser el Teatre Oberon i, més tard, Teatre Payà hauria d'anomenar-se Teatre Municipal Violinista Abel Mus, com a homenatge al borrianenc que en 1926 obtingué el primer premi –Medalla d'Or– de violí a l'Escola Superior de Música de París, i que va passar en 1931 a ser professor d'aquell mateix centre. Mus, després d'una extensa carrera com a concertista, va tornar a València per a ser concertino de la recentment creada Orquestra Municipal de València, i en 1953 solista de l'Orquestra Nacional del Caire.

La meua germana, Araceli, es va casar amb Enrique Monsonís Domingo, que fou diputat a Corts i primer president de la Generalitat Valenciana. Al qual li devem que, amb urgència i amb la UCD, s'incoara l'exconvent de la Mercè com a Bé d'Interès Cultural (BOE de 6 de març de 1982), i se salvava amb això un edifici històric representatiu dels segles XVIII/XIX que, amb l'alcaldia del Sr. Joan Sanchordi i la regidoria de Cultura de Josep Manuel Palomero i Almela (1987-1995), es va voler enderrocar. Em van dir que per haver sigut presó, amb anterioritat Escoles Nacionals, per als represaliats republicans durant l'inici del franquisme, fet narrat per Lourdes Burdeus i Juan Fuertes en el llibre *La corrupció impune. El clavegueram del sistema en 1940*.

Solament van poder enderrocar, la matinada del 5 d'abril de l'any 1988, la monumental creu del Jardí del Bes, obra de l'escultor local Esbrí, que amb només reformar el text hauria estat suficient, com es va fer en altres ciutats. Ja que, la Història, perquè hi haja memòria, no s'ha d'amagar. Traure Franco del Valle de los Caídos, com s'ha fet, és igual que traure el faraó de la seua piràmide, com també s'ha fet.

Llavors, aquell carrer, el meu, tenia tan sols les cases del pany dels nombres imparells, la 41 la dels meus pares. Era, doncs, un carrer de mitja galta –al poble n'hi havia uns altres–, ja que enfront teníem un camp obert en què es plantava blat, panís, creïlles, moniatos –el

popular «pa de Franco»– i un any, fins i tot, cotó. En aquell tros, avançada la primavera, es feia la tradicional trilla amb l'arcaic trill de fusta amb dents de sílex, sobre el qual muntava el llaurador que, tirat per alguna mula, pegava voltes i més voltes sobre l'era on estaven les espigues de blat, i jo em quedava esbalaït, malgrat els meus pocs anys, per aquells tradicionals cants de trilla que arribaven del passat.

Paret mitgera a ma casa estava la de la brodadora Lola Marco, germana d'un dels grans homes que va tindre la República, el Sr. Vicent Marco Miranda, escriptor i polític. En un principi va ser periodista, cap de redacció d'*El Pueblo* –periòdic fundat per Blasco Ibáñez–; després, va ser regidor i alcalde de l'Ajuntament de València, governador de Còrdova i diputat de les Corts de la República, i va crear en 1934 Esquerra Valenciana; finalment, va ser maçó amb el grau 33. Però, per a mi, el seu zenit van ser les memòries que va escriure sobre la Borriana de la seua joventut, ocult com un talp en la solana del terrat veí. El recorde amagat –perquè si l'hagués trobat la Benemèrita hauria estat afusellat– amb la seua barba apostòlica crescuda i daurada per la nicotina dels cigarrets que, l'un darrere l'altre, anava encenent. La seua obra *Memorias. In illo tempore*, de la col·lecció monografies, va ser presentada a Borriana el 23 de maig de 2005, editada pel Consell Valencià de Cultura i l'Ajuntament de Borriana.

Entre l'esmentat camp i el carrer, discorria la séquia de la Paperera del Millars, amb la seua aigua escumosa, negra i pudenta –el que llavors anomenàvem, amb sorna, «aromas papelerín»–, i com que solien haver-hi entre certs veïns sense trellat contínues batusses de carrer que recordaven aquelles pintures negres de Goya, i eren els malfadats anys de la guerra de Corea (1950-53), el poble el va anomenar el «paral·lel 38», límit entre la Corea del Nord i la del Sud, escenari de l'esmentat conflicte bèl·lic.

Eren, doncs, unes façanes tradicionals obertes cap al Camí d'Onda amb els seus espectaculars plàtans, els arbres que si es poden després de deixar-los en creu –un excés que a l'estranger coneixien amb l'expressió «poda hispànica» equivalent a 'salvatge' i que avui encara se segueix fent– més embelleixen les avingudes i fan ombra, i que un dia, ja amb el primer ajuntament democràtic –amb l'Alcaldia de Juan Canós– i amb la coneguda oposició de la resta de grups, en minoria clar, van ser talats advocant que alçaven les voreres. Com ho solen fer tots els arbres quan se'ls ofega fins al tronc amb asfalts i rajoles, perquè la transpiració del sòl –la humitat– hi queda apegada i les arrels la busquen per a créixer, i en engrossir rebenten aquells paviments, cosa que fan tots els vegetals de port com podem veure en les nostres avingudes, ara amb uns altres arbres. Com certifica la majestuosa arbreda que perdura a punt d'arribar a Castelló per l'antiga Nacional 340 –Camí Reial–, que no alcen el sòl ni un sol centímetre, perquè els guals on se situen són de terra.

El carrer, el meu carrer, començava amb l'immens casali del doctor en Filosofia i Lletres Sr. Vicent Sales Musoles, popularment conegut amb el sobrenom d'*el Roget de Faroles*, perquè era de pell vermellosa i va ser dels últims que va portar mocador al cap, fet que s'anomenava «farol», el qual va ser ambaixador d'Espanya al Brasil durant la República. El vial acabava amb una alqueria-prostíbul i amb la xicoteta estació de la ben coneguda i popular «Panderola», anomenada així per menuda i negra, que a Castelló i a Vila-real era denominada, també, «xafaagüeles» per les diverses dones majors que havia atropellat en circular per les seues proximitats. La via fèrria, estreta com cap altra

(75 cm) perquè era quasi com un tren de joguet, passava confinant amb la part posterior de les cases i les feia tremolar. Quan amb la seua aguda xiulada agafava l'última revolta i anunciava la seua arribada, pujava corrents amb el meu germà i ens ajudàvem a pujar sobre l'ampit del terrat mentre el fum negre de la xemeneia de la màquina ens embolicava en un núvol de tempesta. I és que en la postguerra hi havia pocs jocs per a entretenir-se –en la seua majoria d'origen romà– i els que hi perduraven, com ara, la taba, la trompa, la mula de Borriana, la rodeta, pic i pala, a tallar terreny i, també, el futbol; mentre les xiques ho feien a saltar la corda (menar), al sambori, a la tella, a les boletes i, també, amb nines. Jocs de carrers i placetes de terra, o de fang si havia plogut, per on passava només algun camió, carro de taronges o ramat d'ovelles, fins que et cridaven per a dinar, berenar o per a sopar.

Als dos anys, en 1940, el malfadat virus de la pòlio –no hi havia vacuna– es va encruelir amb diversos xiquets del poble, entre ells, jo. Recorde aquells segons com si fora avui. Operat a Barcelona en 1949, vaig anar superant el trauma.

Prop de ma casa –com ja vaig contar en l'excel·lent i desapareguda *Revista de Borriana*, que dirigia l'amic Paco Monfort, en la qual col·laborava amb articles i, en particular, relats i contes– vivia la que va ser directora del Col·legi Nacional Cervantes, avui CEIP Penyagolosa, la Sra. Aniceta Timón, un fill de la qual, Arturo Otero, seria el meu primer amic. Per això, diàriament, acompanyats per sa mare, anàvem a aquest col·legi malgrat no tindre l'edat reglamentària. Recorde tant els mestres –aquells que llavors «patien més fam que un mestre d'escola»– com els meus companys, la majoria dels quals ja se n'han anat.

Després passaria al Col·legi Salesià, on una Nit de Nadal, en la Missa del Gall, vaig prendre la Primera Comunió. Diàriament, a les 9 hores, s'hissava la bandera nacional al so del cornetí –el tocava el fotògraf Josito García–, mentre cantàvem, alineats en el camp del col·legi amb la salutació feixista, el *Cara al Sol*. Seguidament, entràvem a l'església per a oir la Santa Missa, on s'orava, entre d'altres, per Franco, oració que mai no vaig pronunciar. Ací vaig ampliar els amics, i ho continue sent, en particular, del matemàtic Joan E. Palomar; de la resta, tampoc en sé res.

Un altre amic seria el músic Pasqual Rubert. A l'aleshores carrer de Sant Francesc, actualment carrer Marí, i a la seua habitació, ens reuníem el meu germà, Joan E. Palomar, Lola Soler –eterna pianista–, Paco Tejedó i Vicent Traver, qui va pintar a Pasqual un autoretrat que vam portar en processó una nit perquè Vicent pintava i continua vivint al costat de la carretera del Port. Oli que vam penjar sobre la paret on estava el piano. Les parets d'aquella habitació que després de ser repintades anaven agafant un color tardorenc amb la nicotina i el fum d'aquells puros que Pasqual encenia l'un darrere de l'altre. Aquelles reunions, entre concert i concert i entre puro i puro, servien perquè Pasqual ens informara de les notícies que emissores angleses –li va ensenyar l'anglès *Doña Andreíta*– emetien sobre la política espanyola, informació vetada en les nostres primeres ràdios. Recorde que en la foscor de la nit –hora de bruixes– apostat a la cantonada de l'esmentat carrer, un guàrdia civil, però de paisà per a no alçar sospites, anava prenent nota dels qui acudíem a tals «confabulacions» perquè estàvem fitxats, com constava en els fitxers de la Benemèrita, llavors al costat del Jardí del Bes. Què se n'haurà fet, de tan «interessant» arxiu?

Cada any, amics i Pasqual amb els seus joves alumnes celebràvem el dia 1 de Maig, la Festa del Treball, que a Espanya l'Església la va permutar per la festivitat de Sant Josep Artesà, i anàvem passejant pel sinuós camí d'Artana fins a assolir la Muntanyeta de Sant Antoni, on berenàvem. Va ser en una d'aquelles excursions, la de l'any 1967, quan a prop de l'ermitori vaig trobar l'única inscripció ibèrica que existeix a la Comunitat sobre làmina de bronze, l'estudi de la qual vaig publicar conjuntament amb el Dr. Fletcher en el *Butlletí de la Societat Castellonenca de Cultura*. I contigu al frontispici nord de l'ermitori, vaig començar a excavar les restes d'una habitació ibèrica. Estudi que va ser publicat en l'homenatge que Vila-real, conjuntament amb la Universitat Jaume I, va tributar en 1993 a l'amic, cronista i bibliotecari, Sr. Josep Maria Doñate Sebastià.

El gran trauma dels sacerdots salesians –que va pesar com una llosa sobre els alumnes més rescuts– van ser les dones. Recorde que un dia de passeig –dimarts, dimecres, dissabtes i festius– que la joventut del poble, al vespre, ens apinyàvem per a fer amistats amunt i avall pel carrer Major –amb anterioritat es feia pel Jardí del Bes i després pel començament del Camí d'Onda–, el conseller del col·legi, Sr. Joaquín –de pèssima memòria, per això no recorde el seu cognom–, estava també apostat, mig amagat, a la cantonada del carrer de Sant Vicent, mentre prenia nota de tots els alumnes que acompanyaven o simplement parlaven amb les xiques. L'endemà, la reprimenda al seu despatx era segura, i t'amenaçava amb l'expulsió; encara recorde veure eixir plorant del despatx alguns companys.

En aquest col·legi es va crear un concurs de pintura per l'associació d'antics alumnes. Les dues primeres «Plaques Sant Joan Bosco» dels anys 1961 i 1962 encara les conserve. La primera la vaig guanyar amb l'obra *Bon jour tristesse*, una dona jove amb el seu fill en braços, el cabot del qual restava reclinat sobre el muscle de la mare que d'esquena mirava per una finestra un infinit incert, però immensament blau; la segona, amb *Elefants morts*, inspirada en aquelles barcases negres que, varades, omplien la coberta que tenia la platja de l'interior del port (*Buris-ana*, 54 i 101). El jurat venia de l'Acadèmia Sant Carles de València. Ambdós olis, propietat del col·legi en premiar-se, els veuria temps després destrossats i en el fem. I és que als tonsurats els agradava més un llenç amb uns conills darrere d'una tela de fil d'aram, obra de l'amic Vicent Traver, que no comportava segones lectures. Li la va adquirir el metge Sr. José Aparisi, amant de l'art i dels objectes antics perquè en els replanells de l'escala del seu xalet, al Camí d'Onda, penjaven trossos del gran retaule esculturat de la Parròquia que una nit de bogeria els republicans, després d'estellar-lo conjuntament amb la imatge de la Misericòrdia i dinamitar el campanar, van abandonar el poble assetjats per les tropes franquistes. Retaule que podria haver-se restaurat; però el Sr. Cornelio Monfort, rector de la parròquia, va anar donant els trossos a qui li convenia i la resta deambulaven per la sagristia.

Fa alguns anys, comentant-li aquestes històries a un dels coadjutors salesià d'aquella època –va morir al cap de pocs dies, però no per la meua culpa–, només sabia repetir-me: «eren uns altres temps, què li farem». I recorde, per impactant, aquell immens incendi de muntanyes de milers de daurades gavelles de blat que s'amuntegaven en el pati del col·legi –el del nostre esbarjo–, ja que es llogava anualment a la Cooperativa Agrícola de Sant Josep per a poder-les trillar amb una gran màquina elèctrica pel fumeral de la qual, en forma de coll de girafa, vomitava la triturada palla i es feien unes muntanyes en què, malgrat estar prohibit, jugàvem els dies festius. També recorde aquell bou que després d'escapar-se del

tradicional bou de Nules el van fer entrar al mateix pati perquè tenia les portes obertes. Insòlitàment, no hi havia cap alumne juguinejant, cosa estranya, i es va comentar que va ser un miracle de Maria Auxiliadora.

Igualment, recorde que en 1954 vam anar en romeria al Clot de la Mare de Déu –per allò de la llegenda– on es va depositar una corona de llorer juntament amb missatges o poesies relacionades amb el paratge fetes pels alumnes. La que vaig escriure jo seria publicada en 1962 en el núm. 60 del *Buris-Ana*, sota el títol «La estrella de la niña buena»:

La niña mira en el hondo lago luna y estrellas.
 Ríe, juega y las rompe con piedrecillas.
 La niña es una niña buena y con una concha saca estrellas.
 La niña mira en lo más negro del lago una luna nueva
 y tiende hacia ella sus bracitos blancos
 que se cubren de polvo de estrella.
 Cae y el negro hondo traga a la niña buena
 y en el cielo, junto a la luna, nace una estrella.

Avui, xics i xiques estudien i deambulen per aquest centre. És cert, ara sí que són uns altres temps, ja era hora!

També se'm va quedar gravat, possiblement per entrar dins del que es considera teològic, el matí del dia 1 de desembre de 1947: «l'any del miracle de les Coves de Vinromà». La premsa d'aquell moment, i del Moviment, el *Mediterráneo* –per això de la FET i de les JONS–, dia rere dia incidia sobre els aliments que es repartien amb el «racionament»; les visites i discursos del Cabdill; els aniversaris de la Croada; la mort de José Antonio i el Nacional Catolicisme. Amén dels «comunicats» del Bisbat, l'Acció Catòlica i, en general, de l'Església –que també guanyà la Guerra–, la qual, i davant el «clamor» que estaven assolint les preteses aparicions de la Mare de Déu, en la Cova Campana, a la xiqueta de deu anys Raquel Tirado, intentà no donar-se per assabentada i silenciar tot el que s'esdevenia a les Coves (o «Las Cuevas» per allò de fer callar la parla «vulgar» dels nostres pares). Però el Bisbat de Tortosa, al qual van pertànyer la gran majoria dels pobles castellonencs fins al 12 de maig de 1960 (concretament, totes les comarques valencianoparlants de la província), davant l'emoció d'Espanya que ja pensava en les Coves com una «sucursal» de Lourdes o de Fàtima, fent ús de l'anonimat, es despertava el dimarts dia 18 de novembre de 1947 des de la pàgina 3 de l'esmentat periòdic, amb el títol següent: «Sobre las pretendidas apariciones en Cuevas de Vinromà», i entre altres advertiments escriu:

«Qué es en realidad lo de Cuevas de Vinromà solo puede decirlo de modo definitivo y seguro una autoridad: la Iglesia. Hasta ese momento los católicos, todos absolutamente, tenemos el deber de desoír rumores y de negarnos a contribuir a la difusión de todo lo referente al asunto. Mucho más debemos evitar, con nuestra presencia, autorizar lo que no poseemos la menor garantía sea un hecho en el que intervenga la mano de Dios...»

Però la gent, ofegada pels recents records de la guerra i la penúria de la postguerra, augmentada després per aquella gelada del 46, desitjava com aigua de maig per al camp en

any de sequera un miracle, ja que el temps era propici, atès que totes les aparicions marianes se solen produir en moments de postguerres i de fam (Fàtima, Lourdes), amb les quals es distrauen les tristeses i s'obrin esperances. Per això, la nostra gent, desoïnt el missatge del senyor bisbe, va començar a peregrinar a les Coves. Una gran munió, a peu, amb carros, bicicletes, motos, camions, i amb trens especials des de València i Tarragona fins a arribar a Alcalà de Xivert, i després, de qualsevol manera (després de vint quilòmetres de marxa entre muntanyes) assolí la meta desitjada: «el poble del miracle».

Una immensa gentada va anar omplint els turons del paratge de la Moreria, amb aquell imponent conjunt de regalls que pel SE tanca, amb el seu penyal a vora riu, el paisatge del petit municipi castellonenc. Gent que es quedava a dormir al ras, sota sacs i lones, per a tindre un bon lloc i poder contemplar de prop la Mare de Déu i una xiqueta que havia profetitzat fets extraordinaris per a l'1 de desembre; uns altres van omplir qualsevol casa del poble perquè els seus habitants, a penes uns 4.600 veïns, van obrir les portes de bat a bat i van donar tot el que tenien en una nit d'un fred intens, de pluja i de neu en un acte de gran solidaritat, amb una entrega i agermanament totals, sense excepció de pobres o rics, malgrat la seua incredulitat en els esdeveniments, excepte la beateria de sempre: els llepaciris i els que pixen aigua beneïda.

Entre els assistents, i dut amb la bicicleta des de Borriana pel seu germà (56 quilòmetres per camins pèssims d'aleshores), va assistir Pasqual Rubert, que en ser cec a causa d'un fulminant de la guerra que va trobar i hi va calar foc –cosa de xiquets–, esperava l'anhelat miracle. També va haver-hi una senyora endolada, procedent de l'Aragó, que es va passar hores i més hores resant amb gran recolliment místic –possiblement après de menuda en algun col·legi de monges– en la parròquia del petit llogaret, igualment repleta de devots. Fins que el seu fill que era amb ella, cansat ja de tant de res, silenci i olor de ciri, després d'emprenyar tant com va poder sense cap resultat, en veure que sa mare seguia sense fer-li gens de cas, va començar a cridar: «Visca la República! Visca la República!». I va fer efecte perquè la mare, aventant-li una bufetada, el va traure immediatament, que era el que ell desitjava.

El diari *Mediterráneo*, ja sense cap anonim, el 27 novembre i sota el títol «Entorno a las pretendidas apariciones de Cuevas de Vinromá» es fa ressò d'una nota de l'Arquebisbat i una altra del prelat de la nostra diòcesi, en què es diu:

«La prensa valenciana llegada ayer a Castellón publica la siguiente nota del Arzobispado: Informado de que para el día 1 de diciembre se organizan viajes y excursiones para presenciar determinados y pretendidos milagros que se dice tendrán lugar en Cuevas de Vinromá, a cuyo efecto, y por medio, principalmente, de circulares anónimas escritas a máquina, se excita e induce a los fieles de este Arzobispado para que tomen parte en dichas peregrinaciones, se ordena a todos los sacerdotes y religiosos y encarece vivamente a todos los católicos, principalmente a los miembros de Acción Católica y asociaciones piadosas, se abstengan de acudir a dicho lugar, no dando oídos a esa propaganda, que ni está autorizada por la jerarquía eclesiástica ni lleva señal alguna externa que sea garantía de verdad.

EL VICARIO GENERAL»

El Bisbat també enviaria el delegat diocesà per a examinar directament la xiqueta visionària, Raquelín. I a les Coves acudia –quina casualitat!– mossèn Cornelio Monfort,

llavors arxipreste d'Albocàsser; després capellà rector de la nostra església del Salvador. En l'Arxiu del Bisbat de Tortosa es conserva l'informe sobre l'examen a la xiqueta Raquel Tirado; i en el de Sogorb-Castelló, supose, la meua carta per a salvar aquells documents i llibres, la resposta a la qual pel delegat Herminio Pérez, canceller-secretari, està datada el 29 de novembre de 1977. Col·lecció de cartes, perquè hi haja memòria, que he depositat en el Museu de Belles Arts de Castelló; igual com he depositat en el Museu de Prehistòria de València les del Dr. Domingo Fletcher Valls.

I sense filigranes, ni teològiques ni marianes, perquè li ho vaig sentir dels seus propis llavis, mossèn Cornelio va preguntar a la xiqueta Raquel:

– «La Mare de Déu és molt bonica, veritat?»

I Raquel va respondre amb un rotund sí.

– «I com les dones *fermoses* es pinta els llavis, veritat?»

I la xiqueta va tornar a dir que sí.

Llavors, mossèn Cornelio va dir:

– «Aia, ves filla, ves, no hi ha miracle que valga!»

Ignore de qui va ser la idea de l'enfosquiment del sol anunciat per Raquel per al migdia de l'1 de desembre, potser de qui l'alliçonava recordant aquella lectura de Fàtima; però recorde bé, malgrat els meus pocs anys –a penes nou, un menys que Raquel–, que el dia assenyalat –era dilluns– tots els escolars que estàvem jugant al pati del col·legi salesià vam fumar vidres amb restes de ciris que vam trobar a la sagristia per a poder veure-hi les successives fases de l'enfosquiment solar anunciat, a la manera d'un eclipsi total. Però va passar tot el contrari, perquè havent estat el cel cobert, cap a migdia –almenys a Borriana– va eixir el sol, i davant la nostra decepció no va haver-hi ni enfosquiment, ni tremolor de terra, ni molt menys creu celeste envoltada d'àngels com Raquelín havia profetitzat; ni encara menys vacació.

Recorde, també, que a les tendes de Borriana es van acabar les creïlles perquè al poble va córrer la notícia que la Mare de Déu de les Coves, com ja se'n deia, havia dit a la xiqueta que a la dona que partint un d'aquests tubercles se li apareguera la seua imatge, aconseguiria el cel. Pot ser, perquè va haver-hi morts, com podem comprovar en el llibre de defuncions del nostre Jutjat, perquè el 27 de novembre moria Dolors Mingarro, de 70 anys, i ho feia també el dia 2 de desembre, Dolors Arnal, de 85.

Sempre m'he preguntat pel biaix de la Mare de Déu cap a aquelles coves, amb ossos i enterraments eneolítics dins, amb el seu misteri i força tel·lúrica: Cova Campana a les Coves, Cova Irídia a Fàtima, o Grotta de Massabielle a Lourdes. Sempre xiquetes menudes, sempre visionàries, filles de la fam i les misèries del moment, així doncs, crida l'atenció que ni més ni menys que la Mare de Déu atraguera a llocs allunyats, perillosos i solitaris aquelles tres xiquetes: a Bernardette a França; a Lucia a Portugal, i a Raquelín a les Coves de Vinromà, els veïns de la qual, coneixedors de la trama, no van creure en ella perquè tots sabien que havia sigut cosa del rector Sr. Francesc Escorihuela, que en ser el veïnat «roget» no li anava als sants oficis, cosa que podria canviar amb això del miracle. Després del que va passar el Bisbat el va acusar que havia deixat de costat el dret canònic, escèptic en aquells esdeveniments, i l'obediència deguda als escrits del Bisbat, i immediatament va ser desterrat.

El lloc en què s'obri Cova Campana no és un lloc qualsevol, ja va impactar en èpoques passades, com ho demostra el fet d'haver trobat en els seus ribassos ceràmiques del Ferro I i la Ibèrica, així com de l'època romana i l'altomedieval, perquè van ser covarxes que van pertànyer al castell moro d'Abenromà.

Amb mossèn Cornelio Monfort vaig tindre aspres trobades en voler desfer-se de l'Arxiu Històric Parroquial, raó per la qual vaig contactar immediatament amb el Dr. Fletcher, en aquells moments delegat regional del Patrimoni Artístic Nacional, i es va poder salvar tot el que hi quedava; però ja no es va poder fer el mateix amb el bell orgue construït pels mestres del segle XVIII Viaraldro i Salanova. L'últim concert en aquest històric instrument el va oferir l'organista de la localitat, Lolita Mingarro, la vesprada de la Nativitat del Senyor de 1967. Pocs dies abans, mossèn Cornelio em tirava de l'abadia –on havia acudit perquè hi havia reunió per a la restauració de l'església, 1967-1969– després de tancar-me la porta. De testimoni segueix l'amic Sr. Enric Safont, que estava, juntament amb el Sr. Tomás Utrilla i uns quants més, en aquesta reunió.

El dia 24 d'abril de 1969 era declarat el temple parroquial Monument Històric Artístic Nacional, i l'Ajuntament, en sessió plenària del 5 d'agost, nomenava mossèn Cornelio Fill Adoptiu de Borriana.

Però faré referència una miqueta més als constructors del segle XVIII, perquè em vaig assabentar que els qui formaven part de l'Adoració Nocturna Espanyola, després d'una hora agenollats davant del Santíssim exposat en la magna custòdia gòtica que perdura, dormisquejaven en la planta superior de la sagristia, on hi havia l'armari amb l'amuntegada documentació de l'arxiu. Em vaig fer d'aquesta associació, i mentre tots pernoctaven anava llegint document rere document, vaig trobar tres protocols de Francisco Bravo, «escrivà de la vila de Burriana» –els moros ni tenien la lletra 'o' ni encara menys el seu so i, a ells, els la va conquistar el rei En Jaume–, en què en el tercer protocol, el de 1738, s'anota dur a terme en la sala capitular de l'ajuntament, el 26 d'octubre, quan era regidor José Gozalbo, el contracte amb els orgueners valencians Nicolás de Salanova i Martín de Viaraldro: «...l'òrgan es pagarà de l'administració del blat del difunt Francesc Blai Tarragó, l'import del qual ascendeix a 1.350 lliures. Amb el pacte i condició que aquests factors, han d'haver conclòs l'esmentat orgue per al dia 6 d'agost, primer vinent, de l'any 1739». Treball de recerca que publicaria ACAO (Associació Cabanilles d'Amics de l'Orgue) en 1980.

Després de quatre anys de batxillerat teníem una revàlida a l'Institut Francesc Ribalta, a Castelló. No la vaig aprovar, i els meus pares em van traslladar a l'acadèmia del Sr. Manuel Cubedo, l'esposa del qual, Carmen García, era cosina de mon pare. El canvi fou espectacular, ara amb amics i amigues omplint els pupitres. Era un altre món que recorde de bon grat. Don Manuel es feia càrrec de les assignatures d'història, literatura i llafí, ja que tenia titulació acadèmica superior. El francès l'impartia el Sr. Roberto Roselló, eternament amb els seus acudits i contalles; les matemàtiques, les impartia la igualment llicenciada, a més d'agraciada –quan era la seua classe tots s'empolainaven– la Sra. Lola Forés –la *señorita*, per a nosaltres–, que va marxar casada al Marroc i després a Carcaixent, d'on era el seu marit, i ja no vam saber res més d'ella.

Pràcticament tots els alumnes d'aquesta acadèmia van ingressar en la universitat; mentre que en els salesians tan sols el Sr. Mariano Aisa era llicenciat i, habitualment, totes les classes les impartien joves seminaristes sense cap titulació, de manera que, del meu curs,

que n'èrem dotze, tan sols en van passar a la universitat dos... Aquest sacerdot –l'únic que de grat recordem tots–, formaria una rondalla, i va crear, alhora, un senzill centre recreatiu per als antics alumnes. Ací jugàvem –no hi havia a Borriana cap altre lloc per a la joventut– al billar, al ping-pong, al futbolí i als escacs, i a poques coses més. En aquella rondalla el meu germà tocava la bandúrria i jo la guitarra que el mateix *Don Mariano*, juntament amb el solfeig més elemental, ens havia ensenyat.

En les nits de primavera, amb el pertinent permís municipal, juntament amb Pepe Font, Juan Devís, Juan Saera, Antonio Usó, Vicente Peris i Joaquinet, fèiem serenata a les amigues fins que clarejava el dia; i en les nits de Reis els llançàvem als seus balcons –llavors les cases eren unifamiliars– caixes amb llepolies –xuplons, ninotets, caramels i poc més– per això el meu germà deia que vam ser els «últims romàntics». Potser, perquè ja no tornarien a sentir-se en el silenci d'aquelles nits estrelades per l'escassa llum dels seus carrers, el so de les cordes dels instruments musicals.

Juntament amb la pintura, l'altra passió per a mi va ser l'arqueologia, i el meu «jaciment» més pròxim, les muralles de Mascarell, que tots creien mores –són del segle XVI–, i dels seus forats, per velles i abandonades –això de la salvaguarda del patrimoni i restauracions vindria més tard, encara que també n'hi va haver durant la República–, treia ossets d'animals (gallines, conills, ànecs) i cudols que creia d'un passat remot, peces que guardava entre cotó-en-pèl i les seues pertinents capsetes etiquetades. També li vaig comprar a un condeixeble, a 25 cèntims de pesseta, les deu monedes (popularment «Dinerets del Ramet») que van ser trobades cap al 1951 a les Moreres, un lloc a la vora del nostre riu Sec pròxim al poble. Pertanyen als reis Felip IV de Castella (1621-1665) i Carles II de Castella (1665-1700). Monedes que segueixen en el Museu (encara que barrejades, com ara ho està tot, amb altres d'ibèriques, romanes i medievals) que estudiaria el Sr. Vicent Falcó Fuertes en el núm. 9 de la «Col·lecció papers». Objectes que en els dies trists escampava damunt del meu llit i somiava en temps llunyans que no van existir. I un dia, com per un d'aquells forats de la muralla se li escapaven les gallines a una veïna, em va perseguir i m'amenaçava amb una granera. Per això, de Mascarell vaig passar als castells de la Vilavella, de Castro i de la Vall d'Uixó, recorreguts de diumenge que feia amb bicicleta, l'únic vehicle que llavors teníem tots. Amb la bicicleta vaig explorar les muntanyes que circumden la Plana, des de Borriol fins a Almenara, i vaig començar a trobar despoblats de l'Edat del Bronze (amb ceràmiques fetes a mà) i ibèrics (fetes a torn), els quals puntegen cims estratègics. I anar a València per a passar pel Servei d'Investigació Prehistòrica, el meu *Sancta Sanctorum*, on vaig començar una llarga amistat (fins a les seues defuncions) amb els doctors Sr. Domingo Fletcher, el seu director, i el Sr. Enrique Pla, els quals em prestaven llibres i comentaven les meues troballes que portava en caixes de sabates amb el primer autobús de línia que eixia del poble a l'alba. Cosa que no podia fer a Castelló per falta, llavors, d'un servei similar. Troballes que emmagatzemava en una classe buida que em van prestar els salesians a fi de crear, en el seu moment, el Museu Històric Municipal. Però quan ja hi havia inscripcions ibèriques sobre làmines de plom –la majoria dels grans museus hispans no en posseeix ni una sola–, i l'excepcional estatueta romana de bronze del déu Mercuri, procedent de l'Alter de Xilxes, un salesià traslladat des d'Alacant que tenia una certa afició a tot açò, Sr. Tomás Utrilla, que amb les meues troballes engiponava articles amb el títol «Sobre los orígenes de Burriana» en la revista de l'Agrupació Borriana de

Cultura i s'atribuïa les troballes, em va llevar la clau de l'aula i em va dir que el museu es faria al col·legi i no a l'ajuntament.

Vaig esperar pacientment, perquè com a antic alumne sabia que un dia a l'any la congregació en massa se n'anava d'excursió a Sant Joan de Penyagolosa. Així que li vaig demanar, explicant-li la raó, al Sr. alcalde, Sr. José Monsonís Alfonso (1964-68), l'única cosa que tenien els carreters: un carro amb el seu cavall. I fent saltar amb una palanqueta, «pota de cabra», el forrellat de la porta on estaven les meues troballes arqueològiques no hi vaig deixar ni una sola caixa, i el Museu era aprovat en Sessió Plenària del dia 6 de desembre de l'any 1966, i inaugurat el 29 de gener de 1967, en la segona planta de l'anterior edifici de l'ajuntament (sala contigua a l'absis gòtic de la Parròquia); es va aprovar definitivament per Ordre Ministerial el 27 d'octubre del mateix any.

En l'acte de la inauguració apareixia l'esmentat salesià, per la qual cosa figura en la fotografia que ens va fer Enric Safont mentre dissertava el Sr. Constantino Muñoz, llavors regidor delegat de Cultura, en una sala plena de borrianencs i de vitrines.

Després eixamplaria la zona arqueològica amb una moto de mon pare, una *Terrot*, i assoliria més tard la resta de la província amb un Citroën, el popular *dos cavalls*, 2cv, i des dels Ports fins a Almenara, conjuntament amb l'espeleòleg i sempre amic José Luis Viciano (el qual en 1961 va obrir la primera via ascendint amb Ferran Guallart l'espada de Penyagolosa) i la seua esposa Amèlia Cervera, no deixàrem muntanya per explorar. Vam reflectir les troballes, amb els seus pertinents gràfics perquè sempre em va agradar dibuixar, en diferents estudis apareguts en revistes d'arqueologia, majoritàriament en les de l'Exma. Diputació de València; després, en les revistes provincials, tant de la Diputació com en els butlletins del Centre d'Estudis del Maestrat, de Benicarló, i també en la revista *Orleyl*, de la Vall d'Uixó, conjuntament amb l'amic Arturo Rufino. Igualment, també vam dedicar el temps als calcs i als estudis de les pintures rupestres del Neolític, que trobava en aquelles incursions pels abrics de l'Alt Maestrat.

Però el jaciment que va sorprendre tots els científics i arqueòlegs seria el de Vinarragell, el teníem ben a prop, a només cinc quilòmetres de Borriana, al costat del Millars, ja que per primera vegada a Espanya un potent i desconegut nivell fenici (segles vii i vi aC) quedava encaixat entre un nivell inferior pertanyent al Ferro I, i un altre de superposat concernent a la cultura ibèrica. Estratigrafia desconeguda en els jaciments que s'havien estudiat. I una altra novetat important, ja que en el nivell mitjà es va trobar un forn de terracota situat sobre un llit d'ossos d'olives, que certifica que van ser els fenicis els qui van portar les oliveres.

Després de l'única visita que el Dr. Domingo Fletcher, al maig de 1967, va fer al jaciment (*Buris-Ana*, núm. 104), vaig portar a terme al mes de juny la primera campanya oficial d'excavacions. Una estratigrafia tan desconeguda va fer retardar la seua publicació fins que les càtedres d'arqueologia van haver acceptat el fet, i la nostra monografia sobre el jaciment veuria la llum, des del Servei d'Investigació de Prehistòria de la Diputació de València, l'any 1974. Poc temps després, a conseqüència de l'impacte que va causar, va vindre el doctor Oswaldo Arteaga, de la Universitat de Granada, i vam realitzar tots dos una altra campanya que va publicar tant l'esmentada institució valenciana com el *Madridier Mitteilungen* de Heidelberg, en 1979. Es va trobar, en el nivell més profund, una muralla de grans atovons que, fa pocs anys, va ser trencada per una excavadora...

El jaciment –millor dit, el seu topònim– havia sigut comentat en el *Butlletí de la Societat Castellonenca de Cultura*, en 1933, pel borrianenc, advocat i historiador, fundador del col·legi públic Historiador Viciàna, Vicent Forner Tichell. Però, cas curiós, sense conèixer-ne la ubicació. Per això escriu: «Buscar aquesta colònia, ara, a la platja o costa mediterrània del terme de Borriana, o en la riba esquerra del Millars (en terme d'Almassora) suposaria una pèrdua de temps i de treball».

El curs 1973/74 vaig ingressar en el recentment creat Col·legi Universitat de Castelló (CUC), situat llavors en el seminari *Mater Dei*, per a cursar (majors de 25 anys) la llicenciatura en Geografia i Història, que vaig acabar en 1978 en la Universitat de València. Època encara d'aquelles corregudes davant «els grisos» que van arribar a entrar en les mateixes facultats.

Van ser, pel canvi i pels nous amics amb la mateixa vocació, els anys més afectius de la meua vida. I, a Castelló, amb l'immillorable professor i amic, el Dr. Josep Sánchez Adell (†), els seus alumnes (aquells del *Mater Dei*) vam recórrer castells i catedrals gòtiques de mig Espanya; un any després, en 1976, Itàlia. Vam començar per la fastuosa Milà i l'entranyable i misteriosa Venècia amb els seus carrers d'aigua i el seu inigualable Palau dels Dux, contigu a la catedral; després Verona, Assís, Florència, Roma i, finalment, Pompeia, que no vam poder veure perquè era dilluns i estaven tancats tant els museus com les ruïnes visitables. Les amistats van ser tan sinceres que tres de les amigues que més vaig estimar em van enviar una carta per a acomiadar-se eternament, dues per càncer i la tercera per suïcidi. Sent encara plorar junts en una forta i íntima abraçada. Per a aquests casos sí que hi hauria d'haver cel.

Tots els museus posseeixen a l'entrada o a la llibreria aquelles obres que avalen les investigacions que s'hi desenvolupen, en cas contrari de poc serveixen. El de la nostra ciutat, ara a l'exconvent de la Mercè, al costat de la porta d'accés, en el claustre, exposava els toms de *Burriana en su Historia*, I i II. El volum III, amb tots els articles redactats ja per professors amics sobre els segles XIX i XX, me'ls van fer tornar, i el regidor de Cultura em va dir que ja hi havia massa història. Igualment, s'exposaven els 25 volums de la «Col·lecció Papers», obres que es coordinaven des del mateix museu. Publicacions, les dues primeres, que per la seua qualitat, tant científica com estètica, eren úniques entre els consistoris de la província. Alhora, ja a l'interior del museu, estaven en vitrina les publicacions científiques dels jaciments excavats i estudiats per nosaltres, editades majoritàriament pel Servei d'Investigació Prehistòrica de València, la millor revista d'arqueologia de la Comunitat. Totes han estat retirades perquè no en quede cap record. En el seu lloc, al claustre, figura un clar homenatge i lloança, incloent-hi fotografia de mig cos, al salesià Tomás Utrilla, com a «impulsor de la creació d'un Museu Arqueològic a Borriana, part de les restes que va recuperar formen part de l'actual Museu»; així com el conegut menyspreu: «Sr. Norberto Mesado Oliver va treballar com a aficionat i ajudant del Sr. Tomás Utrilla».

És fàcil, que pel fet d'haver passat la seua infantesa i joventut a Sud-amèrica, J. M. M., actual director, desconega la intrahistòria de tot allò que intenta, intencionadament –i per encàrrec– embolicar, i no sàpia que el Sr. Tomás Utrilla tenia els dies festius actes litúrgics i la resta de la setmana, classes; d'altra banda, la seua llicenciatura no era d'Història sinó de Filosofia, per la qual cosa mai va dur a terme cap excavació arqueològica, com pot veure's en els fitxers del SIP. En fi, històries malintencionades i retorçudes que continuen

permetent-se per a benefici de qui uns quants coneixem, que el va posar de president de les Joventuts Socialistes i de director del Museu per a amagar tot el que vam fer per Borriana i el seu patrimoni.

Avui –ja amb els meus 81 anys– continue insistint en una cosa que havia passat per alt dins de la investigació arqueològica valenciana: els denominats petroglifs, ja que moltes vegades, per a veure'ls, cal agranar muntanya, almenys la pinotxa. Es tracta de gravats sobre les mateixes roques, unes voltes prehistòrics, unes altres medievals o moderns, perquè l'home, per on ha passat, intenta deixar petjada del seu caminar per la vida. Igualment, vaig investigar, recordant aquella frase de Gabriel García Márquez: «La mort no arriba amb la vellesa sinó amb l'oblit», personatges insignes dels nostres pobles, pràcticament desconeguts pels enemics que van tindre –els aliats amb el franquisme i la beateria–, el cas d'Adela Lucia, l'última amant del rei Alfons XIII l'etapa final de la qual transcorreria entre les Alqueries i Borriana; o de Joan Tomàs i Martí, un nacionalista d'Artana; o del nostre historiador Joaquim Peris Fuentes; o de Pasqual Meneu, de Betxí, catedràtic i amic d'Unamuno en la Universitat de Salamanca; i encara n'és una excepció el sacerdot de Sant Mateu, mossèn Manuel Betí Bonfill, investigador que va deixar un cúmul de notes sense publicar, tretes dels arxius històrics dels municipis del Maestrat i dels Ports, que vaig publicar en 2011 en el Centre d'Estudis del Maestrat: *Un acostament a l'esdevenir de Sant Mateu a través dels manuscrits de mossèn Manuel Betí Bonfill*.

Però encara vaig fer més, ja que en l'articulat, redactat pel Sr. Pepe Esteve Patuel, alcalde de Borriana de 1959 a 1963, que vaig haver de signar per a la constitució i aprovació del Museu, figurava la salvaguarda del patrimoni, tant urbà com rural. Jo no cobrava llavors, era suficient amb la vocació. Després, malgrat portar tant el Museu com la Biblioteca i l'Arxiu Municipal, vaig ser tan sols empleat del nivell C. Avui, per als mateixos càrrecs, figuren tres empleats del nivell A, més altres adjunts... i, que sapiem, encara no ha estat publicada cap monografia «científica», amb les pertinents estratigrafies, malgrat haver-se intervingut –ara amb excavadores, sorpreneu-vos!– en el solar dels Viciano, solar al costat de Carabona, Torre d'Onda, Vinarragell, Sant Gregori, voltants de l'absis parroquial, cementeri àrab al costat del riu Sec, entre d'altres.

Amb el que hem contat, vam aconseguir salvar l'Arxiu Històric Parroquial, amuntegat amb fem i nius de rates en les cambres de dalt de la sagristia; que es restauraren les torres del Mar, de Calatrava i la Regenta; que s'anul·lara el projecte exposat ja al públic –i per això aprovat en Ple Municipal– del paratge del Clot de la Mare de Déu –abans, Estany de la Vila–, que canalitzava el riu amb riberes de mur de formigó com ho estan al costat del poble, a la vora de les quals corria una carretera per tots dos costats; li vaig poder anul·lar al Sr. Amiguet, llavors regidor del partit republicà, els nou blocs de cases al voltant de la Torre del Mar, dels quals només en va fer un (autèntic desgavell) enfront de la mar i assegurant urbanitzar la zona –cosa que no va fer. Un costós treball de recopilació documental que es troba –perquè hi haja memòria– en fase de publicació per la Diputació Provincial. Vaig col·laborar en la declaració de Vinarragell, jaciment que seria incoat Monument Arqueològic Nacional, com ho recorda el monument que vam fer, en què vam col·locar a l'interior un recipient amb un document amb la firma dels excavadors i diversos fragments ceràmics de les respectives fases culturals del jaciment; i

conjuntament amb el Ministeri de Cultura, el Col·legi d'Arquitectes de València i Múrcia, grups polítics locals i entitats culturals, vaig ajudar a la incoació BIC del modernisme de la ciutat. Igualment, vaig aconseguir que es permutara la façana del primer projecte del nou ajuntament, ja que la maqueta primera la feia amb la monòtona repetició de finestres equidistants, com una façana de cementeri. Reforma que va dur a terme l'arquitecte municipal Sr. Ramon Miravet Aymerich, que s'hi acabava d'incorporar. I com que a aquesta façana li falta color, vaig parlar amb el professor de l'Escola Oficial de Ceràmica a Madrid, el borrianenc Sr. Joan M. Llàcer Clofent, que em va dir que no cobraria res pel seu treball artístic, però que el municipi s'hauria de fer càrrec de la despesa de la cocció ceràmica, cosa que malgrat presentar-ne un esbós no es va aconseguir, i així es va perdre una altra original obra d'art.

A conseqüència del destacat contingut científic del Museu Històric Municipal de Borriana, es va voler, des de la mateixa Direcció General de la Conselleria de Cultura de València, canviar el nom i que passara a denominar-se Museu Arqueològic Comarcal de la Plana Baixa, denominació que el Magnífic Ajuntament aprovà en sessió plenària del dia 7 de desembre de 1982; però intencionadament, el Sr. regidor de Cultura no va tramitar a la Direcció General de Belles Arts cap petició. Avui segueix amb la mateixa denominació amb la qual va ser creat, tot i anar perdent el lògic muntatge científic, ja que totes les peces que havíem aconseguit, després de més de cinquanta anys d'anar els dies festius per la muntanya, estaven retolades tant amb els seus jaciments de procedència com amb les cronologies. Fet que podem veure en els panells que decoren la classe de taitxí del Centre Municipal de Cultura de la ciutat.

Amb la nostra jubilació, i després de deu anys amb un cartell que anunciava «Tancat per reformes!», avui apareixen les seues peces com si es tractara d'un magatzem d'un antiquari, i tan sols la taula expositora de l'ossada de l'enterrament de l'únic cavall ibèric registrat a la península, el de la Regenta, perdura com la vam muntar. Però el que és veritablement lamentable és que durant els deu anys que va passar tancat el Museu, es van apagar els extractors de la humitat, amb la consegüent descomposició de la major inscripció de les tres que es va trobar al costat del crater grec de la necròpoli que vam trobar contigua al jaciment de la Punta d'Orleyl, a la Vall d'Uixó. Una important i elegant vitrina amb les seues inscripcions ibèriques sobre làmines de plom, a més del crater grec en què es van trobar, làmines emmarcades i incrustades en una peça rectangular de marbre blanc (de Macael) en posició vertical, que pel seu interès científic va recórrer, en 1998, amb la magna exposició «Els Ibers Prínceps d'Occident»: *Galeries nationales du Grand Palais* de París; *Centre Cultural de la Fundació "la Caixa"* de Barcelona; així com *Kunst und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland* de Bonn. Vitrina avui desapareguda, així com les etiquetes en or de llei que portaven les inscripcions. Igualment, ha sigut retirada la columna de marbre que centrava l'exposició, que sostenia el magnífic bronze romà del déu Mercuri, retolat amb etiqueta d'or, també sense ella; igual que el caduceu d'or que també hi falta. Bronze que avui, juntament amb l'estàtua romana de Talavera de la Reina que presidia en altura el claustre convertit en sala d'actes, apareix contra la paret del fons del museu en una vitrina de conglomerat, pintada de negre, procedent de l'exposició «Espais de Llum» de l'any 2008.

Els violinistes Abel Mus i el meu germà Gerard Mesado.

Després de jubilar-me hem perdut: el Molí de l'Hospital, tant el «maquiler» com el d'arròs, amb l'espectacular salt d'aigua; quan pobles veïns (Almassora, Vila-real, Castelló i Almenara) els han restaurats. Conjunt que regalava el seu propietari: el cunyadíssim de Franco, Sr. Serrano Suñer, amb la condició de crear una fundació amb el seu nom. Amb els anys i el total desinterès de l'Ajuntament, era alcalde José Ramón Calpe Saera, el foc va acabar amb les curioses màquines catalanes, de fusta, que albergaven; ha estat enderrocada l'alqueria de l'Hereu, que pertanyia a la baronessa de Terrateig, la qual ensenyoria una humil zona verda amb múltiples cases de camp. Conjunt

que va ser permutat per una carretera recta que segueix sense anar a cap lloc. Hem perdut, alhora, la del Batle de l'any 1689; l'ermitori de Sant Gregori, avui en ruïna total; també ha desaparegut l'hospital adjunt a l'ermita de Sant Blai –dins del conjunt BIC de Borriana– que en el seu moment va començar a consolidar i restaurar el regidor Sr. Joan Ferrandis, l'únic que va defensar el nostre patrimoni. També ha desaparegut la Fundació Fandos; així com els museus de la Ràdio –Vicent Felip donava la seua gran col·lecció–; de la Taronja, tancat de fa molts anys; i del Cardenal Vicent Enrique i Tarancon (entre moltes altres distincions, Medalla d'Or de la ciutat de Madrid i Fill Predilecte de Borriana) en un immoble fet expressament, retolat amb lletres de bronze i un bust del cardenal, obra de Vicent Traver, al costat de la muralla àrab contigua a l'absis parroquial. Espai on va estar el carrer de l'Església. Carreró en el qual, l'any 1727, posseïa un forn el comte d'Almenara, Joseph Antoni Ferrer de Proxida i Castellví, com consta en un inventari de béns que resta a l'Arxiu del Regne de València (Protocols Notarials de Ventura Cantó). Carrer, conjuntament amb la Parròquia i Abadia, que en 1919 es continuava avalant la seua propietat: «...tant la Casa Abadia com l'església Parroquial eren propietat del Ministeri d'Hisenda, segons els expedients núm. 2.891 i 2.892 corresponents al Servei de Cadastre de la Riquesa Urbana els originals del qual custodia l'Arxiu Històric Provincial de Castelló. Casa Abadia aprovada en sessió municipal del 16 de febrer de 1846. Avui ens sembla una humiliació que perdure el clos de vidre, que oculta al turisme el més interessant conjunt medieval que posseeix Borriana. Lloc emprat pels sacerdots com a garatge.

Ignorem en quin estat segueix l'Arxiu Parroquial, encara sort que la medievalista i estimada amiga, Rosa Serrano García, en va portar a terme l'inventari. Treball que publicarem en 1997 en la «Col·lecció Papers», sota el títol *Catalogació de l'Arxiu Històric de la Parròquia d'El Salvador de Borriana*. Obra que consta de 3.405 fitxes, més uns copiosos índexs onomàstics i toponímics, ja que era l'arxiu parroquial més important de tots els que quedaven a la província. També contenia obres musicals

Antic orgue de l'església Major (foto Safont).

P. Guichard, J.M. Doñate i J. Tomàs.

Celebrant el Primer de Maig.

Monument al jaciment de Vinarragell.

Amb Vicent Abad i Inocencio Sarrión.

Pasqual Rubert i Gerard Mesado en el jaciment de la Torrassa, 1969.

El déu Meuri sobre la columna avui retirada.

Norbert Mesado al seu estudi, 1988.

Vitrina amb les publicacions del Museu l'any 2001.

Viatjant pels Ports, Morella.

Col·legi Cervantes, 1945. En el requadre A. Otero i N. Mesado.

amuntonades, tant antigues com actuals, amb les quals l'organista Sr. Vicent Ros i Pérez, professor d'orgue i clavicèmbal en el Conservatori Superior de Música de València, va compondre l'estudi núm. 3 de la «Col·lecció Papers»: *Catàleg de Manuscrits Musicals de l'Arxiu Històric Parroquial de Borriana*. Amic que es va passar diverses vacances estivals acudint diàriament a l'Abadia i, després de saludar al seu despatx el rector mossèn Cornelio Monfort, accedia a l'arxiu situat en el que

va ser el menjador de l'immoble, el muntatge del qual, després d'adquirir l'Ajuntament les prestatgeries, vaig organitzar conjuntament amb els amics P. L. Gil i J. B. Ventura. Un camí imprès el llibre, en portar-li uns exemplars a mossèn Cornelio, somrient em va dir: «pues ací, en el meu despatx, de música, ne tinc molta més». Amb això, si queda alguna cosa, els investigadors del futur sabran tot el que posseïem i tot el que hem perdut.

Hem escrit aquest article perquè se'ns ha demanat pel regidor i amic Sr. Joan Ramon Monferrer, amb la intenció –aquesta vegada nostra– que el futur sàpia quins alcaldes, regidors –no tots– i sacerdots –quasi tots– hem tingut.

BIONOTA

Norbert Mesado Oliver (Borriana, 1938)

Llicenciat en Geografia i Història per la Universitat de València. En 1967 funda el Museu Històric Municipal de Borriana que posteriorment serà el Museu Arqueològic Comarcal de la Plana Baixa. Entre els fons més importants destaquen: l'escultura eneolítica de la vall d'Artana, la més gran d'aquest període; les inscripcions ibèriques sobre plom i metall, tres de les quals es van trobar en la necròpolis d'Orleyl (la Vall d'Uixó) a l'interior d'un crater grec del s. iv aC; l'única sepultura descoberta fins ara a la península que pertany a un èquid del període ibèric; així com la bellíssima estatueta romana en bronze, el déu Hermes/Mercuri, procedent de Xilxes.

Ha contribuït amb les excavacions del jaciment de Vinarragell (1974) a Borriana a eixamplar els estudis de la prehistòria valenciana, amb l'aportació de l'impacte fenici sobre les nostres costes. Una altra de les seues novetats ha estat el corpus dels gravats rupestres (petròglifs) en el septentrió valencià. Diversos estudis publicats en els anuaris de l'Arxiu de Prehistòria Llevantina, Societat Castellonenca de Cultura, Estudis Castellonencs, Centre d'Estudis del Maestrat, revista *Orleyl*, entre d'altres.

Ha coordinat des de la direcció del museu els dos volums de *Burriana y su Historia* i els 25 temes borrianencs diversos de la «Col·lecció Papers».

Les alqueries del terme de Borriana

IVAN CABRERAI FAUSTO (ivcabfau@mes.upv.es)

ERNESTO FENOLLOSA FORNER (efenollo@mes.upv.es)

BEGOÑA SERRANO LANZAROTE (begserlan@mes.upv.es)

RICARDO PERELLÓ ROSO (rperello@mes.upv.es)

Universitat Politècnica de València

1. Introducció

La ciutadania de Borriana és prou conscient de l'important patrimoni arquitectònic que atesora el municipi. Però eixa consciència sol centrar-se, freqüentment i quasi exclusivament, en edificis o espais situats al nucli urbà i amb una càrrega històrica o ornamental significativa. Tanmateix, al terme encara podem trobar exemples magnífics de construccions de tot tipus que han estat testimoni de la nostra història i són part de la nostra cultura.

Des de la seua fundació, Borriana ha tingut una molt intensa relació amb els camps que l'envoltaven arran de les amplíssimes possibilitats agrícoles que aquest medi proporcionava gràcies a la seua gran fertilitat. De fet, el nucli urbà tenia bàsicament el paper d'element aglutinador d'eixe potent entorn agrari (Torrent i Pla, 1987: 317). Les condicions geogràfiques, edafològiques, hidrològiques i climatològiques van propiciar una agricultura intensiva¹ que ha arribat als nostres dies distribuïda en un mosaic de xicotetes explotacions que han estat històricament propietat de les famílies que les treballaven. L'inevitable i progressiva antropització² d'aquest medi natural ha anat configurant segle rere segle el nostre paisatge com una gran catifa verda esquitxada d'exemples d'arquitectura rural de molts tipus on destaquen, per la seua densitat, les alqueries (Mesado, 1991: 187).

La colonització intensiva del nostre medi natural comença durant l'època musulmana arran de la introducció del regadiu i el consegüent augment de les possibilitats i productivitat de les explotacions agràries. Els documents del repartiment posteriors a la conquesta cristiana recullen nombrosos exemples de llogarets i alqueries que depenien de la vila (Guixard, 1987: 76). A la segona meitat del segle XIII, fins i tot després de la segregació necessària per la fundació de la veïna Vila-real,³ el nostre terme acollia més de 300 cases de conreu (Mesado, 1991: 187). A l'edat mitjana, el recinte intramurs de la vila era de dimensions molt modestes, amb una capacitat limitada d'acollir població. Fins i tot, alguns edificis que actualment estan perfectament acomodats en la nostra trama urbana

¹ La ramaderia ha tingut històricament menys importància al nostre municipi, atès que estava enfocada fonamentalment a l'autoabastiment.

² Entenem com antropització la transformació que els éssers humans fan del medi natural per adaptar-lo a les seues necessitats i desitjos.

³ El rei Jaume I atorga carta pobla fundacional a Vila-real l'any 1274, que incloïa la segregació de part del terme municipal de Borriana.

Figura 1. Il·lustració que representa la vila de Borriana a la Crònica de la ínclita y coronada ciudad de Valencia escrita per Rafel Martí de Viciana al segle XVI.

dels seus episodis daurats. Tot i això, diversos esdeveniments del segle XX, com ara la Guerra Civil i l'arribada de les indústries, propiciarà una nova i inexorable migració de la població cap a la ciutat. Les alqueries esdevindran una opció habitacional cada vegada menys atractiva i aniran abandonant-se progressivament. El percentatge de població que actualment les fa servir per a viure-hi tot l'any és molt reduït. Però és cert que moltes s'han reconvertit en habitatges d'estiu, majoritàriament desvinculades de les explotacions agràries que les envolten.

2. Els orígens de la tipologia

D'acord amb els diccionaris i compendis actuals, com ara la Gran Enciclopèdia Catalana, la paraula «alqueria» ve de l'àrab *al-qàrya* i fa referència a un llogaret habitat. El significat d'aquest mot, per tant, ha anat evolucionant al llarg de la història. Originalment s'aplicava a qualsevol poblat diferent de la vila o plaça forta (Martínez, 1951). El terme alqueria va anar fent-se específic per a designar el lloc on habitaven els propietaris de les modestes explotacions agrícoles que l'envoltaven, diferenciant-se així clarament d'un rafal, que era una finca molt més gran pertanyent a algun noble o personatge poderós que vivia a la vila i on habitaven només els seus treballadors (Guixard, 1987: 76). Després de la conquesta de Borriana, el rei Jaume I va fer donació de diverses alqueries existents al terme en favor dels ordes militars que l'havien ajudat en la gesta. Algunes d'aquestes alqueries, com ara l'alqueria de Seca, van rebre pocs anys després carta pobla pròpia (García Edo, 1991: 89). Aquest fet posa de manifest com a l'època s'entenia alqueria no com un edifici

van nàixer com a elements aïllats extramurs. Aquest és el cas de l'ermita de Sant Mateu (fig. 1), germen de l'actual església i convent de la Mercè, i de l'ermita de Sant Blai.

A l'edat moderna, l'aparició dels ravals catalitza una progressiva migració de la població rural cap al poble, per la qual cosa augmenta de manera progressiva el percentatge de població urbana. Al segle XVIII el cens recollia al nostre terme només seixanta alqueries, molins o caserius (Torrent i Pla, 1987: 323), on hi vivien 375 persones, que representaven tan sols el 12,05 % de la població de la Borriana de l'època (Torrent i Pla, 1991: 282).

La introducció del conreu de la taronja a les acaballes del segle XIX i principis del segle XX comportarà un important augment de la població que, combinat amb la rendibilitat econòmica de la producció de cítrics, tornarà a omplir els camps de població permanent i els farà viure un

únic i aïllat, sinó com un conjunt d'edificis més o menys agrupats, situats al terme i separats de la vila. Actualment, l'aplicació d'aquest mot a una agrupació d'edificis és més estranya, i entenem com a alqueria una casa de camp destinada al conreu fonamentalment agrícola i que està habitada durant tot l'any o durant àmplies temporades vinculades a certes tasques, com ara la collita. Aquesta tipologia edificatòria i les activitats que li són pròpies estan tan arrelades a la nostra història i la nostra cultura que la paraula «alqueria» ha romàs sense alteracions en la nostra llengua durant segles. Així mateix, cal mencionar com a curiositat que una de les especificitats de la parla de Borriana és fer servir aquesta paraula sense pronunciar la «e».

Al territori valencià, la cultura popular diferencia clarament l'alqueria del mas. L'alqueria se situa a les zones baixes de regadiu, mentre que el mas està situat a les zones àrides mitjanes i altes amb conreus de secà (Seijo, 1975: 11). Consegüentment, i possiblement introduïdes al nostre territori amb el regadiu durant l'època àrab, es popularitzaran en moltes comarques valencianes a partir del segle XVI i arribaran a la seua plenitud als segles XVIII, XIX i principis del segle XX (Del Rey, 2010: 13). Aquest període d'apogeu estarà propiciat pel creixement demogràfic, el desenvolupament econòmic i la consegüent transformació de la societat valenciana de l'època. El massiu assentament de població als camps del terme propiciarà l'estabilització d'aquesta tipologia arquitectònica a la qual responen la immensa majoria dels habitatges rurals que han arribat als nostres dies (Sanchis Guarner, 1981: 360).

3. La morfologia de l'alqueria borrianea

L'alqueria borrianea, seguint la tradició valenciana, sol ser un edifici de dimensions i proporcions generoses (Seijo, 1975: 45). L'edificació principal es defineix com un únic sòlid compacte, de planta normalment quadrada d'uns sis metres de costat, amb dues navades i amb dues plantes d'altura (Del Rey, 2010: 13). No solen tindre pati interior i al seu voltant poden afegir-se dependències annexes d'altura sempre inferior, com ara quadres, pallisses, assecadors o magatzems, que poden incorporar-se com a volums clarament diferenciats del sòlid principal deixant un pati o corral intermedi⁴ o bé fusionar-se amb aquest (Del Rey, 2010: 17). Solen ser edificacions austeres i senzilles, però certament elegants arran de la puresa de la seua forma i l'harmonia visual aconseguida per la simetria, l'equilibri i el ritme dels seus elements. Aquestes característiques podem trobar-les també en altres exemples d'arquitectura rural europea (Kosanović i altres, 2019: 9).

Els escassos elements que interrompen la continuïtat i sobrietat dels seus murs els trobem a la façana principal, normalment orientada cap a la mar per aprofitar el règim local de vents. A la Plana Baixa existeix un clar predomini de vents de l'est, sud-est i nord-est (Vegas i Mileto, 2011: 56). Amb una oscil·lació tèrmica molt menys acusada que a les comarques de l'interior, els vespres i les nits de la costa són significativament calorosos i l'alliberament per part dels murs de la calor acumulada durant les hores de sol només empitjora la situació. Així doncs, les brises són l'única manera de refrescar els espais

⁴ El pati no és un element arquitectònic que articula els volums a costat i costat, sinó senzillament un espai buit entre les dues construccions (Del Rey, 2010: 17).

interiors. Per a fer-les passar adequadament per l'interior de l'edifici és necessari orientar els màxims buits possibles en direcció a l'est i situar-ne d'altres a la façana oposada. Així doncs, les alqueries disposen els buits més grans i nombrosos a la façana principal orientada cap a la mar, altres buits també nombrosos però de dimensions més modestes a la façana posterior orientada cap a les muntanyes, i una absència de buits sovint total en les altres dues façanes laterals.

Les alqueries borrianenques presenten majoritàriament una coberta inclinada a dues aigües en el seu cos principal. Les edificacions annexes, separades d'aquest volum principal o ocasionalment adossades a aquest, presenten cobertes inclinades a una aigua (Vegas i Mileto, 2011: 105). L'opció de disposar els pendents de la coberta de manera paral·lela a la façana principal, de forma que vessen les aigües cap a les façanes laterals (fig. 2.A.1) és la més freqüent a Borriana, en consonància amb la resta del nord del territori valencià (Del Rey, 2010: 152). Aquesta opció presenta l'avantatge de poder reduir l'altura lliure de la planta alta (fig. 2.A.0), amb el consegüent estalvi de materials, sense comprometre excessivament les dimensions dels buits de façana en aquesta planta, disposats per a rebre la llum del matí i les brises durant la vesprada i la nit.

Aquesta opció, al contrari, limita les possibilitats de la distribució interior de l'alqueria a l'opció d'una mà. Qualsevol afegit lateral alineat amb la façana no pot disposar mai de planta alta perquè s'ha de donar l'adequada continuïtat al pendent de la coberta (fig. 2.A.2). Així doncs, aquestes ampliacions són normalment destinades a quadres o magatzems, i no formen part de l'interior de l'habitatge tot i que, ocasionalment, poden estar comunicats interiorment mitjançant alguna portella.

Menys freqüents al nostre municipi i a la resta del nord valencià són les alqueries amb els pendents de la coberta paral·lels a les façanes laterals, de manera que vessen les aigües cap a la façana principal i la façana posterior (fig. 2.B.1). Aquesta opció no permet la reducció de l'alçària lliure de la planta alta sense comprometre les dimensions dels buits de la façana principal en eixa planta. Tanmateix, aquesta opció sí que permet optar per una

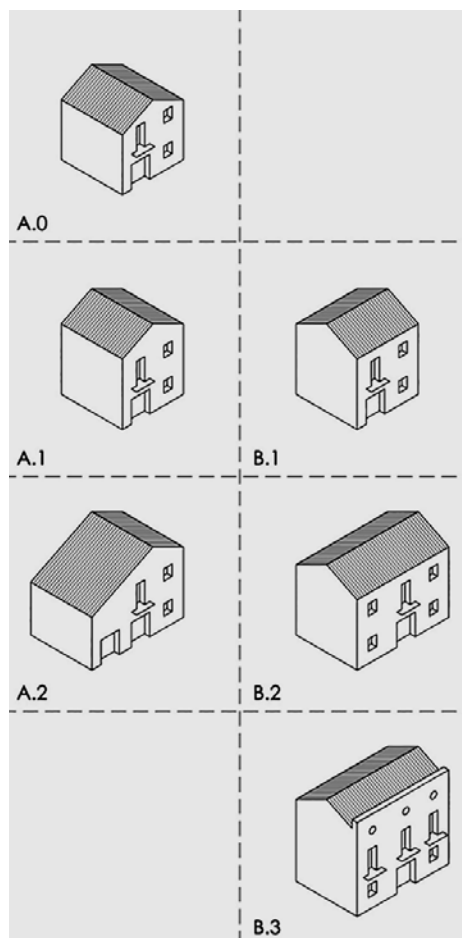

Figura 2. Recull de volumetries d'alqueries del terme de Borriana classificades d'acord amb l'orientació dels pendents de les cobertes.

distribució interior a dues mans (fig. 2.B.2), ja que el nou volum afegit a l'altre costat de la porta principal pot disposar de planta alta senzillament donant continuïtat a la coberta del volum principal. Paral·lelament, aquesta modalitat permet la construcció d'una tercera planta, coneguda a Borriana amb el curiós terme de «dalt del dalt». Aquesta planta disposa normalment d'una alçària molt menor i sol estar destinada a assecador o magatzem. Per a fer possible la circulació de terrals i brises, aquestes terceres plantes també disposen de buits oberts a la façana posterior i a la façana principal, la qual pot completar-se amb un ampit, amb la qual cosa tenen un aspecte molt semblant a les cases que poden trobar-se al nucli urbà (fig. 2.B.3). Finalment, cal afegir que aquesta segona opció és l'única possible en el cas de panys o alineacions d'alqueries (fig. 3), ja que l'opció contrària faria vessar les aigües d'uns edificis damunt dels altres, amb els consegüents problemes de filtracions i humitats.

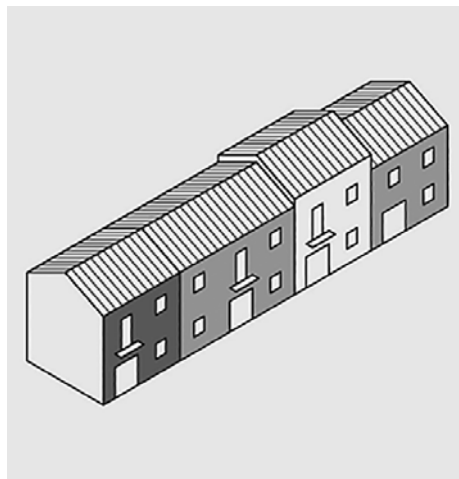

Figura 3. Pany d'alqueries amb cobertes necessàriament vessant aigües cap a les façanes principals i posteriors.

La distribució interior de les alqueries de Borriana és molt semblant a la de qualsevol casa a una o dues mans⁵ del nucli urbà, amb l'única diferència de poder tindre en aquest cas un corral molt més ampli (Mesado, 1991: 187). La porta principal té entrada de carro alineada amb una altra ocasionalment de característiques semblants situada a la façana posterior, la qual cosa permet la circulació d'aquest vehicle, de ferramentes de gran envergadura o de bestiar cap al corral posterior (fig. 4). Passada la porta, trobem de seguida i a un costat la cambra on dormia el matrimoni propietari. A continuació, sol trobar-se l'escala que permet l'accés a la planta alta i, finalment, trobem l'espai de la llar on es cuinava⁶ i menjava a l'hivern. La llar sempre està construïda a l'interior de l'habitatge, sense minvar el gros del mur portant de la façana lateral. El fumeral discorre per l'intradós d'aquesta façana, tant en planta baixa com en planta alta, per tal d'aprofitar-ne al màxim la calor als mesos més freds. La llar sempre està flanquejada per les prestatgeries del rebost i alguna de les parets laterals d'aquest espai acull el canterer. Alliberat del trànsit ocasional i convenientment netejat, l'espai passant central sovint tenia cadires i feia el paper de sala d'estar. Les dependències de la planta baixa del cos principal de la típica alqueria borrianenca poden estar ocasionalment connectades amb

⁵ Anomenem casa o alqueria a una mà aquella on, travessant-la des de la porta del carrer fins a la porta del pati posterior, trobem cambres i estances només a un costat. L'amplària estàndard de la casa al nucli urbà és de sis metres, i a les alqueries del terme és semblant. De la mateixa manera, anomenem casa o alqueria a dues mans aquella on, travessant-la d'igual manera, trobem cambres i estances a tots dos costats. L'amplària estàndard al nucli urbà és de nou metres, i a les alqueries del terme també és semblant.

⁶ A l'estiu i sempre que l'oratge ho permetia, era freqüent cuinar en bancs exteriors. Moltes alqueries borrianenques encara conserven aquests bancs que, sostrats o no, són un clar antecedent dels actuals paellers.

les estances d'altres volums afegits que poden proporcionar cambres addicionals o destinar-se a quadres.

La planta alta habitualment no està compartimentada (fig. 5) i la seua alçària no és tan generosa com la de la planta baixa (Del Rey, 2010: 159). Era l'espai on dormia la resta de la família o dels habitants de l'alqueria si no hi havia més cambres en la planta baixa.⁸ Aquest espai també es feia servir com a assecador, rebost o magatzem.

4. Els materials i sistemes constructius

Els fonaments de les alqueries del terme de Borriana solen estar fets amb els mateixos materials i sistema constructiu que els murs de càrrega sobre els quals s'haurà de construir, però amb un ample lleugerament superior per a transmetre les càrregues correctament al sòl argilós que caracteritza el territori. Els murs de càrrega coincideixen amb les quatre façanes del volum principal i amb les façanes de qualsevol edificació auxiliar o annexa. Solen ser de tàpia feta amb la terra argilosa dels voltants (Vegas i Mileto, 2011: 106) amb freqüent inclusió de pedres de tota mida que queden de manifest quan l'escorrentia de les pluges arrossega els ocasionals revestiments o les capes exteriors de la terra. La seua grossària, d'un mig metre, permet l'absència de contraforts. Els exemples més recents o que al seu moment van disposar d'un major pressupost presenten filades de rajola o, fins i tot, murs fets completament de rajola presa amb morter de calç amb les mateixes característiques descrites, però amb una mètrica lleugerament menor gràcies al millor comportament d'aquest material. Les obertures a l'exterior són limitades (fig. 6) i es resolen mitjançant arcs rebaixats de rajola ceràmica i elements a flexió en fusta en el cas de buits de menor dimensió (Del Rey, 2010: 16). Com és habitual en qualsevol arquitectura rural, les qüestions ornamentals són escasses i epidèrmiques, i es redueixen a ocasionals enfoscats, pintures o detalls ceràmics que solen emprar-se només a la façana principal (Del Rey, 2010: 17) i són més habituals en els panys per a dotar d'individualitat cadascuna de les alqueries que els componen (fig.

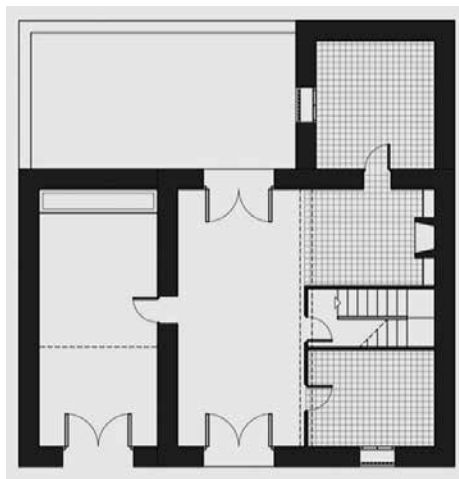

Figura 4. Plànol de distribució de la planta baixa de l'alqueria del Cuello.⁷

⁷L'alqueria del Cuello estava situada a la vora del camí d'Almassora, a dos quilòmetres del nucli urbà de Borriana. Construïda possiblement a les acaballes del segle XIX, va ser habitada per la família Rosell generació rere generació. El matrimoni format per Vicent Rosell i Assumpció Ortells va criar allí els seus tres fills: Assumpció, Elvira i Vicent. Atemorits pels freqüents assalts i incidents que es produïen als habitatges aïllats del medi rural als inicis de la Guerra Civil, en van tancar les portes i van buscar la seguretat del poble comprant-se una casa al carrer d'Entença. Acabat el conflicte bèl·lic només hi van tornar per passar-hi alguns estius. A principis dels anys vuitanta, arran del risc imminent de col·lapse de la façana nord, la seua neta i el seu marit van decidir enderrocar-la. És un exemple paradigmàtic d'alqueria borrianenca a una mà.

⁸S'ha de considerar que no era estrany que en una mateixa alqueria visqueren diverses famílies emparentades entre si, o bé els propietaris i els treballadors.

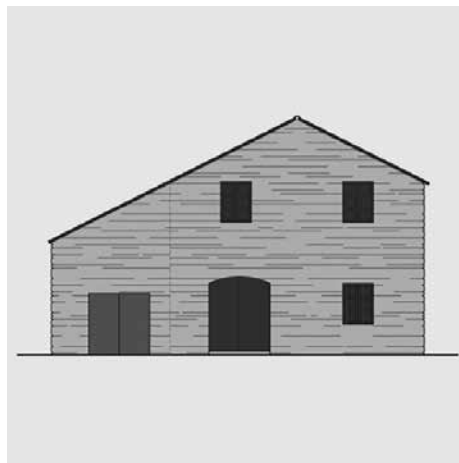
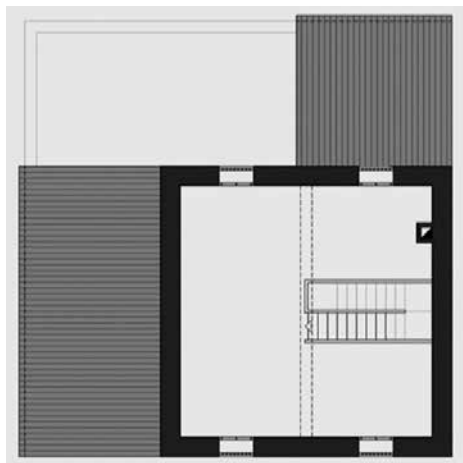

Figura 5. Plànol de distribució de la planta alta de l'alqueria del Cuello.

Figura 6. Façana principal de l'alqueria del Cuello.

3). A la nostra comarca aquests murs ocasionalment presenten socolades de pedra de Borriol o de pedra sorrenca roja d'Onda o Vilafamés (Bordils, 1998: 64).

El quadrat definit pels murs de càrrega es divideix en dues navades mitjançant una biga central de fusta, normalment de mobila,⁹ tant al forjat de terra de planta alta com al de coberta. Les biguetes en tots dos forjats també són de fusta, freqüentment de menor qualitat, disposades seguint el pendent de les cobertes (fig. 7). Els revoltos de rajola o canyís i guix recolzen sobre aquestes biguetes salvant intereixos¹⁰ amb una amplària típica d'uns quaranta o cinquanta centímetres tot i que, sorprenentment, en exemples més antics trobem distàncies majors (Del Rey, 2010: 16). Sobre l'entrebigat es disposava un llit d'argila de vegades enriquida amb calç sobre el qual es disposaven les teules. L'estructura de les balconades a la nostra comarca es resol fonamentalment amb ferro senzillament fos o bé forjat (Vegas i Mileto, 2011: 87) i amb entrebigat de taulells ceràmics presos amb morter de calç. Finalment, les escales són de volta catalana feta amb rajola massissa de pocs centímetres de gruix presa amb escaiola almenys en la seua primera fulla, sovint l'única.

Les teulades es materialitzaven amb teules mores d'argila normalment deixades caure en sec sobre la superfície inclinada de la coberta. El color més habitual a Borriana és el siena torrada (Bordils, 1998: 28), un marró pàl·lid que contrasta meritòriament amb el verd fosc dels tarongers i l'intens blau del cel de la Plana (Bordils, 1998: 63). Els ràfecs, necessaris per a evitar que la freqüent absència de revestiments arrossegara la terra dels murs, es resolien amb rajoles primes o amb teula múltiple.

⁹ La mobila no és cap espècie concreta. Normalment es tracta de fusta de pi melis o de roure que arribava a les nostres terres en vaixell des del port nord-americà de Mobile, situat a l'estat d'Alabama. L'etiquetatge d'aquest producte amb el nom del port d'origen i la valencianització del mot són l'origen del seu habitual nom, encara avui, per a designar qualsevol fusta antiga de gran qualitat.

¹⁰ S'anomena intereix la distància entre dues biguetes que ha de ser suportada pel revoltó o element d'entrebigat.

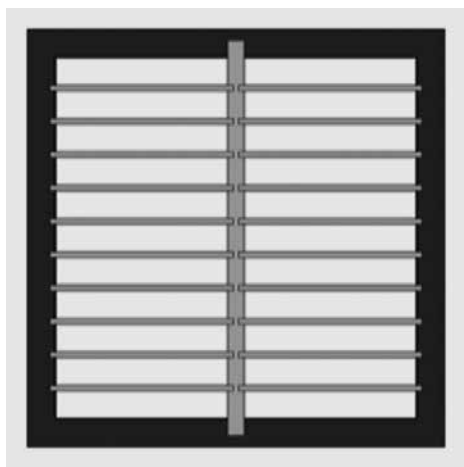

Figura 7. Estructura de la coberta del cos principal de l'alqueria del Cuello.

Aquestes mateixes rajoles massisses d'escàs gruix eren les que, col·locades de cantell, es feien servir per a materialitzar les distribucions interiors de la planta baixa (Vegas i Mileto, 2011: 106). Les portes i les finestres es feien de fusta de mobila amb color natural que anava variant a mesura que les peces envellien (Bordils, 1998: 64) i que amb el pas del temps acabava prenent una tonalitat semblant a la dels murs i cobertes. Les finestres eren freqüentment només fulles de fusta per a protegir i obscurir l'interior, i en el millor dels casos tenien vidres a l'exterior responent a la tipologia que coneixem com finestra catalana. A les alqueries borrianenques les reixes són fonamentalment funcionals i s'allotgen a l'interior del buit de la finestra, i són molt escassos els llocs on sobreixen del

plànol de façana, circumstància bastant habitual en comarques meridionals del territori valencià.

A l'interior, a la planta baixa els paviments seran de terra piconada o morter, tot i que la cambra, l'escala i el menjador freqüentment presenten paviments hidràulics o ceràmics (fig. 4). A la planta alta, estranyament trobarem paviment i sovint xafem directament sobre el morter o les taules de fusta de l'entrebogat.

5. La implantació al nostre territori

El drenatge de les marjals i les operacions d'esplanació desenvolupades al nostre terme municipal per tal de dedicar fins a l'últim pam al llavors fructífer conreu del taronger ens han deixat com a herència un paisatge absolutament homogeni amb poques excepcions, com ara el Clot de la Mare de Déu. Aquesta homogeneïtat en la distribució de les explotacions agràries es tradueix en una també homogeneïtat en la distribució de les alqueries que acollien aquelles i aquells que vetlaven pels conreus. Així doncs, trobarem alqueries per qualsevol racó del terme municipal de Borriana. Tot i això, és ben cert que, amb l'excepció de l'alqueria de Carabona, la Regenta i l'alqueria del Baró (fig. 8), els exemples de major grandària i millor conservats es troben a la meitat nord del nostre terme.¹¹

El cas més habitual d'alqueria és el d'una edificació totalment aïllada on vivia la família propietària de l'hort on se situa. El nostre terme també conserva nombrosíssimes construccions de semblants característiques però de menor mida i d'una sola planta destinades a l'emmagatzematge de ferramentes o l'acollida puntual de treballadors que necessitaven un lloc per a menjar o per a passar alguna nit, i que popularment es coneixen com alquerietes.

¹¹ La meitat nord del terme municipal de Borriana, especialment les partides que voregen el riu de Millars, presenta explotacions agrícoles i propietats de major extensió que les de la meitat sud, on el minifundi és molt més habitual.

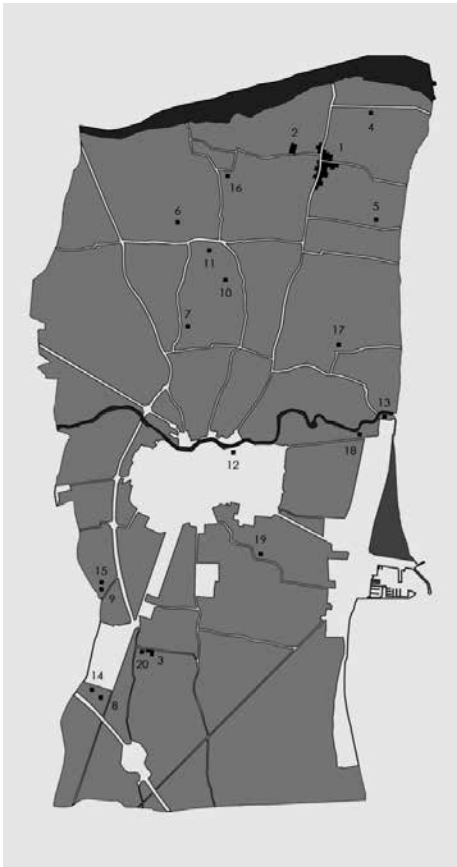

Figura 8. Plànol del medi rural del terme municipal de Borriana amb indicació de la posició de les agrupacions d'alqueries i conjunts edificats més rellevants, torres i ermites.

També és habitual trobar en algunes partides borrianenques polaritzacions d'alqueries, que arriben a agrupar-se formant panys, carrers o placetes enmig del terme. És el cas de les alqueries de Ferrer, situades a la meitat sud del nostre terme municipal, i les alqueries de Santa Bàrbara i el pany de Serra, situats a la meitat nord (fig. 9). Aquestes xicotetes aldees conserven avui en dia una salut envejable, especialment en el cas dels dos exemples septentrionals, i els seus propietaris les mantenen en perfecte estat, i passen allí llargues temporades que sovint excedeixen l'estiu. Aquests panys d'alqueries són el germen d'altres agrupacions totalment desvinculades del conreu de la terra, construïdes a partir de mitjans del segle xx i pensades estrictament per a passar l'estiu i fugir de la calor de la ciutat. És el cas d'alguns antics panys d'habitatges construïts a la zona de l'Arenal, la Malva-rosa i les Terrasses. En altres comarques valencianes, aquestes agrupacions d'alqueries van donar lloc a municipis tan rellevants com ara Alboraià, Algemesí, Burjassot, Canals, Catarroja, Mislata, Picassent, Puçol o Vinaròs. Altres, fins i tot, revelen en el seu nom el seu origen. És el cas de l'Alqueria d'Asnar i l'Alqueria de la Comtessa, a la província de València, o el nostre benvolgut municipi veí de les Alqueries.

Les primitives alqueries islàmiques sovint posseïen una torre que permetia els ocupants albirar el territori i defensar la plaça. Aquesta característica va ser heretada per diverses alqueries construïdes posteriorment a la conquesta cristiana afegint al seu rol d'habitatge de llauradors i colonització del territori la tasca defensiva. Al nostre terme són clars exemples d'aquesta casuística la torre de Carabona o la torre de Tadeo, entre altres (fig. 8). A l'edat moderna, aquestes alqueries fortificades evolucionaran cap al que anomenem alqueria senyorial, dotada de nombroses comoditats. Allí habitaven terratinents amb capacitat econòmica suficient per a llogar les persones que s'ocuparien de les seues explotacions agrícoles. A Borriana són clars exemples d'aquesta tipologia el Mas Quemado, la Regenta o l'alqueria del Baró, entre altres (fig. 8). Alguns d'aquests complexos es van reconvertir, disfressant les seues característiques originals i vinculació amb els conreus. El cas més conegut al nostre poble és el del Palaciet (fig. 8). Aquesta propietat, situada al camí de la Cantera, és fruit de la remodelació d'una antiga alqueria duta a terme poc abans

de la Guerra Civil i que ha arribat als nostres dies com un dels exemples més singulars del corrent casticista de l'època al territori valencià (Benito Goerlich, 1987: 362).

6. Problemàtica actual, possibilitats de futur i conclusions

La modernització dels mètodes d'explotació agrària i la generalització de l'ús de vehicles de combustió durant el segle xx ha anat fent innecessària la presència continua dels llauradors a les terres conreades (Mesado, 1991: 1987). Les alqueries van començar a presentar-se com una tipologia d'habitatge caduca per les seues dimensions i característiques de les seues edificacions auxiliars (Seijo, 1975: 187). La població rural va sentir que el nucli urbà els ofería habitatges amb millors estàndards com ara electricitat, aigua corrent, clavegueram, etc., i un accés més còmode i immediat a botigues, col·legis i altres serveis. L'abandonament gradual dels habitatges del medi rural, abans densament poblat, va propiciar la sensació d'inseguretat en les persones que inicialment hi havien decidit romandre, la qual cosa va motivar la marxa cap a la ciutat d'un gran percentatge d'aquestes per pura por. El cens del 28 de febrer de 1981 registrava un total de 1.081 alqueries al terme municipal de Borriana, les quals acollien tan sols 90 famílies, que es traduïen en només 282 habitants, un percentatge exigü de la població total del municipi a l'època (Mesado, 1991: 187). Viure al terme va tindre en certs períodes del segle xx connotacions negatives i, ocasionalment, va ser injustament relacionat amb la impossibilitat econòmica d'aquelles persones de mudar-se a la ciutat o amb un cert caràcter esquerp o marginal.

Els diferents plans generals que ha tingut la ciutat no van ajudar a millorar aquesta creença. Tots es referien al singular valor agrícola del nostre medi rural (Català, 1991: 484), però tots el delimitaven com a residu després d'haver detallat amb profusió el sòl urbà i el sòl urbanitzable. Tot i que el catàleg d'elements d'interès historicoartístic, arquitectònic i paisatgístic del Pla General de 1982 inclou nombrosos elements del nostre entorn natural, com ara les torres, ermites i algunes poques alqueries ressenyables, no hi ha cap protecció ni posada en valor d'aquesta tipologia de manera generalitzada. Aquests fets es repetiran en els plans i catàlegs posteriors, i propiciarán l'abandonament d'aquestes edificacions, el seu espoli i el seu deteriorament. Els danys seran freqüentment irreversibles en el cas d'aquelles alqueries que no s'habitaven amb periodicitat, ni encara que fora per passar un diumenge de Pasqua.

La creixent distància mental que s'ha creat entre els veïns i veïnes de Borriana i els camps que abracen la ciutat és més que palesa en les noves generacions. La ciutat creix, engolint un medi rural que li és sovint i malauradament aliè. La planificació urbanística ha tractat el nostre terme com un full en blanc sobre el qual es pot escriure com es desitge i tant com es desitge, sense la més mínima sensibilitat cap al caràcter del territori que es manipula (Cabrera i Fenollosa, 2014: 93). La desforestació ha sigut massiva i el patrimoni rural edificat a les zones sotmeses a PAI ha estat totalment devastat, fins i tot en zones que estaven previstes com a parcs i jardins i que posteriorment han acabat amb un disseny i un enjardinament absolutament mediocres (Cabrera i Fenollosa, 2014: 101).

Però, alguns exemples recents dibuixen un futur possible i optimista per a algunes de les alqueries del nostre terme. Molt estranyament, les persones que les trien com a opció habitacional continuada o temporal ho fan per a estar a prop de l'explotació agrícola, però també per a estar en contacte amb la natura i allunyar-se del bullici d'altres zones d'estiu

més populars i sorolloses són motius creixents. No hi ha dubte que molts exemples d'aquesta tipologia edificatòria podrien formar part de recorreguts docents i museístics, però el seu futur està clarament a recuperar el seu paper d'habitatge. Estem davant d'una tipologia suficientment resilient per a adaptar-se a moltes de les comoditats que es consideren hui en dia com a imprescindibles, i que poden posar-se així al servei d'opcions tan dràstiques com la neoruralitat o d'altres més convencionals, com el desig de gaudir de l'entorn natural i la climatologia amb què hem estat beneïts.

BIBLIOGRAFIA

- BENITO GOERLICH, D. (1987): «La Arquitectura de 1890 a 1940», dins MESADO OLIVER, N. (coord.): *Burriana en su Historia I*, Borriana, Magnífic Ajuntament de Burriana, 347-365.
- BORDILS, X. I S. SEVA (1998): *El color en la arquitectura tradicional valenciana*, València, Bancaja.
- CABRERA I FAUSTO, I. I E. FENOLLOSA FORNER (2014): «Urbanisme, arquitectura i patrimoni a la Borriana del canvi de Mil·lenni», *Anuari de l'Agrupació Borriana de Cultura*, 25, 93-110.
- CATALÀ LLOP, B. (1991): «Historia del Planeamiento Urbanístico de Burriana», dins MESADO OLIVER, N. (coord.): *Burriana en su Historia II*, Borriana, Magnífic Ajuntament de Burriana, 477-490.
- GARCÍA EDO, V. (1991): «Donaciones Reales y Cartas Pueblas de las Alquerías de Benihamer y Seca», dins MESADO OLIVER, N. (coord.): *Burriana en su Historia II*, Borriana, Magnífic Ajuntament de Burriana, 89-97.
- DEL REY I AYNAT, M. (2010): *Arquitectura rural valenciana*, Cabrera de Mar, Galerada, Serveis d'Edició i Traducció S.C.C.L.
- GUIXARD, P. (1987): «Los orígenes islámicos», dins MESADO OLIVER, N. (coord.): *Burriana en su Historia I*, Borriana, Magnífic Ajuntament de Burriana, 71-88.
- KOSANOVIĆ, S. i altres (2019): «A Study on the Sustainability of the Traditional Sirinić Houses in the Šar Mountain Region, the South-Western Balkans», *Sustainability*, vol. 11, núm. 17, 1-16.
- MARTÍNEZ MORELLÀ, V. (1951): *Castillos y fortalezas de la provincia de Alicante*, Alacant, Artes Gráficas Alicante.
- MESADO OLIVER, N. (1991): «Nuestro Campo y su Patrimonio Cultural», dins *Burriana en su Historia II*, Borriana, Magnífic Ajuntament de Burriana, 153-231.
- SANCHIS GUARNER, M. (1981): *La ciutat de València: Síntesi d'història i de geografia urbana*, València, Ajuntament de València.
- SEJO ALONSO, F. (1975): *Arquitectura alicantina. El "riu-rau", la masia, la alqueria, etc. La vivienda popular*, Alacant, Ediciones Biblioteca Alicantina.
- TORRENT FUERTES, K. I E. PLA VALL (1987): «Evolución Urbana», dins MESADO OLIVER, N. (coord.): *Burriana en su Historia I*, Borriana, Magnífic Ajuntament de Burriana, 315-345.
- TORRENT FUERTES, K. I E. PLA VALL (1991): «Evolución de la Población en la Edad Moderna», dins MESADO OLIVER, N. (coord.): *Burriana en su Historia II*, Borriana, Magnífic Ajuntament de Burriana, 275-298.
- VEGAS, F. I C. MILETO (2011): *Aprendiendo a restaurar. Un manual de restauración de la arquitectura tradicional de la Comunidad Valenciana*, València, Colegio Oficial de Arquitectos de la Comunidad Valenciana.

BIONOTA

Ivan Cabrera i Fausto (Borriana, 1974). Arquitecte per la Universitat Politècnica de València en 1998 i doctor per la mateixa institució el 2017, és professor titular del Departament de Mecànica dels Medis Continus i Teoria d'Estructures també d'aquesta universitat des de 1999 i director de l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura des de 2016. L'any 2010 va ser professor visitant a l'Illinois Institute of Technology

de Chicago i en 2013 va rebre el Premi d'Excel·lència Docent del Consell Social de la UPV i de la Conselleria d'Educació, Cultura i Esport de la Generalitat Valenciana. Actualment és el president de la Conferència d'Escoles d'Arquitectura d'Espanya. Coordina la seua tasca docent amb el treball com a arquitecte al seu estudi de Borriana.

ivcabfau@mes.upv.es

Ernesto Fenollosa Forner (Almenara, 1966). Arquitecte per la Universitat Politècnica de València en 1991 i doctor per la mateixa institució el 2010. És professor titular del Departament de Mecànica dels Medis Continus i Teoria d'Estructures d'aquesta universitat des de 1994 i cap d'estudis de l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura des de 2016. Coordina la seua tasca docent amb el treball com a arquitecte al seu estudi de València que comparteix amb Liliana Arguedas Reula.

efenollo@mes.upv.es

Begoña Serrano Lanzarote (Argamasilla de Alba, 1965). Arquitecta per la Universitat Politècnica de València en 1992 i doctora per la mateixa institució el 2004. És professora contractada doctora del Departament de Mecànica dels Medis Continus i Teoria d'Estructures d'aquesta universitat valenciana des de 1998. Compagina la tasca docent amb la de recerca i innovació com a directora de l'Institut Valencià de l'Edificació. L'any 2008 va ser professora visitant a la Università degli Studi di Firenze, i els anys 2016 i 2019 a la Università de la Sapienza di Roma. Va rebre el premi al millor projecte de recerca competitiu europeu del programa INTERREG –MED en 2015, un altre al millor article científic en un congrés internacional sobre rehabilitació en 2015 i el Premi d'Honor d'Arquitectura de l'Ajuntament de Pedreguer en 2019.

aperslan@mes.upv.es

Ricardo Perelló Roso (València 1965). Arquitecte per la Universitat Politècnica de València en 1991, màster en Restauració Arquitectònica per la Universitat Politècnica de Madrid i doctor novament per la Universitat Politècnica de València el 2014. És professor titular del Departament de Mecànica dels Medis Continus i Teoria d'Estructures d'aquesta universitat des de 1996. Compagina la tasca docent amb el treball professional com a arquitecte a l'estudi que comparteix a València amb Marina Sender, Manuel Giménez Ribera i Albert Albelda.

rperello@mes.upv.es

Travesses d'aigua al terme de Borriana: de la toponímia a la hidronímia

JOAN R. MONFERRER DAUDÍ (joan.monferrer@uji.es)
Universitat Jaume I

Introducció

Conèixer el nostre entorn és, potser, un dels primers reptes que ens hauríem de plantejar com a ciutadans, com a aprenents i com a ensenyants. Sobretot, davant d'un món globalitzat en què tenen més importància les coses d'altri que no les nostres, pel simple fet de pertànyer a una societat i a una cultura minoritzada que no té visibilitat. De què ens serveix conèixer accidents geogràfics d'arreu del món si no coneixem el nostre terme. Està molt bé visitar la Patagònia o les cascades del Niàgara, però encara està millor visitar les goles del Millars, la Bota o l'Estany de la Vila, que els tenim a casa nostra i són nostres, o saber, simplement, que el Millars desemboca a Borriana.

Tot i que aquest article tracta aspectes referits a la toponímia del terme de Borriana, ens centrarem, principalment, en la hidronímia o nom de les séquies, però també farem referència a algunes partides o camins del terme de Borriana, pel fet que no podem separar les referències toponímiques en la hidronímia. No entrarem en altres aspectes, com ara el dret i les particions o repartiment de l'aigua del Millars entre els pobles de la Plana, ni sobre qualsevol altre aspecte que no tinga una relació directa amb el motiu d'aquest estudi-assaig. Així, doncs, nosaltres recollirem l'aigua des del pantanet de Santa Quitèria i l'acompanyarem fins a la mar, tot fent una passejada per les séquies i braçals del terme de Borriana.

La hidronímia local denota certament una llarga història i tradició en el sistema de reg del terme de Borriana i així ho demostren algunes formes arcaiques que trobem en el nom de les séquies més importants i en els noms comuns de la major part del sistema de reg i d'algunes séquies terminals. Per una altra banda, una complicada xarxa de canals per fer arribar l'aigua a cada racó del terme municipal des de fa molts segles fa del nostre sistema de reg un sistema ric i complex, també en el nom de les séquies.

Aquest treball, i d'altres que arribaran posteriorment, sobre la toponímia del terme de Borriana, són un homenatge a mon pare, Pepe Monferrer, al meu avi, Lleonardet Daudí, i a tots els meus avantpassats que han treballat i han viscut de la terra al llarg de moltes generacions. Alhora, vol ser també un homenatge al meu poble i a la seua gent, amb l'estudi i l'anàlisi de les seues arrels, perquè qui no coneix i reconeix la seua història i les seues arrels difícilment podrà furnir un futur profitós.

Finalment, vull agrair la col·laboració de les persones lligades al món agrari local i del Sindicat de Regs que m'han ajudat a resoldre diversos dubtes relacionats amb l'estudi toponímic, especialment, Jorge Blasco. També voldria agrair la col·laboració desinteressada d'aquelles persones que m'han cedit part del seu temps per aclarir alguns dubtes.

1. Riu avall

«Tradicionalment, tota l'aigua utilitzada per la Comunitat –de regants de Borriana– era derivada del **Millars** per mitjà de l'**assut** de Burriana. En l'actualitat, l'assut continua fent eixa funció, però el més habitual és que l'aigua arribe a l'assut per **un canal** –canal cobert conegut com canal Vicent Serra– que la porta del **pantanet** de Santa Quitèria, un xicotet embassament de regulació de 200.000 m³, en funcionament des de 1983, que acumula l'aigua desembassada del **Sitjar** i permet que Borriana, Castelló i Almassora no hagen de regar de nit.» (Garrido i Vicent, 2010: 135)

Ja tenim l'aigua a l'**assut de Borriana**, en terme de Vila-real, i des d'ací començarem la descripció toponímica de les séquies que escamparan l'aigua pel nostre terme. L'assut acumula l'aigua que li arriba pel riu i pel canal que ve de Santa Quitèria. A més de la **resclosa**, les instal·lacions consten d'una vivenda per a l'**assuter** –actualment, amb l'automatització de les comportes de l'assut, ha desaparegut la figura d'assuter i és un zelador qui fa alguna de les funcions que feia l'assuter– i d'una caseta de **comportes**, des d'on es controlaven les comportes que regulen l'abastiment d'aigües als termes de Borriana i Nules a través de la **séquia de Borriana** o **séquia Major**.

«Després de l'assut, la séquia de Borriana transcorre paral·lela al Millars, pel seu marge dret, durant poc més de dos kilòmetres. En aquest tram que transcorre pel terme municipal de Vila-real i va ser revestit l'any 1931, no existeix la possibilitat de regar, perquè va encaixat. Quan arriba al terme municipal de Borriana ja ha guanyat altura suficient per a poder abandonar el riu, fa un gir de 90° i pren la direcció NE-SW.» (Garrido i Vicent, 2010: 147)

Abans d'arribar al partidor, ja en terme de Borriana a vora carretera d'Almassora, la séquia Major fa la primera cessió d'aigua a través de l'**ull de les Forques** que forneix d'aigua dos **braços**, la **Forca de Vora Riu** i la **Forca de Vora Camí**, els sobrants vessen a través d'un **derramador** a la séquia de la **Moleta** i a la séquia del **Molinou**.

A un centenar de metres de l'ull de les Forques, la séquia Major es divideix en tres braços en el **partidor Major**: la séquia **Jussana** ('la de baix') que rega el terme de Borriana del riu de Millars al riu Sec, la séquia **Sobirana** ('la de dalt') que rega la resta de terme, des del riu Sec fins al terme de Nules, i la séquia de **Nules** que s'endú l'aigua per al reg del terme de Nules.

1.1. La Jussana

La séquia **Jussana** té quatre drets o regs: 1. **Molinou**, 2. **Terços de Matella i de Palau**, 3. **Matella** i 4. **Palau**. En passar el partidor major, molt a prop, la séquia Jussana es divideix en la **séquia del Molinou** i la **séquia comuna de Palau i Matella**.

- La séquia de **Molinou**, per la seua banda, té quatre drets o regs: 1. **parada de Miralles**, 2. **presa de Serra**, 3. **reg de dia** i 4. **reg de nit**. La **parada de Miralles** rega les seues terres afectades. La **presa de Serra** (o **séquia de Santa Bàrbara**) distribueix l'aigua entre el **braçal de la Moleta**, el **braç de Serra**, que alhora les distribueix entre el **braçal de Serra** i la **fillola de Serra** (o **Pardaler**), i el **braç de Vinyes**, que més endavant se subdivideix en el **bracet de Vinyes** i el **braçal de Vinyes**. El **reg de dia** repartia l'aigua de la séquia del Molinou des de l'exida del sol fins a la posta

entre els braçals: **Terços del Molinou**, les tres **Filloles del Molinou** (1. fillola del **Masquemado**, 2. fillola del mig i 3. fillola del camí de la Mar de Vila-real) i les filloles de **Mitjà del Molinou** (1. fillola del **Llargo**, 2. fillola de **Guernieta**, 3. fillola de **Sorongo**, 4. fillola de **Fernando Badia**, 5. ull de la **Torre d'Uclés** (que se subdivideix en el braçal del **Gual Reial** i la séquia de la **Torre d'Uclés**), 6. fillola del **Tender**, 7. fillola de **Peixeta**, 8. fillola de **Borriolet** 9. ull de la **Figuereta**, 10. ull de l'**Estudiant**, 11. fillola del **Racó**). El reg de nit repartia l'aigua de la séquia del Molinou des de la posta del sol fins a l'exida del sol pel mateix partididor entre les filloles del braçal Mitjà de Molinou següents: 12. filloleta de **Monsonís**, 13. filloleta de la **Camiseta**, 14. filloleta de **Ríos**, 15. filloleta de **Montoia**, 16. filloleta de la **Granja**, 17. fillola del **Català**, 18. filloleta de **Boix**, 19. fillola d'**Hipòlit Montoia**, 20. filloleta de les **Palmeretes**, 21. filloleta de la **Pajaron**, 22. ullet del **Palomar**, 23. fillola dels **Freres**, 24. fillola dels **Corders**, 25. fillola del **Molí de l'Arròs**, 26. alters de la **Granja** i 27. alter de **Monsonís**). En l'actualitat, amb la construcció del pantanet, ha desaparegut el reg de nit i ara només es rega de dia, tant les zones que es regaven pel reg de dia com les que es regaven pel reg de nit.

- El segon dret o reg de la séquia **Jussana** és per al tram **comú** de la séquia de **Palau i Matella**, que reguen els **terços de Matella i Palau**; a través de dos ulls s'abasteixen d'aigua les séquies del **primer terç de Palau i Matella** i el **segon terç de Palau i Matella**, el reg és de dia i no s'obri el segon ull fins que no ha acabat el primer.
- El tercer dret o reg de la séquia **Jussana** és per a la séquia de **Matella**. Després del tram comú de Palau i Matella, la séquia de Palau se separa de la de Matella a través d'un partididor. Des d'ací, la séquia de **Matella** rega les terres fins a la mar a través d'una ramificació de séquies que inclou les filloles següents: 1. fillola del **Racó**, 2. fillola del camí la **Mar de Vila-real**, 3. fillola dels **Alters**, 4. fillola **Sorda**, 5. fillola de **Soriano**, 6. fillola de la **Torre**, 7. fillola de **Marlaco**, 8. fillola dels **Ullets**, 9. fillola del **Volantí**, 10. ullet del **Soldat**, 11. portell dels alters de **Lozano**, 12. portell dels alters de **Montoliu**, 13. fillola de les **Secretàries**, 14. fillola de **Santa Pau**, 15. fillola dels **Tumbets**, 16. comunet de **Sales**, 17. ullet de **Palomar**, 18. filloleta del **Cabeçol**, 19. fillola de **Batxitxa**, 20. alters d'**Eulàlia Monsonís**, 21. alters de **Perelló**, 22. fillola de **Monsonís** i 23. fillola dels **Moliners**.
- El quart dret o reg de la séquia **Jussana** és per a la séquia de **Palau**. Com hem dit adés, les séquies del Palau i Matella se separen per un partididor després del tram comú. Té reg de dia i reg de nit, tot i que en l'actualitat ambdós regs es fan de dia. El **reg de dia** es divideix en quatre torns. El **primer torn** comença en el camí de la Mar de Vila-real i acaba en el camí vell de Vila-real, i abasteix les filloles següents: 1. fillola de **Messeguer**, 2. fillola del **Tongo**, 3. fillola del **Mono**, 4. fillola de la **Carrasqueta**, 5. fillola del **Pardaler**, 6. ull del **Cedre**, 7. fillola d'**Oliveros**, 8. fillola de les **Serafines** (o de **Ríos**), 9. fillola de **Vergadà**, 10. ullet de **Font**, 11. fillola de **Victorianet**, 12. fillola de **Serreta** (o de la **Pardalera**) i 13. alter de **Franch**. El **segon torn** abasteix els ulls següents: 1. ull del **Magraner**, 2. ull del **Tol**, 3. ull del **Pont**. El **tercer torn** rega a través de l'**ull del Rajolar**, l'**ull del Cementeri** i la fillola de l'**Almenara**. El **quart torn** distribueix l'aigua, primer, a la **parada del Riu** i, després, a través del **braç de Vora riu** a 1. la **parada de Ríos**, 2. la **parada de Montsó**, 3. fillola de **Montoliu**,

4. fillola del Notari, 5. fillola de Ximet el Ros, 6. fillola del Forn de la Calç i 7. fillola del camí la Clossa; i a través de la fillola de Baix reparteix a 1. la fillola de Llopis de Burgada, 2. fillola del Pènic i 3. ullet de Pere Blai. El reg de nit arreplega l'aigua de la séquia del Palau i la du a l'ull del Baró, que desaigua al riu després del pont del camí de les Salines.

1.2. La Sobirana

Després del **partidor major** que separa la séquia Jussana de la Sobirana, la séquia Sobirana té quatre comportes instal·lades en la casa de comportes a vora carretera d'Almassora. De les quatre, les dos de baix són per a la **séquia Sobirana** i les dos de dalt per a la **séquia de Nules**. La séquia Sobirana també es coneix com la **séquia de la Tanda**, potser perquè fins a finals del segle XIX era la séquia que abastia el terme de Borriana, al sud del riu Sec, i el terme de Nules, per tant, donava tanda (torn d'aigua) alternativament a Borriana dotze dies i a Nules sis dies, quan Nules no tenia séquia pròpia. Actualment, com hem vist més amunt, la Sobirana només rega la zona sud del terme de Borriana, des del riu Sec fins a la ratlla de Nules.

Per a l'aprofitament del torn de tanda de Borriana (dotze dies) s'establien dos torns: la tanda d'Horta (nou dies) i la tanda de Cap de terme (tres dies). La **tanda d'Horta** rega des del primer torn del **Mitjà de la Tanda** fins a l'**ull del Pont**. La **tanda de Cap de terme** rega des de l'**ull del Caràmit** fins al **desaigüe del Fleix**.

- En la **tanda d'Horta** s'inclouen dos drets o regs: el del **Mitjà** i el d'**Horta**.

El **Mitjà de la Tanda** rega en dos torns, *el primer torn* inclou: 1. **portell de Tomaques**, 2. **ull del Manyà**, 3. **portell de Ribera**, 4. **portell de Ramos**, 5. **portell de l'Homenet**, 6. **ull del Tongo**, 7. **portell de Carda**, 8. **ull de Llop**, 9. **portell de Llop**, 10. **ull de Medrano**, 11. **portell de la Bessona**, 12. **portell del Molí Cremat**. *El segon torn* distribueix a: 13. **ull del camí de Vila-real**, 14. **ull de Calero**, 15. **ull de la Muda**, 16. **ull de l'Olivereta**, 17. **ull del Gitano**, 18. **ull de Pont Corrent**, 19. **ull del Cedre**, 20. **portell de Mallola-1**, 21. **portell de Mestre**, 22. **portell de Ros**, 23. **ull de Pixagorres**, 24. **portell de Mallola-2**, 25. **portell de Quaresma**, 26. **portell de Candau**, 27. **ull de Campets**, 28. **ull del Toll**, 29. **ull de Panissares** (o de la Sanguina), 30. **portell del Molí de Palos**.

El dret o reg d'**Horta** reparteix l'aigua a: 1. **ull del Molí**, 2. **ull de Canyaret**, 3. **ull de l'Ereta**, 4. **ull del Secanet**, 5. **ull de Tirado**, 6. **ull del Braç**, que rega l'**Horta del Braç**, **Carabona** i la **Regenta**, 7. **ull d'Hortolans**, 8. **ull de Nicolau**, 9. **portell de l'Hospital** (o **Farinera**), 10. **ull de la Vila**, 11. **ulls del Finello**, que assorteix d'aigua tres braçals, 11a. **braçal del Convent**, 11b. **braçal del Mig** i 11c. **braçal de l'Eccehomo**, 12. **ull de Vinaralls**, 13. **ull de la Bosca**, 14. **ull del Polaco**, 15. **ull del Rovellat**, amb dos braçals **Eccehomo** i **Ponent**, 16. **ull del Pont**.

- La **tanda de Cap de Terme** abasteix d'aigua 10.229 fanecades i 90 brases a través de diversos ulls. Comença per l'**ull del Caràmit** que té un tram comú anomenat **Caràmit comú** d'on naixen l'**ull de la Figuereta**, **ull de Pere Monsonís**, **ullet de González** (o de **Burgaleta**) i la **fillola de Bessa**. Més endavant, en arribar al camí de les Tancades, es divideix en dos braçals, **primer braç del Caràmit** amb les filloles: **fillola del Toro**,

fillola de Pepet d'Aín, fillola del Racó, fillola de Pere Monsonís, fillola dels Petits i fillola de Carbonell, desaigua a la mar per la **gola del Caràmit**. El **segon braç del Caràmit** té les filloles: **fillola de Montoliu, fillola del Calb i fillola de Carles i Pepeta**, desaigua al **Rajolí** de la senda de l'Ullal.

Després de l'ull del Caràmit, en la tanda de Cap de Terme trobarem l'**ull del Marsanac** i després l'**ull de Llombai** que amb 33 filloles «és la més llarga de les séquies secundàries del terme de Borriana, amb 4.610 m» (Garrido i Vicent, 2010: 307) entre les filloles trobem: la **fillola de Peret, fillola de Vila, fillola de Marcelo, fillola de Barraques, fillola de Sardina, fillola de Varella, fillola de Fogassa, fillola del Millonari, fillola de Cervereta, fillola del marge de Conde, fillola de la Vela, fillola del Surdo, fillola del Mecànic, fillola de la Redona, fillola de Sabre, fillola del Coso, fillola de Botero, fillola de la Miralles, fillola de Teodoro, fillola de Patricio, fillola de la Canya, fillola de Monsonís, fillola de Mingarro-1, fillola de Mingarro-2, fillola de la Gilda i fillola del Saurino**.

Més endavant tenim l'**ull del Fuster**, que travessa l'actual carretera de Nules i es divideix en tres braços: la **fillola de la Gallina, la fillola del Mig i la séquia de l'ull del Fuster**. Després de l'ull de Fuster, en la tanda de Cap de Terme trobarem l'**ull del Fleix (freixe)**. El primer tram, **Fleix comú**, rega els sis marges: **marge de les Alqueries del Ferrer, marge del Xop, marge de Monfort, marge del Rajolar, marge del Finestró, marge del Garroferar**. Més endavant, la séquia de l'**ull del Fleix** es divideix en dos braços per un partidor que comença amb un tallamar. **Fleix 1r braçal**, el de dalt, és la séquia **Mitjana** i el **Fleix 2n braçal** és la **fillola de Benitxola** i assorteix d'aigua el **marge d'Elies** i el **marge del Palmerar**. La tanda de Cap de Terme encara abastirà l'**ull de Carabona, ull de la Conillera, ull de Carronya, ull del Trencat (o del Rajolar), ull del Canó, ull de la Caseta i ull de Varetà**.

Pel que fa a les goles, eixides de les séquies per a desaiguar a la mar, a més de les **goles del Millars**, trobem la **gola de l'estany Llarguer, gola de Mossèn Vicent, gola del Marjalet, gola de l'estanyet de Colombrí, gola de l'ull de la Vila, gola del Rajolí de la Malva-rosa, gola del segon braçal del Finello, gola del Rovellat, segon braçal, gola de Barruguer, gola del Caràmit, i la gola Nova**.

2. La hidronímia

La hidronímia forma part de la toponímia, si bé fa referència al nom de les séquies i, en general, de les conduccions d'aigua. Per tant, farem servir el terme hidronímia, però també farem servir el terme toponímia com a hiperònim d'hidronímia o quan fem referència a topònims que designen camins o partides del terme.

El nom de les séquies, igual com la toponímia rural o urbana, està format per un nom comú que defineix el tipus de canalització que és (més important o més gran i més menuda o ramals mitjans o finals) i per un nom propi que la identifica, independentment de la procedència del nom. Per a explicar el nom de l'entramat del sistema de reg del terme de Borriana, parlarem primer del nom comú o genèric que solem trobar en la part inicial de l'hidrònim, i després classificarem els noms propis segons les característiques que permeten agrupar-los.

2.1. El nom comú

Considerem com a nom comú la primera part de l'hidrònim que fa referència al tipus de canalització o jerarquia, segons el nivell de ramificació, o a la manera de recollir l'aigua de la séquia anterior. La primera séquia que trobem és la **séquia Major** o **séquia de Borriana**, que en arribar **al partidor principal** distribueix les aigües de la séquia Major entre la **séquia Jussana** i la **séquia Sobirana**, que travessarà la casa de comportes per a distribuir l'aigua de la Sobirana entre la **séquia Sobirana** o **la Tanda** i la **séquia de Nules**.

Així, parlem de **séquia** per a referir-nos a les canalitzacions principals de la xarxa de reg. La resta de séquies que naixen a partir de la ramificació de les principals usaran altres noms i només faran servir el nom 'séquia' en sentit genèric, com a sinònim de canalització o rec. Les primeres divisions se solen anomenar **braç** o **braçal**, i les segones **fillola**. Per tant, de la **séquia** naix un **braç** (o **braçal**) i del braçal, **filloles**. En el cas de les séquies del Molinou, de Palau i de Matella, s'anomenen séquies perquè substitueixen ben prompte el topònim de la séquia Jussana.

El cas d'**ull** i **portell** està relacionat amb la manera com es desvia l'aigua des de la séquia per on corre a una altra de nivell inferior per ramificació. L'aigua corre pel caixer de la séquia, es considera caixer el llit de la séquia i, també, cada paret lateral. L'**ull** és un forat, més o menys redó, de mida variable segons el cabal que se li dona a la séquia que naix de l'ull, fet originàriament en una llosa de pedra situada en la part baixa del caixer lateral per on volem desviar l'aigua. Antigament, alguns, estaven folrats de bronze per evitar-ne el desgast que podia produir-se que, alhora, provocaria un augment del cabal d'aigua. El **portell** és una obertura rectangular feta a la part superior del caixer i tancada amb una llosa d'obra que, de vegades, se substitueix per una planxa de ferro i actualment també de fibra.

Un **gual** és un pas d'aigua amb poca profunditat per on es pot travessar sense dificultat. També es considera gual la séquia o conducció on desguassen les escorrenties del reg d'un determinat tros. La **palafanga**, per la seua banda, és una canalització o séquia per on s'escorre l'aigua d'una zona d'aiguamolls; a Borriana trobem aquests topònims bàsicament a la zona del camí del Marjalet pròxima a la mar. **Sequiol**, d'acord amb la definició dels diccionaris, és un diminutiu de séquia, per tant, una séquia menuda; però, a Borriana, fem servir sequiols amb el sentit de 'palafanga' per a les canalitzacions de la zona d'aiguamolls que coneixem com **la marjal**, al sud-est del terme municipal.

Convé puntualitzar, en referència a les definicions que hem reproduït en el glossari, alguns noms comuns que apareixen en les denominacions generals de les séquies, com ara, l'adjectiu **comú**, que s'empra per a denominar els trams compartits per dues séquies abans de dividir-se. El **marge** fa referència als límits d'una propietat o d'un espai físic, però també és el nom que reben les filloles que hi ha per la zona del camí del Marge. Un **terç** és una séquia, o porció de reg, que distribueix la tercera part de l'aigua que li correspon com a dret o reg del total de la que du la séquia que l'abasteix. Un **derramador** és una obertura en la part superior del caixer lateral d'una séquia que permet abocar-ne l'aigua sobrant en una altra per tal d'aprofitar-la en cas d'excés. Les **escorrenties** són les aigües que es filtren i vessen a un rec, gual o **desaigüe**, que les arreplega i les canalitza per a reaprofitar-les o per a abocar-les al riu o a la mar.

El cas de **la Bota** és, si més no, un cas curiós, perquè es tracta d'una solució d'enginyeria per a travessar el riu Sec amb un sistema semblant a un sifó, en el qual la séquia Sobirana passa a l'altra banda de riu soterrada, i en la part del llit del riu queda com si fora una cisterna (o bota). Antigament, el pas del riu es feia en superfície i cada volta que venia una riuada calia reparar la séquia Sobirana, una cosa semblant al que avui en dia passa amb la passarel·la de l'Estany de la Vila o Clot de la Mare de Déu.

Cal distingir la diferència de sentit entre parada i presa. La primera, **parada**, suposa la interrupció del curs de la séquia per tal de desviar-la a una altra séquia, habitualment amb posts de fusta o fibra. La **presa**, per contra, suposa una retenció de l'aigua en un punt de més capacitat per a, posteriorment, distribuir-la segons els drets i les necessitats.

Els **alters** són zones del terme més altes que requereixen una atenció especial perquè el sistema de reg tradicional a Borriana és el **reg a manta**, que inunda els horts i funciona per decantació, del cap de dalt de l'hort al cap de baix, on s'escorren els sobrants. Tot i que el terme de Borriana sembla pla, en realitat no ho és, i cal fer arribar l'aigua a tot el terme, als alters també. Per cert, quan parlem de dalt i baix, no parlem de nord i sud, sinó de més allunyat de la mar (dalt) i de més a prop de la mar (baix); així, una persona que va del Grau a Borriana, 'puja al poble', i una que va de Borriana al Grau, 'baixa a la mar'.

Finalment, les **goles** són les eixides de les séquies que desguassen a la mar, bé amb aigua sobrant del reg o bé amb aigua de pluja, especialment quan les pluges són importants, per això convé tindre-les sempre ben netes i no tapar-ne cap, com ja s'ha fet en algun cas. El **Rajolí** és un cas ben curiós de séquia, semblant a un sequiol o palafanga; està situat en paral·lel i molt a prop de la mar en les zones d'aiguamolls, les marjals, el port i la Malvarosa i en la partida de Sant Gregori. La funció principal del Rajolí és mantindre un nivell d'aigua, freàtic o en superfície, adequat als aiguamolls, recollir les escorrenties i vessar-ne l'excés a la mar a través de les goles.

En aquest apartat també convé fer referència a l'ús del diminutiu per a indicar jerarquia o grandària, així tenim **fillola**>**filloleta**, **braç**>**braçal**>**bracet**, **ull**>**ullet**, **comú**>**comunet**, **Rajolí**>**Rajolinet**, entre d'altres. Cal indicar que fillola (fill) i rajolí (raig) ja són diminutius, però les paraules de què depenen tenen un sentit diferent. En el cas de séquia i sequiol, com ja hem vist, tot i que la segona és inicialment un diminutiu de la primera, nosaltres la usem amb un sentit diferent ('palafanga').

2.2. El nom propi

El nom propi és la part de l'hidrònim que identifica el lloc on se situa la séquia o conducció del reg. Les principals s'identifiquen per l'adjectiu, **Major**, que indica el rang de principal, o pel topònim del poble, també anomenada **séquia de Borriana** perquè du l'aigua que rega tot el terme, igual com la **séquia de Nules** és la que du l'aigua al terme de Nules. En el segon nivell, les séquies principals es defineixen per dos adverbis de lloc habituals en la llengua antiga, però poc freqüents en l'actualitat, senyal de l'antiguitat del sistema de reg de Borriana: la **séquia Sobirana**, la séquia de dalt, i la **séquia Jussana**, la séquia de baix. En el partidor principal, la séquia que està més a prop de la mar és la séquia Jussana, 'la séquia de baix', que rega el terme

de Borriana des del Millars fins al riu Sec de Betxí, i la séquia que està al costat més allunyat de la mar és la séquia Sobirana, 'la séquia de dalt', que rega el terme des del riu Sec fins al terme de Nules.

En aquest punt voldríem remarcar l'ús del nom **Tanda** en substitució de **Sobirana**. La paraula 'tanda' és sinònima de 'torn', per tant, aplicada a l'agricultura significa 'torn de regada'. La séquia Sobirana, durant molts segles, ha distribuït l'aigua entre la part sud del terme de Borriana 2/3 (12 dies de 18) i el terme de Nules 1/3 (6 dies de 18), de manera que alternava les tandes, la tanda de Borriana i la tanda de Nules. La séquia Sobirana és la séquia que duia les tandes, per tant, la séquia és coneguda principalment pel substantiu comú tanda, **la Tanda**, tot i que en els documents apareix bàsicament la denominació séquia Sobirana.

El complement del nom apareix especificant el nom propi quan cal distingir-ne més d'un, per exemple, en el cas de les Forques, en què en trobem dos: la **Forca de Vora Riu** i la **Forca de Vora Camí**.

Quan parlem de **reg de dia** i **reg de nit** són drets històrics de reg que només permeten regar o de dia o de nit. En l'actualitat, amb la construcció del pantanet de Santa Quitèria ja no hi ha reg de nit, tot el reg es fa de dia, i les séquies que tenien reg de nit es reguen, per torn, després de les que els corresponia reg de dia. Igualment, quan es parla de **tanda** d'Horta o **reg** d'Horta també són drets de reg que fan referència a la distribució de l'aigua i no a la toponímia de les séquies.

Classificació del nom propi dels hidrònims

A continuació, hem assajat una classificació dels noms propis dels hidrònims segons la procedència, tot i que en alguns casos els hem classificat en més d'un apartat per les seues característiques.

- *Partides i camins del terme (topònim)*

ull de les Forques, fillola del Masquemado, fillola del camí de la Mar de Vila-real, presa de Serra, braç de Serra, séquia de Santa Bàrbara, fillola de Serra, séquia de Matella, fillola de Santa Pau, ull del (camí del) Cedre, filloleta del Cabeçol, fillola del camí la Closa, ull del Caràmit, ull del camí de Vila-real, ull d'Hortolans, ull de la Vila, ulls del Finello, braçal de l'Eccehomo, ull de Vinaralls, ull de la Bosca, ull del Rovellat, Caràmit comú, primer braç del Caràmit, gola del Caràmit, segon braç del Caràmit, ull de Llombai, marge de les Alqueries del Ferrer, ull de Carabona, gola del Marjalet, gola de l'ull de la Vila, gola del segon braçal del Finello, gola del Rovellat.

- *Llinatges, malnoms i renoms (antropònim, àlies, sobrenom, oficis o oficions)*

– *Llinatges i noms propis*: parada de Miralles, braç de Vinyes, bracet de Vinyes, braçal de Vinyes, fillola de Guernieta, fillola de Fernando Badia, séquia de Palau, filloleta de Monsonís, filloleta de Ríos, filloleta de Montoia, fillola d'Hipòlit Montoia, filloleta de Boix, ullet de Palomar, alter de Monsonís, fillola de Soriano, portell dels alters de Lozano, portell dels alters de Montoliu, comunet de Sales, alters d'Eulàlia Monsonís, alters de Perelló, ull de Nicolau, fillola de Monsonís, fillola dels Moliners, fillola de Messeguer, fillola de les Serafines (o de Ríos), fillola de Vergadà, ullet de Font, fillola

de Victorianet, fillola de Serreta, alter de Franch, ull del Tol, parada de Ríos, parada de Montsó, fillola de Montoliu, fillola de Ximet el Ros, fillola de Llopis de Burgada, ull de Tirado, fillola del Pènic, ullet de Pere Blai, portell de Ribera, portell de Ramos, portell de Carda, ull de Llop, portell de Llop, ull de Medrano, ull de Calero, portell de Mallola-1, portell de Mallola-2, portell de Mestre, portell de Ros, portell de Candau, ull del Marsanach, ull de Pere Monsonís, ullet de González, braçal del Gual del Real, fillola de Bessa, fillola de Pere Monsonís, fillola dels Petits, fillola de Carbonell, fillola de Montoliu, fillola de Carles i Pepeta, fillola de Peret, fillola de Vila, fillola de Marcelo, fillola de Varella, fillola de Cervereta, fillola del marge de Conde, fillola de la Miralles, fillola de Teodoro, fillola de Patricio, fillola de Monsonís, fillola de Mingarro-1, fillola de Mingarro-2, marge de Monfort, marge d'Elies, gola de mossèn Vicent, gola de Barruguer.

– *Oficis o ocupacions*: fillola del Tender, fillola dels Frares, fillola dels Corders, ullet del Soldat, fillola de les Secretàries, fillola d'Oliveros, fillola del Notari, ull del Manyà, portell de la Farinera, fillola del Mecànic, fillola de Botero, ull del Fuster.

– *Malnoms, sobrenoms i renoms*: fillola de Peixeta, fillola del Llargo, fillola de Sorongo, ull de l'Estudiant, filloleta de la Camiseta, filloleta de la Pajaronera, fillola Sorda, fillola de Marlaco, fillola dels Tumbets, fillola de Batxitxa, fillola del Tongo, ull del Tongo, fillola del Mono, fillola de la Pardalera, portell de Tomaques, portell de l'Homenet, portell de la Bessona, ull de la Muda, ull del Gitano, ull de Pixagorres, portell de Quaresma, ull de Campets, ull de Panisares (o de la Sanguina), ull de Canyaret, portell de la Farinera, ull del Polaco, ullet de Burgaleta, fillola del Toro, fillola del Calb, fillola de Barraques, fillola de Sardina, fillola de Fogassa, fillola del Milionari, fillola del Surdo, fillola de la Redona, fillola de Sabre, fillola del Coso, fillola de la Gilda, fillola del Saurino, ull de Carronya, fillola de Benitxola.

– *Gentilici*: fillola de Borriolat, fillola del Català, fillola de Pepet d'Aín, ull dels Jueus.

• *Punt de referència fitònim, orònim, zoònim, hidrònim, hagiopotònim...*

– *Fitònim o nom de planta*

ull de la Figuereta, filloleta de les Palmeres, fillola de la Carrasqueta, ull del Cedre, ull del Magraner, desaigüe del Fleix (*freixe*), ull de l'Olivereta, ull de Canyaret, ull del Fleix, Fleix comú, marge del Xop, marge del Garroferar, Fleix 1r braçal, Fleix 2n braçal, marge del Palmerar, fillola de la canya.

– *Orònim o nom elevació natural del terreny*

fillola dels Alters, portell dels alters de Lozano, portell dels alters de Montoliu.

– *Zoònim o nom d'animal*

fillola de la Gallina, ull de la Conillera, gola de l'estanyet de Colombrí.

– *Hidrònim o nom d'un curs d'aigua*

fillola dels Ullets, parada del Riu, braç de Vorariu, ull del Pont (o dels Jueus), ull de Pont Corrent, ull del Toll, ull del Braç, l'horta del Braç, braçal del Gual del Real, gola de l'estany Llarguer, gola del Rajolí de la Malva-rosa.

– *Hagiopotònim o nom de sant*

pantanet de Santa Quitèria, séquia de Santa Bàrbara, fillola de Santa Pau, braçal de l'Eccehomo.

– *Punt de referència locatiu*

fillola del Mig, Mitjà del Molinou, fillola del Racó, fillola de Baix, tanda de Cap de Terme, Mitjà de la Tanda, braçal del Mig, séquia Mitjana, partidor Alt.

– *Nom de referència construcció o edifici*

el Molinou, fillola del Masquemado, ull de la Torre d'Uclés, séquia de la Torre d'Uclés, filloleta de la Granja, fillola del Molí de l'Arròs, alters de la Granja, fillola de la Torre, ull del Pont, ull del Rajolar, ull del Cementeri, fillola de l'Almenara, fillola del Forn de la Calç, portell del Molí Cremat, portell del Molí de Palos, ull del Molí, portell de l'Hospital, braçal del Convent, marge del Rajolar, marge del Finestró, ull del Trencat (o del Rajolar), ull de la Caseta.

– *Nom de referència agrícola*

séquia la Moleta, ull de l'Ereta (d'era), ull del Secanet ('terra de secà').

– *Altres (objectes, referències o característiques)*

ull del Canó, ull de Vareta, gola Nova, fillola del Volantí, fillola de la Vela, ull del Baró.

3. A tall de conclusió

Aquest estudi o assaig inicia un camí que caldrà reprendre amb la finalitat d'ampliar-lo per tal d'incloure-hi la toponímia de camins i partides i, així, poder arribar a fer un estudi ampli sobre la toponímia general del terme de Borriana. Certament, existeix una relació directa entre el nom de moltes séquies i els noms de partides, camins i finques que donem nom a les séquies, bé perquè el curs de la séquia segueix el camí, passa per la partida o rega una determinada finca el nom de la qual (nom, cognom o malnom del propietari) és la referència per a anomenar l'esmentada séquia. En aquest darrer cas volem fer notar la curta trajectòria temporal de l'hidrònim.

La complexitat i l'antiguitat de la xarxa de reg ens deixa noms comuns i noms propis que avui en dia són difícils de trobar o d'oír en la parla habitual, fins i tot entre les persones del món rural, llevat que ho facen en referència al sistema de reg, tot reduint significativament la variació lèxica habitual en altres èpoques (*gual, palafanga, alter*). D'altra banda, cal destacar que malgrat la castellanització dels organismes encarregats del sistema de reg i dels seus dirigents, especialment en el segle xx, i de les publicacions en què consta el nom de les séquies, el valencià ha resistit dignament, no sense algunes greus incorreccions, les formes pròpies autòctones que han donat nom, de bell antuvi, a les nostres séquies. Amb tot, fora aconsellable que el Sindicat de Regs de Borriana fera una aposta decidida per la normativització i la normalització de la hidronímia a Borriana, això sí, tot respectant l'origen, la tradició i la llengua pròpia dels borrianencs i de la Plana davant la influència i la transgressió del castellà.

Finalment, volem destacar d'aquest treball el que significa com a aportació del nostre gra d'arena als estudis locals. Conèixer els orígens i la història més pròxima a nosaltres és posar en valor el nostre patrimoni, acostar la nostra forma de ser i de viure als borrianencs d'avui i de demà. La globalització no té sentit sense la identitat pròpia i el fet diferencial dels pobles, tots som iguals perquè tots som diferents, i per a conèixer-nos a nosaltres mateixos hem de conèixer tot allò que és nostre i que ens ha fet ser com som. Si nosaltres no defensem el nostre patrimoni, ningú no ho farà per nosaltres.

4. Glossari

En aquest apartat hem seleccionat un conjunt de paraules relacionades amb els noms comuns i els noms propis de les séquies, a més d'incloure'n d'altres que ens ajudaran a descobrir el sentit d'alguns topònims que fan referència a partides del terme, però que també s'empren en els hidrònims del terme de Borriana. També hem inclòs paraules tradicionals del camp semàntic de l'agricultura que hem emprat en aquest article.

Hem fet servir tres diccionaris per les seues característiques, dos de normatius i un de descriptiu, i hem seleccionat les definicions relacionades amb el context agrícola i el reg, o bé, aquell sentit més aclaridor de l'ús d'aquesta paraula en el nostre context. Els diccionaris seleccionats han estat el Diccionari Normatiu Valencià (DNV), de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, el Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans (DIEC2), normatiu, i el Diccionari Català-Valencià-Balear (DCVB), descriptiu, de mossèn Antoni Maria Alcover i Francesc de Borja Moll.

En les entrades en què falta algun dels tres diccionaris és perquè el diccionari no inclou l'entrada o perquè les definicions que hi apareixen no aporten cap informació per al significat de la paraula en el context d'aquest treball.

almenara [de l'àrab *al-manāra*]

– *f. AGR.* Forat i comporta d'una séquia mare que s'obri per a amollar l'aigua i canalitzar-la en la direcció adient per a distribuir les tandes de reg. // *f. AGR.* Comporta per on amollen l'aigua sobrant del reg retornant-la al riu o a la séquia mare. // *f. AGR.* Caseta tancada que protegeix la comporta d'una séquia. DNV

alter [del llatí *altarium*, 'cosa alta']

– *m. altet. m.* Elevació poc pronunciada del terreny. DNV
– *m.* Elevació petita del terreny. DCVB

assut [de l'àrab *as-sudd*]

– *m. OBR. PÚBL.* Presa de poca alçària que es fa en rius i en rierols per a detindre les aigües i fer-ne pujar el nivell per tal de derivar-les a una séquia. // *m. HIDROL.* Embassament de l'aigua d'un corrent. DNV
– *m.* [LC] [OP] Resclosa feta en els rius que permet el sobreiximent sense erosió al peu de la resclosa. *Home roig i gos pelut, a l'assut!* DIEC2
– *m.* Mur de contenció que atura o desvia l'aigua d'un riu per aprofitar-la en l'agricultura o en la indústria. DCVB

bota [del llatí *būtte*]

– *f. CONSTR. Cisterna.* *f. CONSTR.* Depòsit, sovint subterrani, on s'arplega i es conserva potable l'aigua de pluja. DNV
– *f.* [LC] [AGA] [IMF] [AGF] Recipient de fusta més llarg que ample, de secció transversal aproximadament circular, major en el centre que en els extrems... DIEC2
– *tr.* Passar per damunt una cosa amb un moviment brusc d'elevació i successiva caiguda. // *f.* Recipient de fusta de forma aproximadament cilíndrica, amb les bases formades per dues posts circulars... DCVB

braç [del llatí *brachĭum*]

- *m. AGR.* Canal per al reg, sequieta. DNV
- *m. [LC] [GL]* **braç de riu** Part d'un riu que se separa del curs principal. DIEC2
- *m.* Corrent d'aigua que es deriva d'un altre que duu direcció diferent. «Braç de riu», «braç de séquia», etc. DCVB

braça [del llatí *brachĭa*]

- **braça reial**: mida superficial agrària usada en algunes localitats de la comarca de Castelló de la Plana, equivalent a 4¹55 metres quadrats i corresponent a 81 pams quadrats valencians. DCVB

braçal [del llatí *brachĭāle*, 'propi del braç']

- *m. AGR.* Braç de riu o ramal de séquia. DNV
- *m. [LC] [AGA]* Braç de riu, ramal de séquia. DIEC2
- *m.* Rec que condueix l'aigua de la sèquia directament al camp que s'ha de regar (Pla d'Urgell, Horta de València, Gandia, Xàtiva). DCVB

bracet [diminutiu de *braç*]

No té cap definició relacionada amb el reg en cap dels tres diccionaris, raó per la qual cal considerar-lo un diminutiu de **braç** (*vegeu braç*).

cabeç [del llatí *capĭtĭum*]

- *m. GEOL.* Tossal amb el cim arredonit. DNV
- *m.* Part més elevada d'un terreny rost, d'una costa. DCVB

cabeçol [derivat de *cabeç*]

- *m. GEOL.* Cabeç de poca alçària. *Camí del Cabeçol*. DNV
- *m.* Pujolet, coll de muntanya. DCVB

caixer [derivat de *caixa* < *capsa*]

- *m. AGR.* Paret lateral d'una séquia. // *m. AGR.* Espai comprés entre les dos parets laterals que formen una séquia. DNV
- *m. [LC]* Llit d'un riu, d'un barranc, d'una séquia. DIEC2
- *m.* Llit d'un riu // *m.* Espai comprés entre els dos marges d'una sèquia // *m.* Banda o coster lateral d'una sèquia. DCVB

canal [del llatí *canāle*]

- *m. OBR. PÚBL.* Obra destinada a conduir fluxos d'aigua procedents de rius, de torrents, de llacs naturals i artificials o d'aigües subterrànies. *Un canal de reg*. DNV
- *m. [AGA] [LC] [OP]* Construcció destinada a derivar l'aigua de rius, torrents, etc., amb finalitats de regatge i industrials. *El canal de la Infanta*. DIEC2
- *m.* Conduïte llarguer, amb la concavitat generalment descoberta, que serveix per dur l'aigua o altre líquid d'una part a l'altra. DCVB

comporta [derivació: prefix *com-* *porta*]

– *f.* *OBR. PÚBL.* Element d'obturació movable que s'utilitza en els aprofitaments hidràulics per a impedir o regular el pas de l'aigua per un conducte. DNV

– *f.* [LC] [OP] Porta, generalment metàl·lica, emprada per a graduar o impedir el pas de l'aigua en una resclosa, un dic o un rec. DIEC2

– *f.* Porta practicada a una resclosa o altre conducte d'aigua, i que serveix per a impedir o graduar el pas d'aquesta. DCVB

comú [del llatí *commūne*]

– *adj.* Compartit per dos o més al mateix temps. DNV

– *adj.* [LC] Compartit per dos o més a la vegada.

– *adj. i subst. m. i f.* Compartit per dos o més a la vegada. DCVB

derramador [derivació: sufix *derramar -ador*]

– *m.* *AGR.* Sequiol que servix per a arreplegar aigua d'una séquia més gran, especialment quan s'embossa. DNV

desaigüe [derivació: prefix *des-* *aigua*]

– *m.* *CONSTR.* Conducte o canal per on s'escola l'aigua bruta o de pluja. El desaigüe del terrat. // *m.* *GEOGR.* Emissari temporal d'un curs d'aigua subterrani. DNV

estany [del llatí *stagnu*]

– *m.* *GEOL.* Massa d'aigua de poca extensió, acumulada en una depressió del terreny. DNV

– *m.* [LC] [GG] [GL] Massa d'aigua relativament poc extensa dipositada en una depressió del terreny. DIEC2

– *m.* Massa considerable d'aigua dipositada en una depressió del terreny. DCVB

fanecada [derivat de *faneca*]

– *f.* *METROL./AGR.* Mesura superficial agrària corresponent a la superfície que es pot sembrar amb una faneca de gra, equivalent a 831,096 m², aproximadament la dotzena part d'una hectàrea. DNV

– *f.* [AGA] [FIM] [LC] Mesura superficial agrària equivalent a l'extensió de terreny que es pot sembrar amb una faneca de gra. DIEC2

– *f.* Extensió de terra que es calcula que es pot sembrar amb una faneca de gra; conté quatre **quartons** i és la dotzena part d'una hectàrea. Sis fanecades fan una **cafissada**, i 36 fanecades equivalen a una **jovada**. DCVB

fillola [del llatí *fīliōla*, 'filleta']

– *f.* Camí, séquia o fil conductor que arranca o naix d'un camí, d'una séquia o d'un fil conductor principal. DNV

– *m.* [LC] Camí, fil conductor, rec, etc., que arrenca o neix d'un de principal. DIEC2

– *f.* Sèquia secundària que, partint de la sèquia mare, porta l'aigua a un tros de terra desviat d'aquella. DCVB

filloleta [diminutiu de *fillola*]

– doble diminutiu que fa referència a la grandària o a la jerarquia. Es tracta d'una séquia que arranca o naix d'una fillola, o bé, una fillola menuda en relació a les altres filloles.

forca [del llatí *fūrca*]

– *f. AGR.* Instrument format per un pal amb dos o més puntes o branques en un extrem que s'utilitza per a alçar, regirar o carregar la palla, l'herba o el fem. // *f.* Aparell format per una barra horitzontal sostinguda per un o dos pals verticals, de la qual penja la corda que servix per a executar els condemnats a morir penjats. *El van condemnar a morir en la forca.* DNV

– *f. [LC] [AGA]* Pal amb dues o més puntes o branques en un extrem que serveix per a regirar, apilotar, palla, fems, etc., agafar i carregar garbes, feixos. Forca de girar. Forca de ventar. // *f. [LC] [DR]* Aparell format per una barra horitzontal sostinguda per un o dos pals verticals, de la qual penja la corda que serveix per a executar els condemnats a morir penjats. DIEC2

– *f.* Instrument format per un pal de fusta acabat per un extrem en dues o més puntes, que serveix per a alçar o regirar la palla, l'herba, etc. // *f.* Instrument de suplici, format per un o dos pals plantats en terra i un altre entravessat a la part superior, en el qual són penjats els reus condemnats a morir ofegats per suspensió. DCVB

forques [plural de *forca*]

– nom d'un poble en el Rosselló (cantó de Tuir), de diferents caserius (en els termes municipals de Culla, de Cella, etc.), **partides de terra** (en terme de Sta. Col. de Q., de Sarral, etc.) i muntanyes (Maestrat, Vall d'Hostoles, etc.). DCVB

gola [del llatí *gūla*]

– *f. AGR.* Extremitat d'una séquia mare que desemboca en el mar // *f. AGR.* Séquia que arreplega aigua sobrant i se l'emporta a una altra banda. DNV

– *f. [GG]* Pas estret d'entrada a certs indrets. *La gola del port, d'un riu. La gola de l'avenc, de l'abisme.* DIEC2

– *f.* Obertura i passatge d'entrada. «La gola del port»; «la gola d'un riu»; «la gola d'un pou», «d'una séquia», etc. // *f.* Especialment: **a)** Extremitat d'una sèquia mare que desemboca a la mar (Castelló de la Plana).—**b)** Sèquia que recull aigua sobrerera i se l'enduu a una altra banda (Pego). DCVB

gual [del llatí **vadale*]

– *m.* Lloc d'un riu amb el fons ferm, pla i poc profund, per on es pot passar caminant, cavalcant o amb algun vehicle. // *m. CONSTR./OBR. PÚBL.* Depressió feta en una calçada, una carretera o un carrer, per a conduir l'aigua de pluja. DNV

– *m. [GL] [LC] [GG]* Indret d'un riu en què l'aigua és prou baixa i el fons prou bo perquè s'hi pugui passar caminant. *Passar un riu a gual.* // *m. [OP] [AQ]* Depressió feta a la calçada, d'una carretera o d'un carrer, per a conduir l'aigua de pluja. DIEC2

– *m.* Indret d'un riu en què hi ha poca fondària d'aigua i el fons és prou bo perquè hi puguin passar caminant. DCVB

jussà -ana [derivat de *jus*, 'cap avall']

- *adj.* **Inferior.** *adj.* Situat més avall, més a prop del fons o de la base d'alguna cosa. DNV
- *adj.* [LC] Que està situat més baix que un altre. DIEC2
- *adj.* ant. Inferior; que està sota. DCVB

marge [del llatí *marginē*]

- *m.* Vora, límit d'una extensió superficial, especialment quan fa desnivell o forma escaló. DNV
- *m.* [LC] Vora, especialment d'un terreny que forma graó. DIEC2
- *m.* Vora, especialment d'un terreny o altra cosa que forma graó o desnivell. DCVB

Matella [derivat de *mata*]

- **b)** Partida de terra en l'horta de Borriana. DCVB

Millars [del llatí *miliāres*, 'camps de mill']

- *m.* *AGR.* Camp sembrat de mill. DNV
- *m.* [AGA] Camp de mill.
- *topon.* Riu que neix en la serra de Gúdar (prov. de Terol) i recorre la província de Castelló. DCVB

moleta [diminutiu de *mola*]

- *f.* *AGR.* Estesa de garbes que es disposen damunt de l'era preparades per a ser batudes. DNV
- *f.* [IMI] [LC] Quantitat d'aigua necessària per a moure una mola de molí. DIEC2
- *f.* Estesa de garbes damunt l'era preparades per a ésser batudes (val.) DCVB

pantà [de l'italià *pantano*]

- *m.* *OBR. PÚBL.* Depòsit artificial d'aigua de grans dimensions que es forma interrompent el curs d'un riu o fent créixer un llac per mitjà d'una gran resclosa. // *m.* *GEOL.* Sector de terreny fangós i de vegetació abundant on s'estanquen les aigües de manera natural. DNV
- *m.* [LC] [OP] [GL] Dipòsit d'aigua artificial de grans dimensions que es forma interrompent el curs d'un riu o fent créixer un llac per mitjà d'una gran resclosa. DIEC2
- *m.* Gran dipòsit d'aigua format tancant amb un mur la boca d'una vall. // *m.* Gran massa d'aigua embassada i fangosa. DCVB

pantanet [diminutiu de *pantà*] (*vegeu pantà*)

palafanga [composició: *pala* - *fang*]

- Sèquia o braçal profund per a escórrer l'aigua d'una terra humida o patamoll. DCVB

parada [derivat de *parar*]

- *f.* *AGR.* Massa de terra, brossa, posts o pedra amb què es tapa la boca d'un rec perquè l'aigua es detinga o es desvie. DNV
- *f.* [LC] Acció de parar o de parar-se. DIEC2
- *f.* Acció i efecte d'aturar, de suspendre el moviment o l'activitat. DCVB

partidor [derivat de *partir* amb el sufix *-dor*]

– *m. AGR.* Obra hidràulica que per mitjà de comportes separa l'aigua d'un canal en dos o més corrents. // *m. AGR.* Lloc on es fa esta separació de l'aigua. DNV

– *m.* [LC] Instrument o dispositiu que serveix per a partir o repartir. *Un partidor de cabells. Un partidor d'aigües.* DIEC2

– *m.* Cosa que serveix per a partir, per a distribuir. Especialment: **e)** Dispositiu per a separar l'aigua d'un canal en dos corrents (Horta de Val.). DCVB

portell [diminutiu de *porta*]

– *m. CONSTR.* Obertura estreta deixada en un marge o en un tancat per a permetre el pas. DNV

– *m.* [LC] [AQ] Pas d'entrada en un marge o en una tanca, que permet just el pas d'un carro. DIEC2

– *m.* Esvoranc, solució de continuïtat produïda en un marge o paret per la força de l'aigua o per un altre accident. // Obertura estreta deixada en una paret o marge per a permetre el pas a homes o a bestiar. DCVB

rajolí [diminutiu de *raig*]

– *m.* Raig molt prim d'un líquid. DNV

– *m.* [LC] Raig molt prim d'un líquid.

– *m.* Raig prim // *Rajolí: topon. a)* Sèquia del Rajolí: nom d'una sèquia situada prop de Borriana (Cast.). // Intens. dobles diminutius: **rajolinet.** DCVB

rec [preromà **rĕcu*]

– *m. AGR.* Séquia. DNV

– *m.* [LC] [AGA] [GG] Canal per on es condueixen les aigües per a regar. DIEC2

– *m.* Sèquia, cavitat oberta en terra per a conduir l'aigua per a regar // Solc fet a terra per plantar-hi hortalisses. DCVB

reg [derivat de *regar*]

– *m. AGR.* Acció de fornir aigua a les terres. DNV

– *m.* [LC] [AGA] Acció de fornir aigua a les terres. *Terres de bon reg.* DNV

– *m.* Acció de regar DCVB

resclosa [del llatí vg. **resclausa* (var. de *reclusa*, 'tancada')]

– *f. OBR. PÚBL.* Paret que es construeix transversalment en un curs d'aigua per a fer que puge de nivell i desviar-la fora del seu llit. DNV

– *f.* [LC] [OP] Paret que es fa a través d'un riu, d'un canal, etc., per alçar el nivell de l'aigua i derivar-la fora del seu llit cap a un molí, un rec, etc. DIEC2

– *f.* Paret, palissada o munt de pedrenys col·locat a través d'un riu, canal o altre corrent d'aigua, per a alçar el nivell d'aquesta i desviar-la del seu llit cap a un rec, molí, etc. DCVB

séquia [de l'àrab *sāqiya*]

– *f. AGR.* Canal excavat en terra per on es condueix l'aigua d'un riu o torrent per a regar camps. DNV

– f. [LC] [AGA] [GG] Canal d'irrigació. // [AGA] [GG] *séquia fillola* Séquia secundària. // [AGA] [GG] *séquia major* [o *séquia mare*] Séquia principal. DIEC2
 – Excavació llarga i estreta, sovint revestida de pedra o de rajoles, que serveix per a conduir aigua d'un riu o torrent, sia per a abastir poblacions, sia per a regar, per a moure molins, etc. // *Sèquia mare o sèquia major*: la sèquia més ampla, que pren l'aigua directament del riu i la transmet a les sequioles per repartir-la als terrenys de regadiu. *Sèquia fillola*: sèquia secundària, que pren l'aigua de la sèquia mare.

sequiol [diminutiu de *séquia*]

- m. AGR. Canal secundari, en un sistema de reg. DNV
- m. [LC] *sequiola*: f. [LC] [AGA] Séquia secundària. DIEC2
- m. **sequió**: m. Sèquia molt estreta (val., mall.) DCVB

sitjar [nom col·lectiu derivat de *sitja*]

- m. Lloc on hi ha sitges. DNV
- m. [LC] Lloc on hi ha sitges. DIEC2
- m. Lloc on hi ha moltes sitges de blat. DCVB

sobirà -ana [del llatí **supĕriānu*, 'el de més amunt']

- adj. [ant.] Que està situat més alt que un altre, en un nivell superior. DNV
- adj. [LC] Que està situat més alt que un altre, en un nivell superior. DIEC2
- adj. Situat més amunt que un altre (per oposició a *jussà*)

tanda [probablement de l'àrab *qamdah*]

- f. AGR. Torn de regada que toca a cada participant d'un dret d'usar l'aigua d'una séquia o d'un riu segons la reglamentació establida. // f. AGR. Quantitat que ha de pagar un propietari de terra per tindre dret a rec. *Han vingut a cobrar la tanda*. DNV
- f. [LC] [ECT] En una sèrie de coses, d'accions, etc., que alternen, que se succeeixen, el moment d'acomplir cadascuna. *Arribar a algú la seva tanda*. *Demandar tanda*. *Donar tanda*. DIEC2
- La part de temps que toca de regada a cada participant d'un dret d'usar l'aigua d'una séquia o d'un riu segons la reglamentació establerta. // Mida de la fondària d'un riu; posició determinada per a amidar o assenyalar la fondària de les aigües (Tortosa). DCVB

terç [del llatí *tĕrĭū*]

- m. Part d'una cosa dividida en tres parts iguals. *Un terç*, 1/3. *Dos terços*, 2/3. DNV
- m. [LC] [MT] Part d'una cosa dividida en tres parts iguals. *Un terç*, 1/3. *Dos terços*, 2/3. DIEC2
- m. Cadascuna de les tres parts iguals en què es divideix una cosa. DCVB

tros [origen incert]

- m. AGR. Peça de terra, camp de conreu. DNV
- m. [LC] [AGA] Peça de terra que posseeix algú. DIEC2
- m. Porció de terreny de conreu que algú posseeix DCVB

ull [del llatí *ōculus*]

– *m.* AGR./HIDROL. Ullal 1 i 2. DNV

– *m.* [LC] [GL] Sot on neix un curs d'aigua. L'ull d'una font. Ull de Ter, de Garona. DIEC2

– *m.* Forat per on surt l'aigua d'un molí o per on passa l'aigua d'una séquia. // Cavitat d'on brolla l'aigua d'una font, d'un riu, d'un corrent qualsevol. DCVB

ullal [derivat d'*ull* amb el sufix *-al*]

– *m.* AGR. Obertura per on ix l'aigua d'un molí o per on passa l'aigua d'una séquia. // *m.* HIDROL. Clot on naix un riu, cavitat d'on brolla l'aigua d'una font. DNV

– *m.* [GL] Clot, forat, per on surt aigua. // *m.* [GL] Font subaquàtica, sobretot en espais d'aiguamoll o albuferes. DIEC2

– Lloc on brolla aigua subterrània. // Clot profund per on es precipita l'aigua de la mar, d'un riu, etc., formant remolí DCVB

ullet [diminutiu d'*ull*]

No té cap definició relacionada amb el sistema de reg en cap dels tres diccionaris, raó per la qual cal considerar-lo un diminutiu d'**ull** (vegeu *ull* o *ullal*).

L'assut de Borriana al riu Millars.

Partidor Major de les séquies Jussana i Sobirana, i comportes de la séquia Sobirana i la séquia de Nules.

La Bota, pas soterrat de la séquia Sobirana pel riu Sec.

Salt de la séquia Sobirana pel Molí de l'arròs.

Partidor Major de les séquies Jussana i Sobirana, i comportes de la séquia Sobirana i la séquia de Nules.

Sequiol a la marjal de Borriana.

La séquia Sobirana quan travessa el camí d'Onda.

Derramador.

Parada per a abastir un ull.

BIBLIOGRAFIA

- ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA (2014): *Diccionari Normatiu Valencià*. València, AVL. [consulta en línia] <<http://www.avl.gva.es/lexicval/>>
- ALCOVER, A.M. i F.B. MOLL (1930-1962): *Diccionari Català Valencià Balear*. Mallorca, Moll. [consulta en línia] <<https://devb.iec.cat/>>
- GARRIDO, S. i M. VICENT (2010): *La Comunitat de Regants de Burriana*. Borriana, Magnífic Ajuntament de Borriana i Comunitat de Regants de Borriana.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1995): *Diccionari de la llengua catalana de l'IEC*. Barcelona IEC. [consulta en línia] <<https://dlc.iec.cat/>>
- Mesado Oliver, N., ed. (1987-1991): *Burriana en su Historia*. Borriana, Magnífic Ajuntament de Borriana, vol. I i II.
- ROCA I ALCAIDE, F. (1932): *Historia de Burriana*. Castelló, Armengot.

BIONOTA

Joan Ramon Monferrer Daudí (Borriana, 1962) Filòleg i professor del Departament de Pedagogia i Didàctica de les Ciències Socials, la Llengua i la Literatura a la Universitat Jaume I (UJI), Màster universitari en Comunicació Intercultural i Ensenyament de Llengües, director de la UEM (Unitat d'Ensenyament Multilingüe) de l'UJI, és membre del Consell Acadèmic de la Fundació Càtedra Enric Soler i Godes. A més, és funcionari de carrera, des de 1988, i catedràtic del cos del professorat d'escoles oficials d'idiomes (EOI). Ha estat vicedirector (1990-93 i 2016-18) i director (1993-2005) de l'EOI de Castelló, i des de 2018 és director de l'EOI Plana Baixa. La seua tasca investigadora principal se centra en l'ensenyament i l'aprenentatge de llengües. És coautor del Portfolio Europeu de les Llengües en format electrònic (ePel+14) del Ministeri d'Educació, acreditat pel Consell d'Europa amb el núm. 105/2010. Ha participat en l'elaboració dels currículums de la JQCV adaptats al MECR, en 2008 i en 2016, també ho ha fet en els currículums d'EOI del Ministeri d'Educació en 2006 i en els de les EOI de Generalitat Valenciana en 2018. Actualment, és tinent d'alcalde i regidor d'Educació, Comunicació i Polítiques Actives d'Ocupació de l'Ajuntament de Borriana.

L'ocàs de la vida religiosa a Borriana

GUILLEM RÍOS I CANÓS (guillemrios22@gmail.com)

Diuen que un final és només un principi. Tal vegada ens trobem a l'inici d'una nova etapa, però del que no hi ha dubte és que assistim al final de la Borriana sorgida a finals del segle XIX.

Vivim i patim la decadència de la citricultura; però eixa lenta expiació de l'activitat que tot ho amerava, ve guarnida amb altres canvis en el nostre paisatge quotidià, en el qual, per exemple, era palesa la presència dels ordes religiosos que ens van acompanyar durant el segle XX.

A la nostra pròpia intrahistòria s'unix un canvi d'època en l'Església catòlica, amb una evident falta de vocacions religioses. En el seu tradicional missatge de Nadal a la cúria romana, el papa Francesc assenyalava: «*Estem vivint un canvi d'època. Hui no som els únics que produïm cultura, ni els primers, ni els més escoltats*».

Dos-cents quaranta-dos anys van estar els mercedaris entre nosaltres; concretament, entre 1564 i 1836, coincidint amb la desamortització de Juan Álvarez Mendizábal, que va desposseir els ordes religiosos de tot el seu patrimoni. El colp definitiu als ordes regulars va arribar el 29 de juliol de 1937. Un reial decret del govern presidit per José María Calatrava va extingir a la península, illes adjacents i possessions espanyoles a l'Àfrica, tots els monestirs, convents, col·legis, congregacions, i la resta de cases de religiosos d'ambdós sexes, excepte algunes excepcions vinculades a col·legis de missioners d'ultramar. Les implicacions i conseqüències polítiques d'estes mesures contra els religiosos són del tot conegudes, ja que van entrar a formar part dels reiterats conflictes i intransigències entre espanyols.

A partir de la Restauració borbònica, fonamentada en la Constitució de 1876, es va produir un clima polític més favorable a la fundació de nous ordes religiosos i la restauració dels antics, i alguns monestirs van poder reviscolar la vida monacal. Va ser a finals del segle XIX quan es va produir una eclosió de nous convents gràcies al suport econòmic de les classes benestants —conservadors i tradicionalistes— situats en les antípodes dels moviments anticlericals que van renàixer en les primeres dècades del segle XX.

En els anys pròxims a 1890 Borriana era una població de 7.900 habitants i 1.250 edificis. Segons descriu Bernardo Mundina en 1873: «*les seues cases són majoritàriament de pis baix, però les del centre són de construcció moderna i elegant, amb bones estances, luxoses habitacions i de molt bona planta. Els seus carrers són propis de població antiga, estrets i torts, a pesar d'haver-se millorat molt els del centre amb l'eixample i alineació dels edificis moderns*».

La nostra ciutat, des de l'arribada dels primers vapors anglesos cap al 1870, era una ciutat en plena efervescència. Les seues taronges viatjaven per tota Europa. Les seues gents es veien afavorides per la prosperitat tarongera, i una xicoteta burgesia es refermava gràcies a un esponerós comerç internacional.

Part d'eixa xicoteta burgesia adinerada va ser la que va determinar que havia arribat el moment de col·laborar en la magnificència dels cultes religiosos. I així va ser com es

va escometre en estos anys l'ampliació de l'església del Salvador, prolongant la seua nau en dos trams perquè tota l'església quedara connectada amb la capella de la Comunió.

El 22 d'agost de 1882 es va col·locar la primera pedra de la nova ermita de Sant Blai. També estava edificant-se la nova parròquia de Santa Bàrbara, obra de l'arquitecte Godofredo Ros de Ursinos, inaugurada al culte en 1891.

Quasi coincidixen en la seua arribada a Borriana bona part dels ordes i congregacions religiosos. Les Germanes de Nostra Senyora de la Consolació el 6 de gener de 1886. Les Monges Dominiques el 16 de juliol de 1890. Els Carmelites descalços en 1896. O les Serventes de Jesús de la Caritat en 1899.

Va ser una eclosió d'esperit catòlic. I va ser en aquella Borriana on s'establiren dos grans monestirs: el de les Monges Dominiques i el dels Carmelites Descalços; dos ordes que acaben d'anunciar recentment el seu comiat.

A partir d'ara s'obri un futur incert pel que fa a les edificacions. Tots recordem l'estat de l'exconvent de la Mercè quan no tenia un ús específic. El seu deteriorament era notable, fins al punt de desfavorir tot el barri. En el cas de les esglésies se suposa que se'n farà càrrec el Bisbat; la part buida del convent dels Frares intuïm que podria ocupar-la el col·legi Illes Columbretes, però no sabem res del futur del convent de les Monges Dominiques.

Cal recordar que les primeres a anar-se'n a mitjans dels anys noranta van ser les Serventes de Jesús, instal·lades en la Carrera, que s'ocupaven de cuidar els malalts durant les nits acudint a les cases on les necessitaven. Van ser reemplaçades per les monges Reparadores de la Immaculada Concepció, que se'n van anar definitivament en 2017.

Les mares de la Consolació, que originàriament atienien l'antic Hospital de Sant Blai des del segle XIX, romanen al capdavant del col·legi, però en l'any 2007 van deixar de fer-se càrrec de la Residència de Càritas, que dirigien des de 1965.

Monestir de la Sagrada Família de les monges dominiques

Cent trenta anys de contemplació. És el temps transcorregut des del 16 de juliol de 1890. Una data assenyalada, perquè rere segles d'història, havia entrat a Borriana la primera comunitat religiosa contemplativa.

Des de 1890, els murs del monestir han guardat zelosament la vida d'oració, silenci i treball d'una comunitat de monges dominiques en ple cor de Borriana.

Se sap que el dominic valencià sant Vicent Ferrer va predicar a Borriana en 1412 durant un viatge de Barcelona a València. I no seria gens estrany que també ho haguera fet, encara que no en tenim constància, en 1410, de pas cap a València, provinent de Morella.

També un altre gran sant dominic i valencià va estar a Borriana. Va ser sant Lluís Bertran qui, a petició dels jurats de la nostra ciutat, va arribar a la població en la Quaresma de 1574 per a fer la predicació completa durant els quaranta-sis dies.

En la parròquia del Salvador hi ha una capella dedicada a sant Vicent Ferrer de la qual ja es té notícia en 1716, la qual cosa vol dir que pot datar de molt abans. Actualment, la capella està presidida per una talla de sant Vicent de l'artista tortosí Àngel Acosta.

Igual que succeïx amb els carrers dedicats a mercedaris en l'entorn de l'exconvent de la Mercè, també trobem unes quantes travessies que recorden els vincles de Borriana amb l'orde dels dominics.

En primer lloc destaca el carrer de Sant Vicent, un dels primers que es van edificar quan es va començar a construir fora del perímetre de les muralles. Es diu que sant Vicent va predicar des de la torre baluard del portal de València, just a l'inici del carrer que porta el seu nom.

Connectat amb el carrer de Sant Vicent, trobem el carrer del Roser (rosari), del qual són grans devots els dominics.

En un dels primers eixamples de la ciutat, quan esta creixia cap al nord-oest, va nàixer el carrer de Santa Rosa de Lima, primera santa d'Amèrica, dominica santificada a l'ombra del convent de Santo Domingo de Lima.

Travessant el carrer de Santa Rosa, en la prolongació del carrer de la Mare de Déu de la Saleta, està el carrer de Sant Doméneç de Guzmán, fundador de l'orde de Predicadors.

Uns dels carrers de l'eixample del sud, al barri de la Bosca, es va dedicar a sant Martí de Porres, fruit de l'entranyable devoció que la ciutat professa al sant mulat dominic.

En els canvis en la nomenclatura dels carrers de la ciutat, en la dècada dels huitanta del segle passat, la plaça on s'ubica el monestir va rebre el nom de placeta de les Monges, com popularment se l'ha identificada. Un senzill homenatge a les monges de clausura.

ELS FUNDADORS

Dos il·lustres borrianencs: mossén José Ramón Monserrat Llopis i mossén Juan Bautista Llopis Montoya, sacerdots, cosins, i descendents de famílies acomodades de Borriana, van prendre la decisió de crear un convent religiós a la seua vila natal.

Mossén José Ramón Monserrat va nàixer a Borriana en 1851, i sembla que va voler ser dominic, però la seua vocació sacerdotal va quallar en el seminari diocesà de Tortosa.

El pare Monserrat va tindre un paper molt destacat d'atenció als malalts durant el còlera de 1885. Els veïns més adinerats van fugir de la ciutat, i els metges i alguns sacerdots, com el pare Monserrat, van fer front a la greu situació. En tres mesos hi van morir 250 persones (124 homes i 126 dones) a causa de l'epidèmia.

El 15 de juny de 1885 el municipi es va veure obligat a establir en l'edifici anomenat la Beneficència, propietat de l'aleshores alcalde, Benjamín González Monsonís, situat en ple camp —en el que hui és el cantó del carrer de la Virgen de la Cabeza i la ronda de Pere IV— un llatzeret amb destinació als colèrics. Allí va estar el pare Monserrat dia i nit, fins que el 6 de setembre del mateix any 1885 l'Ajuntament va acordar declarar Borriana lliure de l'epidèmia, motiu pel qual es va cantar un *Te Deum* en la parròquia i es van organitzar celebracions d'acció de gràcies.

Un any després d'aquella epidèmia va començar a prendre cos en mossén Monserrat la idea d'una fundació religiosa a Borriana. El seu gran desig era el d'un convent de religiosos dominics, gràcies a les exhortacions de la seua família, com la seua cosina germana, sor María Teresa Felis Llopis, que pertanyia al monestir de monges dominiques de Vila-real. No va poder ser un convent de frares dominics, i tots els tràmits es van resoldre amb facilitat i rapidesa quan la seua idea fundacional va canviar cap a un monestir de monges dominiques. No conforme amb això, una vegada realitzada la fundació, i ja erigida la nova comunitat, mossén José Ramón va ser el capellà de les

monges, es va fer terciari dominic, i va continuar sent el benefactor de la comunitat fins a la seua mort en 1915, als 65 anys.

En el setmanari liberal *La Unión* del 28 d'agost de 1915 s'informava:

«El 19 del corriente falleció en esta ciudad el venerable Sacerdote D. José Ramón Monserrat Llopis, a los 65 años de edad (que en paz descansa). La noticia de su muerte ha causado viva emoción en nuestra ciudad, por las muchas simpatías que gozaba entre sus paisanos el popular Mosen Chosep. Sus trabajos apostólicos, su gran celo por el cumplimiento de su deber, quizás hayan acelerado la muerte del infatigable Mosen Monserrat. Durante los años de su ministerio sacerdotal, ha ejercido importantes cargos en la Diócesis de Tortosa. Empezó su carrera sacerdotal con el nombramiento de Coadjutor de Tirig; luego, y por los años, Coadjutor de esta parroquia, Cura Ecónomo de Almazora, Vicario de las Dominicas y, últimamente Beneficiado de esta Iglesia. Por muchos años fue misionero de la Diócesis, recorriendo en sus misiones casi todos los pueblos del Maestrazgo. Burriana jamás podrá olvidar los incesantes trabajos de Mosen Monserrat durante el cólera del 85, en cuyos días se le vio continuamente asistiendo a los contagiados de aquella peste. En compañía del Doctor D. Juan Bautista Llopis, cooperó en gran manera a la fundación del Convento de Dominicas de nuestra Ciudad. En el acto del entierro, que tuvo lugar el 20 por la tarde, se pusieron de manifiesto las simpatías de que gozaba el finado. El jueves de esta semana se han celebrado los funerales y en dicho día se reiteraron las muestras de veneración y respeto a tanmeritísimo Sacerdote. A su afligida familia, y de un modo especial a su hermana Luisa, les mandamos nuestro más profundo pésame».

Sis anys més tard, el 18 d'octubre de 1921, les seues despulles van ser traslladades a l'església del monestir de les dominiques.

José Ramón Monserrat Llopis (que posseïx com a homenatge una placa en sa casa natalícia del carrer del Forner de Tichell) era besnet del doctor en Farmàcia, Francisco Mayner, en la finca del qual es va trobar una imatge d'un eccehomo. El divendres 12 d'octubre de 1787, un dels bracers que cavaven en l'heretat de l'apotecari Francisco Mayner Llorens de San Esteban, en la partida del Rovellat, va trobar, colgada en un camp, una imatge d'un eccehomo llaurada sobre pedra. Mayner la va col·locar en l'alqueria de la seua heretat. A la vista de l'afluència de devots a l'alqueria per a visitar la imatge, Mayner va sol·licitar alçar una ermita, l'actual ermita de l'Eccehomo, que va ser beneïda el 15 de setembre de 1795.

L'altre fundador va ser mossén Juan Bautista Llopis Montoya, sacerdot que va destacar per la seua intel·ligència. Va ser beneficiat de la col·legiata de Sant Bartomeu de València. Doctor en Teologia. Advocat del Tribunal del Regne de Madrid. Va respondre sol·lícit a la primera crida del seu cosí per a posar en marxa la idea de la fundació a Borriana. Tenia 35 anys, els mateixos que mossén José Ramón, quan va començar la tramitació de la nova fundació. Va morir a Madrid en 1892, als 40 anys, dos anys després d'haver vist consolidada la fundació del monestir de les dominiques. En 1906 les seues restes mortals van ser traslladades des del cementeri de San Lorenzo de Madrid a l'església del monestir de Borriana. Allí van estar fins a l'estiu de 1936, quan les seues despulles i les de mossén Monserrat van ser portades a la fossa comuna situada en la part posterior del cementeri.

LA FUNDACIÓ

Com hem assenyalat, la primera idea de José Ramón Monserrat era la de fundar a Borriana un convent de dominics. Va escriure al pare provincial dels dominics a Espanya i la contestació degué ser clara: era impossible pensar en un nou convent quan en aquells moments s'estava treballant amb esforç per a restaurar els dos grans centres dominics de Barcelona i de València, seriosament danyats després de les guerres del segle XIX.

Ja en estos primers passos va tindre molt a veure mossén Juan Bautista Llopis, que per la seua residència a Madrid i pel seu càrrec tenia fàcil accés a les autoritats religioses.

Cap dels dos sacerdots es va desanimar davant la negativa, i immediatament van reprendre la senda. Ja que no podia ser un convent de frares, mantindrien l'orde de Predicadors, però ara en la seua branca femenina. Fundarien a Borriana un monestir de monges dominiques de clausura.

Un monestir de clausura, encara que siga per a una comunitat reduïda, ha de ser necessàriament un edifici gran, ja que les monges han de desenvolupar en el recinte tota la seua vida. Havia de comptar amb cel·les suficients per a cadascuna de les religioses i amb sales comunes, com ara: església amb un cor ampli, sala capitular, menjador, cuina, rebost, biblioteca, sala de costura, llavador, magatzem, locutori, cementeri i una horteta. També, seguint l'edificació tradicional dels monestirs, les estances havien d'estar distribuïdes al voltant d'un claustre amb arcs, centrat per un pou.

Tot açò necessitava un solar extens. I per descomptat faltava el més important, les monges que l'havien d'habitar.

No és estrany que el primer pas fora posar-se en contacte amb les monges dominiques de Vila-real, monestir que passava en aquells anys per moments d'auge i esplendor vocacional. La petició a les monges per a fundar un monestir en la veïna Borriana degué causar entusiasme, ja que immediatament van donar permís perquè un grup de religioses, entre les quals hi havia dues borrianenques: sor Teresa Felis Llopis (cosina germana del pare Monserrat) i sor Elena Montoro Palomar, isqueren del seu convent per a fundar el nou monestir.

El segon punt important es va posar en marxa immediatament. Es va buscar un solar i es va localitzar al final del Raval, on els tarongers acariciaven la ciutat, on arrancava el camí cap a València. Allí hi havia un terreny ampli en què folgadamente es podia construir el monestir i l'església. La finca era propietat de la senyora Elvira González, a qui li la va adquirir el pare Juan Bautista Llopis Montoya a través d'escriptura de compravenda firmada el 2 de setembre de 1887.

I allí, a principis de 1888, es van iniciar les obres, que van durar dos anys i mig.

A principis de 1890 ja estava alçat tot el monestir, a excepció de l'església, que hauria d'esperar uns anys.

Va resultar un edifici sobri i auster, sense adorns de cap classe, amb murs de maçoneria amb molt poques obertures a l'exterior, atés el caràcter claustral a què es destinava. Tres plantes rodejaven el claustre, que s'obria sobre sis arcs de mig punt en cada llenç, igualment sense adorns, que s'alternen amb trams de parets mestres per a la sustentació de tot l'edifici.

Al mig del claustre es va poder formar un jardí que les mateixes monges han cuidat amb cura. Hui en dia encara es conserva una bonica olivera centenària, testimoni dels primers anys de vida monàstica.

El 14 de juliol de 1890 els dos sacerdots fundadors, José Ramón Monserrat i Juan Bautista Llopis, es van traslladar al convent de Carcaixent per a arregar sor María Loreto Canut, que s'havia mostrat disposada a formar part de la nova fundació. Dos dies més tard van arribar al monestir del Corpus Christi de Vila-real, on se'ls van unir les cinc monges que n'eixirien: sor Carmen Leyva Ballester (nova priora); sor Teresa Felis Llopis, de Borriana; sor Elena Montoro Palomar, de Borriana; sor Encarnación Galve Osuna, d'Onda; i sor Rafaela Pérez López, de Castelló; i tots junts van emprendre viatge cap a Borriana. En el pont, sobre el riu, les va rebre el clero de la ciutat, una entusiasta multitud, la banda de música, i l'Ajuntament en ple presidit per l'alcalde, l'advocat Buenaventura González Peris, pare del també lletrat José González Melo. Les monges van ser conduïdes sota pal·li fins a l'església del Salvador, on es va celebrar una Eucaristia en acció de gràcies per la seua arribada. En l'organització d'esta càlida acollida va tindre molt a veure el rector mossén Joaquín Jardí Llangostera, qui va posar gran entusiasme perquè tots assistiren a la recepció i posterior processó fins al nou edifici. Els actes van constituir un clamor popular d'adhesió a la nova comunitat religiosa.

Eixe mateix dia, festivitat de la Mare de Déu del Carme de 1890, va quedar constituïda la Comunitat de Monges Dominiques de Borriana.

El nou monestir es posava davall l'advocació i el patrocini de la Sagrada Família per exprés desig dels seus fundadors, esperançats a enfortir els fonaments de la família cristiana. Les monges oferien el seu compromís d'orar amb interès per la salvaguarda de les famílies del poble.

Va quedar així tancada la comunitat animada a oferir la seua vida i la seua perpètua oració a un propòsit venerable: la família.

I la vida monàstica va començar a Borriana. Vida que, després dels seguicis de benvinguda, va passar a la foscor i el silenci dels qui s'amaguen en Déu per a aconseguir la seua missió. Vida austera i modesta de qui ho deixa tot per a trobar la seua felicitat en Déu.

No obstant això, no podia quedar arraconada la idea de construir-hi una nova església. Tant la comunitat com els sacerdots fundadors tenien esta aspiració. Era necessari un lloc especial per a orar, celebrar la litúrgia i participar amb el poble del culte a Déu. La idea era que fora àmplia, ja que la resta de les esglésies de Borriana quedaven distants, i els fidels del barri cada vegada n'eren més, atés que el poble havia començat a expandir-se al voltant del convent.

Esta vegada va ser José Ramón Monserrat qui li va comprar a Elvira González una altra part de la seua finca de la partida de València per a donar-la a la comunitat. A pesar d'això, l'altre fundador, Juan Bautista Llopis, no va poder veure culminada la seua obra, ja que va morir a Madrid l'any 1892.

El dia 26 d'agost de 1894 es posava la primera pedra de l'església, i immediatament va començar la seua edificació a costa del dot de diverses monges, que van obtindre autorització expressa per a poder destinar-lo a les obres.

L'edifici del temple va resultar així: una àmplia nau neoclàssica de 52 metres de longitud per 13 d'amplària amb volta de llunetes. Dividida per cinc pilars, que creuen la volta com a arcs faixons i dividixen la nau en set trams, corresponents els dos primers al cor alt i l'últim i més profund al presbiteri i altar major. En la part més alta de les parets laterals

cinc finestrals circulars en cada costat ajuden a la il·luminació de tota l'església. Presidix, sobre l'altar major, un grup escultòric de la Sagrada Família, i als seus costats, en els llenços laterals, dos tribunes amb gelosies per al res privat de les monges. Entre els pilars de la nau restava la possibilitat d'unes capelles laterals molt poc profundes que, gradualment, van quedar presidides per distintes advocacions amb les seues imatges.

La façana es quedarà per sempre amb la rajola vista. Un gran frontó emmarca, en la part més alta, l'arrancada de la façana. Tres estilitzats i airosos finestrals donen la llum al cor alt. Una única porta amb llinda de rajola queda emmarcada per un parell de fines columnes. La teulada, a dos vessants, deixa en el vèrtex que mira a la façana una espadanya amb dos xicotetes campanes que encara sonen per a reunir els fidels en la celebració eucarística.

A l'ombra de la canonització de sant Martí de Porres, i per a acomodar el monestir a les noves exigències litúrgiques emanades del Concili Vaticà II, en 1964 va poder inaugurar-se un nou cor, perquè les monges, tant en la litúrgia de les hores, com en la celebració eucarística, estigueren en contacte directe amb l'església, l'altar i el sagrari.

SANT MARTÍ DE PORRES

Capítol a part mereix sant Martí de Porres: el sant de la granera.

El *Beate*, com és conegut a Borriana, és el que des del punt de vista devocional s'emporta la palma. Des que la seua imatge va arribar a la nostra ciutat en 1954, gràcies al pare Antonio Huguet Montoro, i a una agràida devota, Pilar Fuch, centenars de borrianencs oren davant de la seua imatge, en especial els que van i venen del Centre de Salut.

El 2 de febrer de 1957, l'aleshores bisbe de Solsona, monsenyor Vicent Enrique i Tarancon, va consagrar als peus de la imatge del beat Martí un nou altar, i en 1962 va arribar la notícia de la seua canonització per part del papa Joan XXIII. Des d'aquell any, la devoció ha continuat en extensió i en profunditat. L'església de les Dominiques és l'única que roman oberta tot el dia perquè durant tota la jornada se succeïxen les visites piadoses al sant mulat. Les animetes enceses ofrenades pels devots il·luminen sense interrupció el temple, es veuen les imatges del sant en cotxes, llars i devocionaris. Cada 3 de novembre se celebra la festa d'este sant peruà, dia en què la imatge del sant ix en processó es repartixen centenars de panets beneïts.

Les dominiques, a pesar de la seua clausura, sempre han estat pròximes a la realitat de Borriana. Mostra d'això és que van tindre obert un col·legi entre 1928 i 1961, excepte l'obligat parèntesi de la Guerra Civil.

En 1959 van accedir a emetre per ràdio el res del rosari a través de *La Voz de Burriana*. Totes les vesprades eixien a l'aire a través dels micròfons de l'emissora local. Amb el cant gregorià de la *Salve Regina* tancaven les emissions, que es van estendre a misses i processons. D'esta manera facilitaven, principalment als malalts, la paraula sonora de resos i predicadors.

Un altre vincle, sens dubte, el constituïx la Germandat de l'Eccehomo, la imatge de la qual es mostra en processó des de 1964 en la nostra Setmana Santa.

Ja recentment, arran dels primers fenòmens migratoris, les monges van donar testimoni directe de la seua solidaritat repartint diàriament entrepans entre els més necessitats a les portes del convent.

Amb l'arribada de les monges a Borriana va nàixer una llarga llista de vocacions dominiques a la nostra ciutat, entre les quals destaquem el pare Vicente Monserrat Meliá (nebot d'un dels fundadors), el pare Manuel Fortea Soler, els germans Huguet Montoro: Antonio, Terencio María i Francisco; Manuel María Gual Esteve o fra José Huguet, nebot dels tres pares Huguet Montoro.

El convent de Sant Josep dels pares carmelites

Des del passat 6 d'octubre de 2019 la Comunitat de Carmelites Descalços de Borriana ja no es troba entre nosaltres, després de cent vint-i-tres anys de presència ininterrompuda de l'orde en la nostra ciutat.

La influència dels carmelites s'estén com una taca d'oli a causa dels milers de xiquets i jóvens que van passar per les aules del col·legi Niño Jesús de Praga, convertit hui en el col·legi Illes Columbretes.

En els nostres camins rurals abunden les fornícules i ceràmiques amb la imatge de la Mare de Déu del Carme, clara evidència de la devoció que li professen molts borrianencs.

La presència dels carmelites en la nostra província cobra sentit des d'eixe focus d'espiritualitat que és el convent del Desert de les Palmes, fundat en 1694, que va començar sent un monestir de vida exclusivament contemplativa i que en l'actualitat és el noviciat on inicien la seua vida religiosa els futurs carmelites de tota la península.

Des del segle XVIII els carmelites del Desert posseïen una finca de 54 fanecades en el lloc conegut com les Alqueries de Ferrer, en el terme de Borriana. Esta finca procedia d'una donació feta a la comunitat i que van mantindre en propietat fins a la desamortització de Mendizábal en 1836. Allí hi havia una capella, que encara existix, dedicada a la Sagrada Família. La campaneta primitiva, amb el nom Mare de Déu del Carme, encara es conserva.

Després de la supressió dels ordes religiosos masculins a Espanya i la desamortització dels seus béns, allà cap a l'any 1836, no van faltar intents de recuperar novament la vida religiosa. El record, encara viu en la Plana, del Desert de les Palmes i la proximitat del convent carmelita de la Sagrada Família de Nules, fundat en 1673, i que després d'un llarg període d'inactivitat ja havia sigut entregat a les monges clarisses, va fer pensar en la ciutat de Borriana per a crear una nova fundació. En l'orde eren molts els borrianencs que gaudien de prestigi, i des d'un principi es van brindar a donar tot el seu suport espiritual i material perquè la comunitat s'establira a Borriana.

A principis de 1896 un grup de carmelites es va instal·lar provisionalment al carrer de Sant Agustí, número 12, en una casa de Francisco Granell Peset, iaio de l'empresari Francisco Granell Felis, propietari i fundador de la Paperera del Cid i president del Banc de Borriana.

El 26 d'abril d'eixe mateix any va poder posar-se la primera pedra del nou convent. Poc més de sis mesos van bastar per a fer habitable la planta baixa i crear-hi una capella provisional.

Finalment, el 6 de novembre de 1896 es va fundar canònicament la Comunitat dels Carmelites Descalços de Borriana, de la qual va ser nomenat primer prior el pare Modesto del Sagrado Corazón de Jesús (Manuel Huguet Ferrer), fill de Borriana.

Des del primer moment es va programar un conjunt conventual perfecte, complet, tal com s'exigia per a esta classe d'edificis. El solar comprenia 7.045 metres quadrats. Es va dissenyar un espai ampli per al convent, horta i pati interior, i un altre per a l'església de culte. Mai hi va haver un projecte inicial de col·legi, encara que les successives modificacions es van fer amb vista als nous usos i necessitats.

La mà generosa dels primers benefactors i fundadors es va desbordar ja des dels començaments. El solar va ser adquirit per Vicente Ramón Felis Oliver, Bernabé Peris Enrique, Antonio Albesa Peris i l'advocat Enrique Peris Enrique. Però una vegada iniciades les obres, qui es va convertir en el principal benefactor i protector de la Comunitat, amb el suport del seu germà Jeremías, va ser el comerciant Bernabé Peris, el qual va voler construir la seua sumptuosa residència alhora que s'alçava el convent (actual Camí d'Onda, núm. 1).

Bernabé, a més de ser un pròsper comerciant, era un home molt piadós, gran devot de sant Josep, la imatge del qual tenia molt present en el seu magatzem i en sa casa. Tal era la veneració que per a justificar les seues destacades aportacions per a la construcció del convent solia dir: «*Forme societat amb sant Josep; jo pose el treball material, el sant patriarca la seua intercessió, i Déu beneix el nostre comerç; per consegüent, és just que tinguen una part en les utilitats*». El dia que va inaugurar sa casa, pocs mesos abans de morir, a l'edat de 40 anys, va assentar a la taula dotze desheretats que va arplegar pel carrer i va posar unes estovalles amb un escut, que encara existix, en el qual es podia llegir: *facta non verba* (fets, no paraules).

El benefactor va morir el 4 de juliol de 1900. En la seua necrològica publicada en *El Correo Español* assenyalaven: «*Falleció este insigne carlista y ferviente católico valenciano en la villa de Burriana (...) por lo que se aplicarán en sufragio de su alma todas las Misas que se celebren en la parroquia y en el convento de los Carmelitas descalzos a cuya fundación contribuyó más que nadie el difunto*».

Bernabé Peris va ser el primer exportador que va utilitzar paper de seda per a embolicar les taronges. La seua marca en les caixes de primera era: «*Dios, Patria y Rey*». Un altre dels seus grans propòsits era afavorir les vocacions religioses, fins al punt de pagar el dot a les jóvens que prenien l'hàbit. Els seus treballadors, en general, li tenien en gran estima, perquè a molts els va pagar la redempció en metàl·lic perquè no feren el servici militar a Àfrica.

A finals del segle XIX va protagonitzar un enfrontament amb Vicent Blasco Ibáñez que va ser molt comentat durant dècades. El 13 de setembre de 1899, a l'estació del tren, van coincidir Blasco Ibáñez, que venia per a assistir a un míting republicà, i el carmelita P. Ludovico per a prendre possessió com a segon prior del convent. Segons va relatar el *Diario de Castellón*, els fets van ocórrer de la següent manera:

«Las luchas religiosas estuvieron a punto de hacer ayer a la importante ciudad de Burriana, teatro de sangrientos sucesos.

En el mismo tren que conducía a Burriana a Blasco Ibáñez y otros republicanos valencianos para asistir al meeting que se celebraba aquella noche en el Círculo republicano, iba el Rdo. P. Liborio —(en realitat era Ludovico)—, también con dirección a Burriana.

En la estación esperaban a Blasco algunos republicanos, y al padre carmelita el conocido carlista y rico propietario de dicha villa don Bernabé Peris y algunos amigos. Estos últimos iban armados.

Al aparse Blasco Ibáñez se dio un viva a la República y entonces el Peris y sus amigos contestaron con un viva al Corazón de Jesús.

En el trayecto de dos kilómetros que media de la estación al pueblo, fueron encendiéndose los vivas de uno y otro lado, pero habiéndose adelantado los carruajes en el que iban el señor Peris y sus amigos, se detuvieron en la soberbia casa que este posee a la entrada del pueblo y allí arma al brazo esperaron la llegada de los republicanos.

Lo que ocurrió allí en un momento es imposible describirlo: en manos de unos y otros se vieron relucir brillantes hojas de acero, armas de fuego cortas y largas y en uno y otro lado a personas que procuraban contener a los más decididos. Venció la razón y unos y otros abrieron paso marchando los republicanos al Centro y los carlistas a casa del señor Peris.

Resultaron tres heridos, uno en la ceja de un mordisco, otro en un pie de una pedrada y otro en la mano de una cuchillada que se infringió al tratar de evitar mayores males.

Durante todo el día reinó gran excitación y temores de que se reprodujeran los sucesos de la tarde.

En el meeting hubo mucha gente, pero sin duda no tenían simpatías por las ideas de Blasco Ibáñez, cuando al plagiar éste a Zola, por la significación del Sagrado Corazón de Jesús, demostró el auditorio su disgusto siseando al orador».

Bernabé Peris era casat amb María Rosa Calbet Moros, amb qui va tindre onze fills, dels quals van sobreviure cinc filles.

En el claustre del convent no es va arribar a realitzar el projecte original, atés que preveia lluir-lo amb algeps d'arcs, columnes i voltes. Gràcies a eixa privació hui en dia apareix al natural la bellesa de la rajola. La serenitat i l'encant del claustre ha atret des de sempre tots els que l'han admirat, fins al punt de servir com a plató de rodatge diverses vegades, com en 2005 en la pel·lícula *Vida robada* del director borrianenc Vicent Monsonís.

Els primers habitants van alternar la vida de comunitat amb les exigències dels seus compromisos pastorals. Molt enjorn, una campaneta els convocava al cor per al res de *Prima*. Seguia després l'oració mental, acte important per al carmelita descalç; poc després tornava a tocar la campana per a la missa conventual. Encara es conserva la xicoteta espadanya de la fundació sobre les cel·les actuals, damunt de la capella provisional. La gent de Borriana, els més matiners, acudien a eixa missa de sis del matí.

Encara ni un raig de sòl
desvaneix l'hòra de l'alba
i al nou día li fan salva
de pardalets un estol,
qu'envien alçant el vòl
del pòble a les quatre cares,
eixes armonies rares,
que al pòc rato les altera
la campaneta dels frares
tocant a missa primera. (*sic*)

—Juan Bta. Tejedo Beltrán—

EL TEMPLE

La Comunitat va encarregar en 1897 al destacat arquitecte de Castelló Godofredo Ros de Ursinos, un projecte per a edificar l'església. El resultat van ser dos bonics treballs d'estil neogòtic, dels quals es va rebutjar un.

El projecte que no va arribar a executar-se es troba actualment en l'arxiu de la Diputació de Castelló, i destaca per dotar de major rellevància l'entrada situada en el carrer de Sant Joan de la Creu, amb un pòrtic de triple arcada sobre el qual s'eleva una única torre. L'església quedava articulada en tres naus, amb capelles laterals, la central de major altura per a il·luminar-la amb grans vitralls. També projectava una capella de la comunió darrere del presbiteri i un sistema de contraforts semblant al ja executat per este arquitecte en l'ermita de Santa Bàrbara en 1891.

Finalment, es va optar per un altre projecte d'una sola nau, amb quatre torres, que emfatitzava la façana que dona al camí d'Onda, on quedava situat l'accés a l'església. L'1 de maig de 1898 es va col·locar la primera pedra del temple, que posseïx una nau de 47 x 20 metres amb creuer central, nou altars i una alçària de 22 metres.

En 1903 la construcció del temple aguaitava a flor de terra. Les obres van quedar suspeses quan s'havien construït els fonaments i els murs tenien tres metres d'alçària. En el període de 1904 a 1914 van prosseguir les obres de l'església, però a un ritme molt irregular, ja que depenia de les aportacions econòmiques. La defunció del principal benefactor, Bernabé Peris, va ser, sens dubte, un seriós contratemps, a pesar que la seua dona va continuar ajudant l'obra de manera significativa.

Superada la crisi econòmica ocasionada per la I Guerra Mundial, de nefastes conseqüències per al negoci taronger, la fàbrica del temple va recobrar un nou impuls. Al maig de 1924 es van reprendre les obres i es va aconseguir l'altura dels arcs. No obstant això, el 16 de setembre d'eixe mateix any va morir l'arquitecte, a l'edat de 74 anys, i es va fer càrrec de la direcció de les obres el projectista valencià Alfonso Garín Ortolá, que havia sigut col·laborador de Godofredo. Alfonso Garín va introduir alguns canvis en el sistema de construcció, en la distribució interna i sobretot en l'emplaçament de la porta principal, que Ros de Ursinos havia previst originàriament en el creuer, en la zona situada davant del quiosc del Camí d'Onda.

Al maig de 1927, la Comunitat, recolzada pel nou provincial, el P. Bernardino de Jesús y María (Francisco Claramonte Felis), fill de Borriana, va decidir accelerar les obres, cobrint-la i obrint-la al culte després de tants anys d'estar començada. Era prior el P. Alfonso de la Inmaculada, i superior el P. Gonzalo de Santa Cecília (José Huguet Diago) també fill de Borriana.

Per a poder fer front a les despeses, la Comunitat es va veure obligada a formalitzar un préstec amb el Banc Hipotecari de 100.000 pessetes, que va acabar de pagar en 1956. I això, a pesar de l'alé econòmic de piadosos benefactors que van sufragar imatges i altars, com la família Llopis Brugada el del Sagrat Cor de Jesús, o la família Feliu Granell el del Santíssim Crist Crucificat.

El 17 d'abril de 1929 es va beneir i inaugurar l'església, en una solemne cerimònia presidida pel bisbe de Tortosa, Félix Bilbao Ugarriza, acompanyat pel bisbe de León (Mèxic), Emeterio Valverde Téllez, perquè cal recordar que entre 1920 i 1936 en el carrer

de la Mercé va haver-hi una comunitat de monges carmelites que havien sigut expulsades del seu país per la revolució.

Solemnes cultes i actes culturals i populars van acompanyar la celebració. Per Borriana van passar eixos dies grans figures de l'oratoría i de la cultura. El poble sencer es va vestir de gala per a celebrar l'esdeveniment. La primera missa, a la qual va acudir la corporació en ple, presidida per l'alcalde, Vicente Enrique Mingarro, va estar amenitzada per la capella de música del Convent dels Carmelites Descalços de València, integrada per més de seixanta veus, i pel violinista borrianenc Abelardo Mus.

A la vesprada es va celebrar una grandiosa processó per al trasllat del Santíssim Sagrament des de la capella provisional, habilitada en 1896, fins a l'església. La custòdia, sota pal·li, va recórrer diversos carrers de Borriana, en els quals es van alçar magnífics arcs i altars.

La Comunitat havia aprovat el 30 de gener de 1908 construir esta custòdia, que actualment es troba en el museu del Desert de les Palmes. El treball va ser encarregat a l'orfebre Manuel Orrico, de València, qui va encarregar l'emmotlament dels apòstols que rodegen el viril al jove artista castellonenc Juan Bautista Porcar.

Este admirable ostensori va ser sufragat amb almoines i objectes de plata i or oferits pel poble de Borriana, i posseïx en el viril diverses joies de la reina Maria Cristina d'Habsburg-Lorena, donades a través del pare Salvador de la Madre de Dios, provincial de l'Orde, que en aquells moments exercia de confessor reial.

El 20 de gener de 1930 la Comunitat va publicar un fullet commemoratiu d'este esdeveniment, en el qual es podia llegir:

«Infatigable constancia, abundantes sudores, esfuerzos porfiados, treinta años de trabajo y sacrificios fueron necesarios para levantar el Templo de San José. No pareció, sino que la Providencia se complacía en probar y aquilatar la perseverancia de los que en ella confiaban antes de acceder a sus nobilísimos y vehementes deseos. Pero, al fin, salió triunfante la perseverancia...

Como de improviso y por arte de encantamiento vimos erguirse las columnas, coronarse los capiteles, entrelazarse los arcos, extenderse las bóvedas, surgir, en una palabra, el templo con toda su grandeza y majestad»

L'artista valencià Jesús Salarich va dur a terme l'emmotlament i buidatge de capitells, frisos, rosetons, balustrades, púlpits, altars i finestrals. Els mateixos tallers de Salarich es van fer càrrec, després de la guerra, de construir l'actual retaule de l'altar major, en ciment i escaiola.

El paviment de l'església i de la sagristia, de taulells hexagonals de diverses tonalitats, formant dibuixos geomètrics, va ser construït i col·locat pels operaris de la fàbrica de mosaics de Pablo López, de València.

Originàriament, l'església va tindre dues trones laterals de pedra artificial en florit estil gòtic, regalades pel patrici borrianenc Manuel Peris Fuentes, benefactor del col·legi dels Salesians.

Tres torres van quedar inacabades, i en 1971 es va decidir continuar la seua construcció (a excepció de les agulles, que mai van arribar a edificar-se). L'arquitecte borrianenc

Alfonso Saera Monfort es va encarregar del projecte i de la direcció de les obres, que van ser executades per l'empresa constructora de Pascual Molés i Ramón Llopis.

En la torre sud-oest, que era l'única acabada abans de 1972, s'havien instal·lat l'any 1949 tres campanes vigoroses durant el priorat del pare Aurelio, natural d'Almassora. Les campanes, que han voltejat durant setanta anys, porten per nom Carmen Teresa, la major, Josefina i Niño Jesús de Praga.

En el nou temple, inaugurat el 17 d'abril de 1929, es van col·locar talles d'imatges fetes pels artistes valencians Francisco Pablo Panach (autor del pas del Sant Sepulcre de Borriana) i Francesc Cuesta López. Transitòriament, en l'altar major, va ser col·locada la imatge de sant Josep de la capella provisional. D'esta imatge encara es conserva el xiquet en el convent de les Mares Carmelites Descalces de les Alqueries, fundat en 1957 per mossén Jeremías Melchor Esteve.

Al març de 1936 va ser col·locada la imatge central de sant Josep amb el xiquet de la mà muntat sobre un núvol i sostingut per dos àngels agenollats en actitud orant, obra de l'escultor carmelita germà Francisco del Niño Jesús, Justo Vivó Huguet. Una obra de grans dimensions, perquè només la imatge tenia tres metres i el grup un total de cinc. Destruïda al juliol d'eixe mateix any, va ser l'obra mestra del germà, llaurada al seu taller del convent. En la cerimònia de col·locació va estar present el seu mestre i amic, l'escultor valencià José María Ponsoda Bravo.

La majoria dels objectes religiosos, imatges i altars, van quedar completament destruïts en el saqueig del 26 de juliol de 1936. Abans van poder amagar-se alguns objectes molt valuosos com la custòdia, el tern, el vestit i el mantell de la Mare de Déu, les escriptures del convent i altres documents de la fundació. A Borriana hi havia una escola de brodats dirigida per sor María Huguet Ferrer, religiosa de la Consolació, germana del primer superior, el P. Modesto del Corazón de Jesús, i tia del P. Gonzalo de Santa Cecilia. Allí es van perfilar els millors brodats per al culte de l'església dels Frares.

Imatges, bancs, confessoriaris..., van ser destruïts i portats en un camió fins al llit del riu, on una gran foguera va consumir les restes de fusta.

Eixe mateix dia, l'Agrupació Socialista Obrera va ocupar l'església i el convent i el va convertir en un centre social al servici del poble. Allí es va instal·lar un casino, bar i oficines, i va funcionar com a sala de balls i banquets. Una gran fotografia de Pablo Esglésies Posse presidia el que havia sigut l'altar major. El convent, separat de l'església, va ser destinat a alberg de tropes i evacuats, així com a hospital i manicomi.

A mesura que s'aproximava el front, van començar a créixer els bombardejos aeris, motiu pel qual en 1938 es va construir un refugi antiaeri, actualment en fase de rehabilitació, l'accés del qual està situat just davant de l'entrada de l'església, convertida en aquells anys en Casa del Poble.

Després de la contesa, i gràcies a les aportacions de nombrosos confreres, el temple de Sant Josep es va convertir en un autèntic museu d'art religiós. Entorn d'estos monestirs o convents sempre han sorgit grups de fidels que han participat assíduament del culte, de les seues activitats, inclús de la seua direcció espiritual. Ja en 1900, poc després de la fundació, es va organitzar la confraria Virgen del Carmen, que va arribar a tindre 4.000 confreres; la confraria Niño Jesús de Praga, la Piadosa Unión de Santa Teresita, l'associació de l'Escapulario Josefino, o la més recent, la Hermandad de la Virgen de la Piedad, creada

en 1963 pel pare Leopoldo Blanch amb un grup d'antics alumnes del col·legi Niño Jesús de Praga, que participa activament en les nostres processons i el culte de la Setmana Santa.

L'església dels Pares Carmelites de Borriana compta actualment amb una de les col·leccions imatgeres més completes dels mestres valencians Carmelo i Octavio Vicent. Ambdós –pare i fill– van enriquir esta església amb més d'una dotzena d'obres eixides del seu taller del carrer de la Blanqueria de València.

Carmelo Vicent, catedràtic de talla escultòrica en l'Escola de Belles Arts de València i Premi Nacional d'Escultura en 1934, va ser l'autor de la joia principal d'esta església: la imatge de la Mare de Déu del Carme, una obra de gran qualitat artística.

A la seua mà es deuen també les imatges del Cor de Jesús i de Sant Joan de la Creu.

El seu fill, Octavio Vicent, catedràtic de l'Escola de Belles Arts de València i, més tard, catedràtic de l'Escola de San Fernando de Madrid, està representat en l'església amb altres set obres, reunides quasi totes en l'altar del Jesuset de Praga. Els sis relleus d'este retaule al·lusius a la infància del Jesuset, el mateix que els altres sis que adornen el retaule de la Mare de Déu del Carme, ens donen una clara idea del sentit del ritme i la composició d'este gran escultor format en les escoles de Madrid, Florència i Roma.

La talla del Jesuset de Praga i la xicoteta imatge de la Nostra Senyora de Loreto, completen la seua aportació al retaule lateral dret de l'església.

Tal vegada l'obra més important d'Octavio Vicent siga la Mare de Déu de la Pietat, obra realitzada en 1965, que representa Jesús mort en braços de la Mare de Déu. Esta imatge, de profunda expressió religiosa i gran sobrietat pictòrica, va ser encarregada per la Germandat de la Pietat, i és el pas d'esta confraria en les processons de la Setmana Santa de Borriana.

Este mateix artista havia fet, en 1959, la carrossa en forma de barca de la Mare de Déu del Carme per a les processons, que des de fa anys es troba a Caravaca de la Cruz, on ix en processó cada 16 de juliol.

Entre els objectes d'orfebreria, a més de la custòdia, que es troba en el museu, mereix destacar-se la creu processional i, especialment, el sagrari, obra de Vicente March Bernal.

En 1962, i promogut pel pare Leopoldo, es van col·locar les vidrieres que decoren el temple. Cada una està formada per dos cossos: un inferior, dedicat als dolors i gojos de sant Josep, i un altre superior amb temes relatius a l'orde carmelità. A part de dos grans rosetons, corresponents a les capelles de la Mare de Déu del Carme i el Jesuset de Praga, hi ha una gran vidriera en la part del cor que mostra en la seua part inferior una escena de la Sagrada Família, i en la superior, una al·lusió a la protecció de sant Josep sobre la ciutat de Borriana, representada pel campanar i l'edifici de la Caixa Rural Sant Josep. Les vidrieres són de la casa Maumejean de Madrid, empresa familiar fundada en 1860.

COL·LEGI

Encara que com hem dit: mai hi va haver un projecte inicial de col·legi, des del primer moment de la fundació els religiosos de Borriana van haver de dedicar-se de ple a la tasca docent.

Dos mesos després de la seua aprovació canònica, el 25 de gener de 1897, la Comunitat va crear un seminari menor, al qual van succeir un col·legi de teologia, en 1902, i un altre de filosofia en 1904.

L'11 de desembre de 1907 la Comunitat va aprovar la creació d'una escolania a fi de preparar xiquets i jóvens per a fer representacions escèniques i assistir al culte de l'església.

Encara que des de les altes esferes no es veia amb bons ulls, per entendre que era impropri de l'orde, els religiosos no van tindre més remei que atendre les sol·licituds de pares de família que els buscaven per a donar classes particulars als seus fills. Borriana, en eixos moments, no tenia col·legis suficients. A més, el seu ràpid creixement econòmic, gràcies al negoci taronger, empentava els pares a buscar la millor formació per als seus fills.

Els religiosos estaven àmpliament preparats. Comptaven amb una sòlida formació, tant en lletres com en ciències.

Així les coses, el P. Bernardino de Jesús María, definidor i visitador general, en un viatge que va fer a Borriana en 1920, va rebre una nodrida comissió de ciutadans, pares de família, que li van demanar amb insistència l'obertura d'un col·legi per a xiquets. Un any després d'aquella reunió, el Capítol Provincial va autoritzar la creació d'un col·legi de primera ensenyança. I així va ser com va iniciar el seu camí el col·legi Niño Jesús de Praga.

Diverses generacions de xiquets i jóvens s'han beneficiat de la formació cultural i espiritual dels Frares. El col·legi va suposar per a ells l'oportunitat d'accedir a una educació integral. Durant dècades, i en perfecta sintonia, el claustre de professors i els pares carmelites, van omplir de contingut acadèmic i valors humans a les distintes promocions que van passar pel centre.

El col·legi dels Frares va nèixer de forma modesta, i amb el temps es van anar ocupant zones del convent per a transformar-les en aules.

La coneguda com a porta del col·legi és la que encara es conserva actualment pel carrer dels Frares. Anys després va aparèixer la porta del pati, en el carrer de Sant Joan de la Creu, on encara s'alça l'escut carmelità.

El pati actual, on juguen els xiquets, era l'horta en què sembraven els frares, i a causa de les necessitats del col·legi va haver de desaparèixer perquè la utilitzaren els xiquets i els jóvens.

Des del moment de la creació del col·legi les modificacions es van fer segons les necessitats de cada moment. Però va ser l'any 1966 quan el convent va patir la seua gran transformació. Era l'època en què estava de director el pare Manuel Ferrada. Les terrasses dels costats nord i oest van desaparèixer i només els costats sud i est van romandre en el seu estat original. Van ser unes obres necessàries perquè els Pares Carmelites pogueren sol·licitar la implantació i el reconeixement del batxillerat, aprovació que va arribar el 15 de juliol de 1967. Fins llavors s'impartien les classes en el col·legi i els exàmens finals es realitzaven a l'Institut Francesc Ribalta de Castelló. A partir de l'any 1966 es van realitzar diverses obres en què van intervindre els arquitectes José Manuel Peris Gómez, Manuel Peset Ninot, Alfonso Saera Monfort, Lauro Negre Hernández, Pascual Molés Cantos, i l'aparellador Joaquín Albert Serra.

TEATRE

La projecció cultural dels Carmelites va traspasar els murs del convent i una de les seues grans fites va ser la construcció de la sala d'actes Niño Jesús de Praga en una part del que era l'horta del convent. La seua inauguració, el 18 d'abril de 1929, va coincidir

amb la benedició del temple de Sant Josep. La sala ocupava una superfície de 30 x 15 metres i tenia una capacitat per a 1.600 persones. Borriana sencera es va sentir orgullosa d'aquell gran centre cultural per la seua bellesa i grandiositat. Però als carmelites els va durar poc, perquè al cap de dos anys, per necessitats econòmiques, el van vendre a la família Safont Casares, motiu pel qual va passar a anomenar-se Teatro Casares, en honor a la matriarca: Antonia Casares Rius, natural d'Alboraia. Uns anys més tard, i després de vendre's novament, va passar a denominar-se Teatre Principal, fins a la seua demolició, en 1992, per a construir un bloc de pisos.

A pesar de tot, els carmelites van continuar organitzant allí les seues activitats culturals, com el recordat *Betlem* del pare Alberto de Jesús. Este frare s'encarregava dels xiquets de pàrvuls i tot just arribar a Borriana va començar a organitzar i dirigir representacions literàries i musicals, entre les quals destacava el seu betlem nadalenc, que tenia com a intèrprets els mateixos xiquets. Tal va ser la magnitud i l'èxit aconseguït que va arribar a representar-se l'obra en el Teatre Principal de Saragossa en 1943 i en el de València en 1944. Estes representacions van durar quinze anys, i fins a la seua defunció en 1936, el pare Gonzalo va ser l'encarregat de posar la nota musical, atés que era l'autor de tota la partitura del *Betlem*.

A més del pare Alberto, altres carmelites que van transcendir més enllà de la Comunitat van ser el pare Roque Guinot Pitarch, gran pintor i amic de pintors. Asseguren que va arribar a posseir apunts genuïns de Miquel Àngel, i d'altres artistes de renom, que li va proporcionar el marquès de Santa Cruz, gran mecenes amb qui compartia amistat. El pare Roque va morir el 24 de juny de 1936, tres setmanes abans que s'iniciara la Guerra Civil, i està soterrat en el panteó dels carmelites, en el cementeri de Borriana. El pintor castellonenc Juan Bautista Porcar, que exercia en aquell moment de delegat de Cultura del Govern Civil de Castelló, quan es va assabentar que el convent havia sigut assaltat el 26 de juliol de 1936, es va afanyar a anar a Borriana, coneixedor dels dibuixos originals que posseïa el pare Roque. Tota la seua vida va lamentar no haver-hi arribat a temps, perquè allí ja no hi va trobar res.

Un altre referent va ser el pare Gonzalo de Santa Cecília, José Hugué Diago, fill de Borriana. Va ser prior del monestir i superior diverses vegades. Era nebot del P. Modesto Hugué, primer superior de la Comunitat. Excel·lent executor de música sacra, va compondre també notables peces que li van donar no poca fama, principalment en els cercles religiosos espanyols. Es conserva el seu arxiu amb diversos originals que ell va compondre i moltes de les obres que interpretava. Actuava com a pianista i concertista de la sala d'actes Niño Jesús de Praga i en un tercet de música de cambra acompanyat per Vicente Doménech, al violí, i Vicente Soler, al violoncel. Va ser una de les víctimes de la Comunitat a l'estiu de 1936.

També va ser un destacat artista el germà Francisco del Niño Jesús, Justo Vivó Hugué, natural d'Alboraia. Ajudant i deixeble durant molts anys de l'escultor José María Ponsoda Bravo. Tenia taller propi en el convent i va realitzar una infinitat d'imatges religioses, repartides per tota la geografia espanyola. En el Desert de les Palmes encara es conserva un Crist i un Jesuït llaurats per ell. Però la seua obra cimera va ser el sant Josep de l'altar major del temple de Borriana, que formava part d'un grup de cinc metres. La imatge central de sant Josep va ser beneïda i col·locada en l'altar major la vespra del sant, el 18 de març de 1936. No hi ha cap fotografia d'aquell sant Josep perquè quatre mesos més tard va ser destruït. Este germà també va ser martiritzat a l'agost de 1936.

Un admirable renovador pedagògic va ser el pare Manuel Ferrada Urios. Doctor en Filosofia, va ser el creador de la festa de la poesia, que es va celebrar des del 1968 fins al 1976. Jòvens del col·legi i d'altres centres educatius, amb inclinacions literàries, van participar d'aquells esdeveniments. El pare Ferrada va emprar la poesia, tan pròpia de sant Joan de la Creu, perquè els jòvens s'acostaren a la cultura i reflexionaren sobre els valors humans. Per aquelles reunions van passar els grans poetes valencians Vicent Andrés Estellés, Xavier Casp o Miquel Peris i Segarra, entre altres. De tot això va donar compte en el seu llibre *Crits i cants*, publicat en 1975. També va impulsar el club juvenil SOM, amb seu al carrer de Sant Vicent, que organitzava activitats de cine club, tallers de lectura, fotografia, classes de valencià, conferències, teatre i poesia, excursionisme, balls... Altres facetes que també va encoratjar van ser la música, a través del cant coral, i l'esport, amb jornades matinals els diumenges al matí, en les quals solia participar. Durant la seua etapa al capdavant del col·legi es va inaugurar un modern gimnàs, perfectament equipat. Així mateix, va establir en el centre el programa de Promoció Professional Obrera, conegut com el PPO, embrió del que més tard seria la formació professional.

L'últim gran artista de la Comunitat va ser el pare Juan de Dios Morenilla, natural de Caravaca de la Cruz. Llicenciat en Belles Arts, tenia una gran afició per la pintura, la fotografia i el periodisme. En 1966 va ser nomenat professor de dibuix i va obrir una acadèmia de pintura que va funcionar fins a l'any 1991. Va ensenyar dibuix i pintura a molts alumnes, alguns dels quals van seguir els seus passos artístics. Gràcies a eixa labor pedagògica, durant quatre anys consecutius els seus deixebles van ser premiats en Arenzano (Gènova) en el Concurs Internacional Piccoli Artisti.

La seua obra més rellevant és el gran mural de vint-i-set metres de l'església de María Auxiliadora de Borriana, on representa la vida de sant Joan Bosco, fundador de la congregació salesiana. En l'obra van quedar immortalitzats alguns dels seus alumnes i també altres personalitats, com el cardenal Tarancon, el bisbe de la diòcesi en aquell moment, José María Cases Deordal, o el papa Joan Pau II.

Encara que mai ho van exterioritzar, la Guerra Civil, i més concretament els successos esdevinguts en la segona meitat del 1936, va suposar per a la Comunitat Carmelita de Borriana un dur colp. De catorze religiosos que hi havia en el convent la meitat van ser assassinats. La vespra del 22 de juliol de 1936 els frares van ser obligats a abandonar el monestir. Van eixir per la porta del col·legi, situada en el que llavors era el carrer del Primer Dolor, on una turba els increpava, mentre buscaven refugi a cases de familiars i amics.

Grups extremistes no van tardar a localitzar-los. El primer que va caure va ser l'escultor, el germà Francisco, Justo Vivó Hugueta, natural d'Alboraia, l'11 d'agost de 1936. El varen trobar en una alqueria pròxima a la mar propietat de la família Planelles Ros; allí li van disparar i el van donar per mort. Malferit, va ser conduït per la família que l'acollia fins a l'Hospital de Sant Blai, on va ser descobert novament. Mentre el traslladaven a Castelló en una ambulància el varen rematar en la carretera d'Almassora, enfront del cementiri. Encara amb vida, el van tornar a portar a l'Hospital de Sant Blai, on va morir mentre el cuidaven les germanes de la Consolació.

L'endemà, el 12 d'agost, va morir el pare Ángel María del Niño Jesús, Bautista Broch Carda, natural de Vila-real, que llavors exercia de director del col·legi. Després d'eixir del convent es va refugiar a casa de la seua cunyada amb les seues germanes monges de la Consolació, a Vila Real, i allí el van detindre. Va ser afusellat al Grau de Castelló.

El 17 d'agost va morir el pare Gonzalo de Santa Cecilia, José Huguet Diago: el músic. Era popularment conegut com el pare Sardina pel seu malnom familiar. Era germà del comerciant Ramón Huguet Diago, casat amb Josefa Grau Piera, cèlebre per donar sobrenom al carrer de l'Encarnació i a un bonic xalet que posseïa al port. Va ser precisament en eixa propietat on va ser capturat el pare Gonzalo, ocult en una cisterna. Traslladat amb un cotxe, el van matar al costat d'uns xiprers en la carretera d'Almassora al Grau de Castelló.

El 29 d'agost va ser detingut el que era prior de la Comunitat, el borrianenc pare Ricardo del Sagrado Corazón, Francisco Planelles Granell, a casa d'una cosina, en el número 14 del carrer del Raval, on s'havia amagat. Després de la seua detenció va ser conduït fins a la carretera que unix les Alqueries i Betxí, on va ser afusellat.

L'endemà van localitzar i executar el germà Manuel de María y José, Vicente Casalta Broch, molt conegut per ser un excel·lent cuiner. El van detindre a Borriana perquè ja s'havia cansat d'estar amagat en l'interior d'un pou d'un maset familiar de la seua ciutat natal, Vila-real, i havia decidit anar a buscar el seu prior, el pare Ricardo, amb qui va coincidir en la cel·la, un dia abans de ser afusellat en la tàpia del cementeri de les Alqueries.

En la matinada del 2 al 3 de setembre de 1936 va ser assassinat en la carretera de l'Alcora a Castelló el pare Jacobino del Niño Jesús, José Solá Traite. Era germà del que durant més de tres dècades va ser corresponsal de l'*Heraldo de Castellón* a Borriana, Rafael Solá Traite, que també era un significat republicà. Segons va declarar el mateix Rafael, el seu germà estava en l'alqueria d'una neboda situada en la Malva-rosa. Se'l van emportar i el van tancar al calabós municipal. Aquella mateixa nit va ser conduït amb altres tres persones a la carretera de l'Alcora per a ser executat.

L'últim a morir, el 12 de novembre, va ser el pare Ludovico del Sagrado Corazón, Antonio Vicedo Moreno. Uns dies abans havia sigut detingut a casa de la seua germana a Vila-real i conduït a la caserna de la Guàrdia Civil. Va morir al terme d'Onda, encara que el seu cos va aparèixer al costat del cementeri de Betxí.

Tots estos religiosos descansen en l'anomenat panteó dels màrtirs del Desert de les Palmes, i actualment estan a l'espera que el papa aprobe el decret de beatificació, després d'un llarg procés, en el qual també estan incloses altres persones, com el carmelita seglar, Francisco Granell Felis, pare de Josefina Granell Vernia, qui va ser propietari de la paperera El Cid i president del Banc de Borriana, les restes del qual es troben en la cripta de l'església del Salvador.

El 25 d'abril de 2015, coincidint amb el quint centenari del naixement de Santa Teresa de Jesús, l'orde dels Pares Carmelites Descalços va rebre la Medalla d'Or de la ciutat de Borriana, una iniciativa que va comptar amb el suport de 4.000 firmes i més de cent entitats.

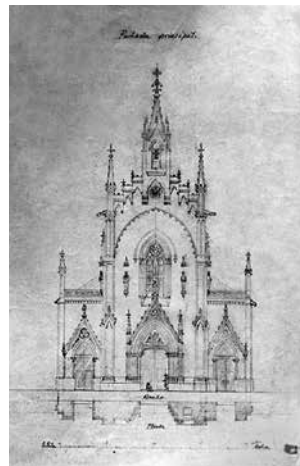
L'adéu a la Comunitat dels Carmelites Descalços va semblar d'actes d'homenatge els passats mesos de setembre i octubre. Els sentiments van quedar demostrats en les nombroses mostres d'afecte dirigides al pare Alfredo Sáiz Sáiz. Un sacerdot nascut a San Martín de Boniches, un poblet de la muntanya de Conca, que va arribar per primera vegada a Borriana en 1968, i que ho ha sigut tot per a esta Comunitat: sacerdot, prior, director del col·legi... Les confraries, els professors, els alumnes..., tots van voler manifestar la seua gratitud als Carmelites per la seua gran aportació a la ciutat de Borriana.

Antic altar dels frares.

Custòdia dels frares Carmelites.

Projecte església dels Frares.

Benedicció del nou pas de l'Ecce homo a les Dominiques.

Betlem del Pare Alberto.

Frares Carmelites.

Monges Dominiques 1936.

Justo Vivó Huguet, germà Francisco. Godofredo Ros de Ursinos Caldich. Pare Manuel Ferrada Urios.

Col·legi Dominiques 1930.

Sala d'Actes Xiquet Jesús de Praga.

Exconvent de la Mercè.

Casa de Bernabé Peris.

Pare Juan de Dios Morenilla.

BIBLIOGRAFIA

- REQUENA TEJEDO, MIGUEL ÀNGEL. 1990. *Dominicas en Burriana. Centenario de contemplación 1890 - 1990*.
- MONFORT RÍOS, SOR MARGARITA. *Crònica del Monestir de les Monges Dominiques de Borriana*.
- Setmanari liberal *La Unión* del 28 d'agost de 1915.
- ROCA ALCAYDE, FRANCISCO. 1932. *Historia de Burriana*.
- MUNDINA MILAVALLE, BERNARDO. 1873. *Historia, Geografía y Estadística de la provincia de Castellón*.
- LEÓN SANTIAGO, JOSÉ. 1996. Carmelitas Descalzos en Burriana. Cien años de Presencia. (1896 - 1996).
 — 2002. Francisco Granel Felis, empresario audaz y Cristiano Convencido.
 — 2013. Mártires Carmelitas Descalzos de la Provincia de Aragón y Valencia 1936 -1939.
- El Carmelo* Revista religiosa dels Pares Carmelites Descalços d'Aragó i València. De 1922 a 1931.
- Heraldo de Castellón*, 14 de setembre de 1899.
- La Correspondencia de España*, 14 de setembre de 1899.
- Diario de Castellón*, 16 de setembre de 1899.
- El Correo Español*, 11 de setembre de 1900.
- Heraldo de Castellón*, dies 4, 13, 16, 19 i 24 d'abril de 1929.
- Llibre commemoratiu de la inauguració temple de Sant Josep publicat el 20 de gener de 1930.
- Causa General de Borriana de la Guerra Civil Espanyola.
- FERRADA URIOS, MANUEL. 1975. *Crits i cants*.
- TEJEDO BELTRÁN, JUAN BAUTISTA. *Obra poètica*. «“Pere” Casi poema en dos cants».

BIONOTA

Guillem Ríos i Canós (Borriana 1967) Corresponsal del diari *Mediterráneo* a la nostra ciutat durant més de vint anys. Redactor d'altres mitjans de comunicació, com *Elperiodic.com* o el *Butlletí d'Informació Municipal El Pla*. Malgrat aquesta trajectòria periodística, va estudiar Dret al Col·legi Universitari de Castelló. Manté un estret vincle amb el món empresarial. Des de fa trenta anys desenvolupa la seua tasca professional en una de les principals indústries agroalimentàries de Borriana, on ocupa càrrecs directius. En els últims anys també ha dedicat part dels seus esforços a estudiar i divulgar la cultura i història del nostre poble a través de publicacions, conferències i documentals, mitjançant múltiples col·laboracions. És síndic fundador de l'Associació Cultural Círculo Frutero Burrianense/Cercle Fruiter Borrianenc, que es dedica a fomentar el coneixement de l'activitat mercantil històrica del sector cítricol valencià, i molt especialment el relacionat amb Borriana.

RESUMS

L'excursió de mossén Alcover a Borriana (1901)

GLÒRIA OLIVARES I MUÑOZ

Mossén Antoni Maria Alcover (1862–1932) fou l'artífex del *Diccionari català-valencià-balear*, comesa per a la qual inicià una sèrie d'eixides arreu del domini lingüístic català. El 22 d'abril de 1901, en el marc del segon viatge pel País Valencià, el canonge visità Borriana. El present article comenta i reproduïx la crònica del seu pas pel nostre poble, publicada en el *Diario de Mallorca* el 14 de maig de 1901. Mossén Alcover dedica bona part de la crònica a descriure l'església parroquial, en què opina sobre els elements i estils arquitectònics del temple. L'estudi filològic sobre la parla dels borrianencs es basa en una conversa amb dos ancianes. L'excursió a Borriana fou una visita d'exploració i, en establir col·laboradors i corresponsals en altres pobles, ja no li calgué tornar-hi mai més. **Paraules clau:** Alcover, Borriana, diccionari descriptiu, català-valencià-balear, DCVB.

Mossén Antoni Maria Alcover (1862–1932) fue el artífice del diccionario català-valencià-balear, cometido para el que inició una serie de salidas por todo el dominio lingüístico catalán. El 22 de abril de 1901, en el marco del segundo viaje por el País Valenciano, el canónigo visitó Borriana. El presente artículo comenta y reproduce la crónica de su paso por nuestro pueblo, publicada en el Diario de Mallorca el 14 de mayo de 1901. Mossén Alcover dedica buena parte de la crónica a describir la iglesia parroquial, opinando sobre los elementos y estilos arquitectónicos del templo. El estudio filológico sobre el habla de los burrianenses se basa en una conversación con dos ancianas. La excursión a Borriana fue una visita de exploración y, al establecer colaboradores y corresponsales en otros pueblos, ya no tuvo la necesidad de volver nunca más. Palabras clave: Alcover, Borriana, diccionario descriptivo, català-valencià-balear, DCVB.

Mossén Antoni Maria Alcover (1862- 1932) was the author of the Catalan-Valencian-Balearic dictionary, for the task of which he started a series of trips throughout the Catalan linguistic domain. On 22nd April 1901, during his second visit to the Valencian Country, the canon visited Borriana. The present article comments on and reports the chronicle of his stay in our town, which was published in the *Diario de Mallorca* on 14th May 1901. Mossén Alcover devotes a great part of his chronicle to the description of the parish church, giving his opinions on the architectural elements and style of the temple. The philological study on Borriana's speech is based on a conversation with two elderly women. The trip to Borriana was an exploratory visit and, once he determined the collaborators and reporters in other towns, he did not have the need to come back anymore. **Keywords:** Alcover, Borriana, descriptive dictionary, Catalan-Valencian-Balearic, DCVB.

Mossén Antoni Maria Alcover (1862–1932) a été l'artisan du Diccionari català-valencià-balear, un ouvrage qui l'amena à commencer une série de voyages le long de tout le territoire linguistique catalan. Le 22 avril 1901, dans le cadre de son deuxième voyage au Pays Valencien, ce chanoine visita Borriana. Cet article commente et reproduit

*la chronique de son passage par notre village, publié dans le Diario de Mallorca le 14 mai 1901. Père Alcover dédia une grande partie de sa chronique à la description de l'église paroissiale, avec des opinions sur les éléments et styles architecturaux de ce temple. Son étude philologique sur la façon de parler des gens de Borriana est basée sur une conversation entretenue avec deux vieilles femmes. Son excursion à Borriana fut une visite d'exploration ; suite à avoir établi des collaborateurs et des correspondants dans d'autres villages, il n'eut plus besoin d'y revenir. **Mots-clés:** Alcover, Borriana, dictionnaire descriptif, catalan-valencien-baléare, DCVB.*

Mn. Trinitari Mariner (1863-1933) i el Diccionari dels dialectes

ÒSCAR PÉREZ SILVESTRE

L'estol de col·laboradors captats a principis del segle XX per a l'elaboració de les obres lexicogràfiques és tan ampli i variat que, a hores d'ara, necessitem treballs de detall per calibrar quina fou l'aportació concreta de cada participant. Aquest treball sobre el nuler Trinitari Mariner Gimeno situa amb precisió un cas concret de persona compromesa amb la llengua des de la comarca de la Plana Baixa i pot servir com a model per a altres investigacions encara per fer sobre la gènesi dels nostres diccionaris. **Paraules clau:** Trinitari Mariner Gimeno, Antoni Maria Alcover, Antoni Griera, lexicografia, IEC.

*El grupo de colaboradores captados a principios del siglo XX para la elaboración de las obras lexicográficas es tan amplio y variado que, a estas alturas, son necesarios trabajos de detalle para calibrar cuál fue la aportación concreta de cada participante. Este trabajo sobre el nulo Trinitari Mariner Gimeno sitúa con precisión un caso concreto de persona comprometida con la lengua desde la comarca de la Plana Baixa y puede servir como modelo para otras investigaciones todavía pendientes sobre la génesis de nuestros diccionarios. **Palabras clave:** Trinitari Mariner Gimeno, Antoni Maria Alcover, Antoni Griera, lexicografía, IEC.*

The group of collaborators captured at the beginning of the XX century for the making of the lexicographic works is so wide and varied that, at this point, they are considered to be necessary detailed work to calibrate the exact contribution of each participant. This work from the Nules native Trinitari Mariner Gimeno shows with exact precision a particular case of a committed person to the language of the Plana Baixa region, and it can serve as a model for other studies not yet conducted about the origin of our dictionaries. **Key words:** Trinitari Mariener Gimeno, Antoni María Alcover, Antoni Griera, lexicography, IEC.

*Le groupe de collaborateurs attirés au début du XXe siècle pour l'élaboration des ouvrages lexicographiques est tellement large et varié que, à présent, des travaux de détail sont nécessaires pour mesurer quel fut l'apport concret de chaque participant. Ce travail sur Trinitari Mariner Gimeno (natif de Nules) situe avec précision un cas concret d'une personne engagée avec sa langue depuis la contrée de la Plana Baixa, et elle peut servir de modèle pour d'autres recherches encore en attente sur la genèse de nos dictionnaires. **Mots-clés:** Trinitari Mariner Gimeno, Antoni Maria Alcover, Antoni Griera, lexicographie, IEC.*

Passeig literari a Borriana

PAU PIQUERAS BLASCO

La rellevància històrica de Borriana és inqüestionable, com a mínim, d'ençà l'entrada de Jaume I: ací esdevé un poble ric i de personalitat política pròpia. Aquest tarannà s'ha vist afectat durant el segle passat, però si bé el municipi ha anat quedant desplaçat de la seua centralitat econòmica, l'interés cultural s'hi ha mantingut sempre viu. L'article proposa un recorregut literari per la vila, el terme i la zona marítima: les lectures seleccionades tenen la voluntat de resseguir el paisatge urbà i natural, i d'esbossar una imatge no tan coneguda de la capital de la Plana Baixa. **Paraules clau:** ruta, literatura, cultura, paisatge, Borriana.

*La relevancia histórica de Borriana es incuestionable, como mínimo, desde la entrada de Jaime I: aquí se convierte en un pueblo rico y de personalidad política propia. Esta manera de ser se ha visto afectada durante el siglo pasado, pero si bien el municipio ha quedado desplazado de su centralidad económica, el interés cultural siempre se ha mantenido vivo. El artículo propone un recorrido literario por la villa, el término y la zona marítima: las lecturas seleccionadas tienen la voluntad de reseguir el paisaje urbano y natural, y de esbozar una imagen poco conocida de la capital de la Plana Baixa. **Palabras clave:** ruta, literatura, cultura, paisaje, Borriana*

The historical relevance of Borriana is unquestionable, at least, since the entry of James I the Conqueror: with him, the town became rich and developed its political personality. This attitude has become affected during the last century, but although the municipality has been displaced gradually from its economic centrality, the cultural interest has always been alive. The article proposes a literary tour of the town, the surroundings, and the maritime zone: the selected readings are intended to follow the urban and natural landscape and to sketch a not so well-known image of the capital of the Plana Baixa. **Keywords:** route, literature, culture, landscape, Borriana.

*La pertinence historique de Borriana est incontestable, du moins, depuis l'entrée de Jacques Ier le Conquérant : avec lui la ville devient un peuple riche et avec sa propre personnalité politique. Cette attitude a été affectée au cours du siècle dernier, mais bien que la municipalité se soit progressivement éloignée de sa centralité économique, l'intérêt culturel a toujours été vivant. L'article propose une visite littéraire de la ville, de la commune et de la zone maritime : les lectures sélectionnées sont destinées à suivre le paysage urbain et naturel, et à esquisser une image peu connue de la capitale de la Plana Baixa. **Mots-clés:** route, littérature, culture, paysage, Borriana.*

Tendència universitària en la Borriana del segle XXI

ANTONI GIL TRILLES

En la societat actual, tindre estudis universitaris es considera pràcticament imprescindible per a poder arribar a determinades feines, però la possessió d'aquests tipus d'estudis no garanteix, ni de molt, l'obtenció d'una feina adequada o directament relacionada amb la titulació universitària cursada. Cada vegada més, s'han de cursar altres estudis superiors, els màsters, per a poder presentar-se amb certes garanties a determinats

treballs. A Borriana, com a la resta de País Valencià, la tendència en la preferència d'estudis superiors ha anat canviant a poc a poc, en funció de la modernització i de determinats canvis esdevinguts en la societat. En aquest treball s'analitzen les preferències de l'alumnat borrianenc envers els estudis superiors de les universitats públiques valencianes en els últims anys. **Paraules clau:** accés, grau, universitat, preinscripció.

*En la sociedad actual, el tener estudios universitarios se considera prácticamente imprescindible para poder acceder a determinados trabajos, pero la posesión de este tipo de estudios no garantiza, ni mucho menos, la obtención de un trabajo adecuado o directamente relacionado con la titulación universitaria cursada. Cada vez más, se tienen que cursar otros estudios superiores, los másteres, para poder presentarse con ciertas garantías a determinados trabajos. En Borriana, como en el resto del País Valenciano, la tendencia en la preferencia de estudios superiores ha ido cambiando poco a poco, en función de la modernización y de determinados cambios acaecidos en la sociedad. En este trabajo se analizan las preferencias del alumnado burrianense respecto a los estudios superiores de las universidades públicas valencianas en los últimos años. **Palabras clave:** acceso, grado, universidad, preinscripción.*

In today's society, having university studies is considered to be almost essential in order to access certain jobs, but the possession of these types of studies does not guarantee by no means getting the right job or a job that is closely related to their degree. More and more frequently, other higher studies need to be attended, like master's degrees, in order to be able to apply for certain jobs with certain guarantees of success. In Borriana, like in the rest of the Valencian Country, the trend in preferences concerning higher studies has been changing little by little, depending on the upgrading and changes occurring in society. In this work, the preferences of students in Borriana are analysed with respect to higher studies offered in public Valencian universities in recent years. **Keywords:** access, degree, university, pre-registration.

*Dans la Société actuelle, avoir des études universitaires est considéré pratiquement indispensable pour pouvoir accéder à certains postes de travail ; cependant, posséder cette sorte d'études ne garantit aucunement l'obtention d'un travail approprié ou ayant un rapport direct avec la formation universitaire suivie. Chaque fois de plus il faut poursuivre d'autres études supérieures (les masters) afin de pouvoir se présenter, avec une chance de succès, à certains postes de travail. À Borriana, ainsi que dans le reste du Pays Valencien, la tendance sur la préférence d'études supérieures a changé petit à petit, en fonction de la modernisation et de certains changements de la société. Ce travail analyse les préférences des étudiants de Borriana vers les études supérieures des universités publiques valenciennes pendant les dernières années. **Mots-clés:** accès, licence, université, préinscription.*

Un recorregut succint per la meua vida

NORBERT MESADO OLIVER

Norbert Mesado Oliver ha estat un referent en el món cultural borrianenc. Nascut en plena guerra civil espanyola, ha viscut intensament tota la postguerra franquista,

la transició a la democràcia i el període democràtic actual. En aquest article prova d'analitzar l'evolució històrica, social i cultural de la Borriana dels darrers vuitanta anys des de les seues vivències, transmetent-nos la visió personal de l'*alma mater* del Museu Arqueològic Municipal. Anècdotes i experiències se succeeixen per fer-nos veure detalls i aspectes diversos de la rebotiga de la història més pròxima i d'alguns personatges de la cultura i de la vida pública local. Al capdavall, són els pèls i senyals de la nostra història i de la història dels nostres contada per una persona que l'ha viscuda des de dins, perquè Norberto hi era. **Paraules clau:** cultura, Borriana, museu, arqueologia, història, jaciment.

Norberto Mesado Oliver ha sido un referente en el mundo cultural burrianense. Nacido en plena guerra civil española, ha vivido intensamente toda la posguerra franquista, la transición a la democracia y el periodo democrático actual. En este artículo trata de analizar la evolución histórica, social y cultural de la Borriana de los últimos ochenta años desde sus vivencias, transmitiéndonos la visión personal del alma mater del Museo Arqueológico Municipal. Anécdotas y experiencias se suceden para mostrarnos detalles y aspectos diversos de la trastienda de la historia más próxima y de algunos personajes de la cultura y de la vida pública local. En definitiva, son los pelos y señales de nuestra historia y de la historia de los nuestros contada por una persona que la ha vivido desde dentro, porque Norberto estaba allí. Palabras clave: cultura, Borriana, museo, arqueología, historia, yacimiento.

Norberto Mesado Oliver has been a referent in Burriana's cultural world. He was born at the height of the Civil War, he has lived all Franco dictatorship's postwar, the transition to democracy and the current democratic period. In this article he tries to analyse Burriana's historical, social and cultural evolution in the last eighty years from his own experiences, passing on to us the personal vision of the Local Archeological Muesum's *alma mater*. A succession of anecdotes and experiences shows us different details and aspects of the background of the nearest history and of some of the characters of the local culture and public life. In a nutshell, they represent the great details of our history and the history of our own, told by a person who has lived it from inside, because Norberto was just there. **Keywords:** culture, Borriana, museum, archeology, history, archeological site.

Norberto Mesado Oliver a été une référence dans le monde culturel de Borriana. Né en pleine guerre civile, il a vécu intensément toute la post-guerre franquiste, la transition à la démocratie et la période démocratique actuelle. Dans cet article il essaie d'analyser l'évolution historique, sociale et culturelle de Borriana pendant les dernières quatre-vingts années à partir de son vécu, en nous transmettant la vision personnelle de l' alma mater du Musée Archéologique Municipal. Des anecdotes et des expériences se succèdent pour nous montrer des détails et des aspects divers de l'arrière-boutique de l'histoire la plus proche ainsi que de quelques personnages de la culture et de la vie locale. En somme, voici en long et en large notre histoire et l'histoire des nôtres racontée par une personne qui l'a vécue depuis l'intérieur, car Norberto Mesado était là. Mots clés: culture, Borriana, musée, archéologie, histoire, site archéologique.

Les alqueries del terme de Borriana

IVAN CABRERA I FAUSTO (ivcabfau@mes.upv.es)

ERNESTO FENOLLOSA FORNER (efenollo@mes.upv.es)

BEGOÑA SERRANO LANZAROTE (begserlan@mes.upv.es)

RICARDO PERELLÓ ROSO (rperello@mes.upv.es)

Universitat Politècnica de València

El terme municipal de Borriana està esquitxat d'infinitud d'antics habitatges inicial i majoritàriament vinculats al conreu de la terra. Conegudes amb el nom d'alqueries, les generacions actuals associen aquestes edificacions amb l'oportunitat de passar l'estiu lluny de la calor de la ciutat i en contacte amb la natura. La seua morfologia i els seus sistemes constructius responen perfectament al context geogràfic, climatològic, material i cultural que les va veure nàixer, atresorant valuoses lliçons de sostenibilitat i sintonia amb el medi ambient. Totes aquelles que han estat convenientment mantingudes o restaurades ofereixen als seus propietaris una opció habitacional amb atractius creixents per la societat i el moment actuals. **Paraules clau:** Alqueria, Borriana, habitatge, patrimoni, rural, tàpia, terme.

*El término municipal de Borriana está salpicado de infinitud de antiguas viviendas inicial y mayoritariamente vinculadas al cultivo de la tierra. Conocidas con el nombre de alquerías, las generaciones actuales asocian estas edificaciones con la oportunidad de pasar el verano lejos del calor de la ciudad y en contacto con la naturaleza. Su morfología y sus sistemas constructivos responden perfectamente al contexto geográfico, climatológico, material y cultural que las vio nacer, atesorando valiosas lecciones de sostenibilidad y sintonía con el medio ambiente. Todas aquellas que han sido convenientemente mantenidas o restauradas ofrecen a sus propietarios una opción habitacional con atractivos crecientes para la sociedad y el momento actuales. **Palabras clave:** Alquería, Borriana, vivienda, patrimonio, rural, tapial, campo.*

The municipality of Borriana is sprinkled by a large number of isolated dwellings initially and mostly related to farming. Known locally as "alqueries", nowadays generations associate these buildings with the chance to spend the summer far away from the heat of the city and in touch with nature. Their morphology and building techniques perfectly respond to the geographical, climatological, material, and cultural context in which they were born, possessing valuable lessons on sustainability and harmony with the environment. Those which have been conveniently kept or restored offer to their owners a housing option with a growing appeal for the current society and time. **Keywords:** Alqueria, Borriana, dwelling, heritage, rural, rammed earth, countryside.

La commune de Borriana est parsemée d'une infinité d'anciennes habitations qui étaient, à l'origine, liées principalement à la culture de la terre. Sous le nom d'alqueries (bâtiment d'habitation agricole), les générations actuelles associent ces constructions à la possibilité de passer l'été loin de la chaleur de la ville et en contact avec la nature. Leur morphologie et leurs systèmes de construction s'adaptent parfaitement au contexte géographique, climatique, constructif et culturel dans lequel elles ont été bâties. Puis, ces bâtisses sont à la source de riches leçons en matière de durabilité et d'harmonie avec l'environnement. Toutes les alqueries qui ont été

correctement entretenues ou restaurées offrent à leurs propriétaires une option de logement très attrayante pour la société d'aujourd'hui. Mots-clés: Alquería, Borriana, logement, patrimoine rural, mur en pisé, exploitation agricole.

Travesses d'aigua al terme de Borriana: de la toponímia a la hidronímia

JOAN R. MONFERRER DAUDÍ (Universitat Jaume I)

Tot i que aquest article tracta aspectes referits a la toponímia del terme de Borriana, se centra en la hidronímia o nom de les séquies. El sistema de reg de Borriana és un dels més antics de les nostres comarques, la complexitat de la xarxa de séquies que duen l'aigua des del riu de Millars fins a cada racó del terme es veu reflectida en el nom dels diferents tipus de canalitzacions, tant pel que fa a la part comuna del nom com pel que fa referència al nom propi. Formes arcaïques, noms de persona, cognoms, malnoms, topònims, referències orogràfiques, edificacions, conreus, vegetals, entre d'altres, són els noms que s'han consolidat al llarg dels segles en les séquies principals i al llarg de dècades en les ramals finals. Us convidem a fer una passejada pel terme municipal i saber per on arriba l'aigua a cada tros, al nostre tros. **Paraules clau:** toponímia, hidronímia, reg, séquia, braçal, fillola, tanda.

*Aunque este artículo trata aspectos referidos a la toponimia del término de Borriana, se centra en la hidronimia o nombre de las acequias. El sistema de riego de Borriana es uno de los más antiguos de nuestras comarcas, la complejidad de la red de acequias que llevan el agua desde el río de Mijares hasta cada rincón del término se ve reflejada en el nombre de los diferentes tipos de canalizaciones, tanto en lo que se refiere a la parte común del nombre como en lo que se refiere al nombre propio. Formas arcaicas, nombres de persona, apellidos, apodos, topónimos, referencias orográficas, edificaciones, cultivos, plantas, entre otros, son los nombres que se han consolidado a lo largo de los siglos en las acequias principales y a lo largo de décadas en las ramificaciones finales. Os invitamos a dar un paseo por el término municipal y a saber por donde llega el agua a cada parcela, a nuestra parcela. **Palabras clave:** toponimia, hidronimia, riego, acequia, braçal, hijuela, tanda.*

Although this article deals with aspects concerning the toponymy of the area of Borriana, it focuses on the hydronyms or names of the irrigation canals. The irrigation system of Borriana is one of the most ancient in our region, the complexity of the irrigation network that carries water from the Mijares river to every corner of the region is reflected in the number of different types of conduits, not only regarding the common part of the name but also in respect of the name itself. Archaic forms, personal names, surnames, nicknames, toponyms, orographic references, constructions, crops, plants, among others, are the names that have become consolidated over the centuries in the main irrigation canals and over the decades in the final divisions. **Keywords:** toponymy, hydronymy, irrigation, irrigation canal, irrigation ditch, small irrigation channels, irrigation turns.

Bien que cet article aborde des aspects ayant rapport avec la toponymie de la commune de Borriana, il se porte sur l'hydronymie ou le nom des canaux d'irrigation. Le système d'irrigation de Borriana est l'un des plus anciens de nos contrées ; la complexité du réseau portant l'eau depuis la rivière Millars jusqu'à chaque coin de la commune se reflète sur

*le nom des différentes sortes de canalisations, soit concernant la partie commune de leur nom soit leur nom propre. Tout le long des siècles, les noms qui se sont renforcé pour les canaux principaux d'irrigation, ainsi que tout le long des décennies pour les ramifications finales, ont été des formes archaïques, des prénoms, des noms de famille, des surnoms, des toponymes, des références orographiques, des bâtisses, des cultures et des plantes (parmi d'autres). Nous vous invitons à faire une randonnée à travers notre commune et à connaître par où arrive l'eau à chaque parcelle, à notre parcelle. **Mots-clés:** toponymie, hydronymie, irrigation, canal, canal d'irrigation, rigole, lot.*

L'ocàs de la vida religiosa a Borriana

GUILLEM RIOS I CANÓS

Amb l'anunciat comiat de les Dominiques i els Carmelites, Borriana tanca una etapa iniciada a finals del segle XIX. Aquella eclosió d'esperit religiós, que durant dècades va impregnar tota la societat borrianenca, s'ha anat diluint, amb el pas dels anys, fins a desaparèixer, si exceptuem aquells ordes religiosos encara vinculats al món de l'educació, com les Mares de la Consolació o els Salesians. Ací han quedat els convents, a l'entorn dels quals es van estructurar importants barris de la nostra ciutat, com a testimonis d'una època en què el clero i els ordes religiosos tenien un destacat paper en la vida local. Mostra de la decadència, i com a punt final, va ser el trasllat de les restes mortals de les monges dominiques que descansaven en el cementeri del convent, fins al cementeri municipal, el passat 13 de març de 2020, en presència de la priora del convent, Sor María Enriqueta Porcar, i de l'advocat de la Federació dominica, Jesús Gil Martínez. **Paraules clau:** ordes religiosos, dominiques, carmelites, frares, religió, clero, Borriana.

*Con la anunciada despedida de las Dominicas y los Carmelitas, Borriana cierra una etapa iniciada a finales del siglo XIX. Aquella eclosión de espíritu religioso, que durante décadas impregnó a toda la sociedad burrianense, se ha ido diluyendo, con el paso de los años, hasta desaparecer, si exceptuamos aquellas órdenes religiosas vinculadas aún al mundo de la educación, como las Madres de la Consolación o los Salesianos. Aquí han quedado los conventos, alrededor de los cuales se estructuraron importantes barrios de nuestra ciudad, como testimonio de una época en la que el clero y las órdenes religiosas tenían un destacado papel en la vida local. Muestra de la decadencia, y como punto final, tuvimos el traslado de los restos mortales de las monjas dominicas que descansaban en el cementerio del convento, hasta el cementerio municipal, el pasado 13 de marzo de 2020, en presencia de la priora del convento, Sor María Enriqueta Porcar, y del abogado de la Federación dominica, Jesús Gil Martínez. **Palabras clave:** órdenes religiosas, dominicas, carmelitas, frailes, religión, clero, Borriana.*

With the announced farewell of the Dominican nuns and the Carmelite monks, Borriana closes a stage that started at the end of the XIX century. That eclosion of the religious spirit, which over decades tinged Borriana's society, has been fading with the passing of the years until finally disappeared if we exclude those religious orders including the Consolación nuns or Salesians. Here have remained the convents around which some of

our town's neighbourhoods were structured as a kind of evidence of a time when the clergy and religious orders had an important role in the local life. As a sign of such decay and as an ending point to it, we had the relocation of the Dominican nuns' mortal remains, which used to rest in the convent's cemetery, to the local cemetery which took place on the 13th March 2020 in the presence of the Prioress of the convent, Sister María Enriqueta Porcar, and the lawyer of the Dominican Federation, Jesús Gil Martínez. **Keywords:** religious orders, Dominican nuns, Carmelite monks, friars, religion, clergy, Borriana.

*À partir de l'adieu annoncé des moniales Dominicaines et des moines Carmélites, Borriana clôt une étape ayant commencée vers la fin du XIXe siècle. Cette éclosion-là d'esprit religieux qui avait imprégné toute la société de Borriana s'est diluée, au passage des années, jusqu'à sa disparition, à l'exception des ordres religieux encore reliés au monde de l'enseignement, tels que les Mères de la Consolation ou les Salésiens. Seulement leurs couvents y sont restés, autour desquels se sont structurés des quartiers importants de notre ville, en qualité de témoins d'une période pendant laquelle le clergé et les ordres religieux avaient un rôle éminent dans la vie sociale. Un échantillon de cette décadence, en tant que point final, a été le transfert des dépouilles mortelles des moniales dominicaines qui reposaient au cimetière du couvent jusqu'au cimetière municipal, et qui a eu lieu le 13 mars 2020, en la présence de la prieure du couvent, sœur María Enriqueta Porcar, et de l'avocat de la Fédération dominicaine M. Jesús Gil Martínez. **Mots-clés:** ordres religieux, dominicaines, carmélites, moines, religion, clergé, Borriana.*

Amb el suport de:

**MAGNÍFIC
AJUNTAMENT
DE BORRIANA**

FUNDACION
DAVALOS • FLETCHER
"LA FUNDACION DE CASTELLOS"

INSTITUT RAMON MUNTANER
Fundació privada amb Centre d'Estudis de l'Àrea de Castelló

ANUARI

31 · 2020

MAGNÍFIC
AJUNTAMENT
DE BORRIANA

AGUITAR ENVERS LA INCERTESA

Els reptes de futur de les capitals de comarca: el cas de Borriana (II)

Proemi (p. 5-9)

Joan R. Monferrer Daudí, Antoni Gil Trilles

L'excursió de mossén Alcover a Borriana (1901) (p. 11-15)

Glòria Olivares Muñoz

Mn. Trinitari Mariner (1863-1933) i el Diccionari dels dialectes (p. 17-35)

Òscar Pérez Silvestre

Passeig literari a Borriana (p. 37-45)

Pau Piqueras i Blasco

Tendència universitària en la Borriana del segle XXI (p. 47-59)

Antoni Gil Trilles

Un recorregut succint per la meua vida (p. 61-77)

Norbert Mesado Oliver

Les alqueries del terme de Borriana (p. 79-90)

Ivan Cabrera Fausto, Ernesto Fenollosa Forner,
Begoña Serrano Lanzarote, Ricardo Perelló Roso

Travesses d'aigua al terme de Borriana: de la toponímia a la hidronímia (p. 91-110)

Joan R. Monferrer Daudí

L'ocàs de la vida religiosa a Borriana (p. 111-131)

Guillem Ríos i Canós

Agrupació Borriana de Cultura